

Irodalmi tükör /szépirodalom

Halász Albert: Lobogunk	3
Vasy Géza: Bertha Bulcsu pályaképe	4
Gülch Csaba: Világ-egész-világ; Háztetők, ősz, angyalok; Anyám hangja	11-12
Debreczeny György: Magyarok, ne féljete!; jó lenne vágyban holdsütésben	13
Győri László: Rossz órák árnyéka (Részlet)	14
Papp-Für János: készen van a fejecske, smink, nehéz	21-22
László Zsolt: Hajnal a mélyben	23
Molnár Gábor: Rügyező	24
Molnár Miklós: A testnedvek ünnepéye	25
Adonisz: Bolyongás, Vízözön, A távollét földje, Levél, Halál, Csigaház (Molnár Miklós átköltései)	26-27
Gál Soma: Az asztal megterül	28
Geresits Gizella: A szülőföld dicsérete I-II.	32
Simek Valéria: Forrás, Időtlenység, Harangos alkony	36

Tanulmány/kritika

Madarász Imre: Eötvös József Dózsa-regénye	37
Báthori Csaba: Halálon innen, életen túl (Dsida Jenő Nagycsütörtök című verséről)	40
Zsávolya Zoltán: Tormay Cécile korai elbeszéléseiről	48
Sebők Melinda: Az emlékezés árnyéksarkaiban főlzakad a múlt (Simek Valéria Csillagporos utakon című kötetéről)	54
Illés Péter: Megismerhető-e a multikulturális közösségek társadalmi struktúrái? (Gráfik Imre Határtalanul – Határon innen és túl című könyvéről)	58
Fülöp Zsuzsanna: Pápa, Szentszék, Vatikán (Érszegi Márk Aurél könyvéről)	62

Színház- és képzőművészet

Szemes Péter: Az egerszegi színházcsinálástól a Budapesti Kamaráig (Ruszt József pályája 1982-től 1993 végéig)	64
Németh János: A gyökerek, a forma – A Kossuth-díjas kerámikusművész az MMA rendes tagjaként tartott székfoglaló előadása a Vigadóban	69
Péntek Imre: Ósiség, modernizmus és szintéziskíséret Laudáció Németh János kerámikusművész székfoglalója alkalmából Németh János „alakváltozásai”	73
Péntek Imre: Felfedezhető-e a „múlt”? - Gondolatok a Zalaegerszegi Nemzetközi Művésztelep utóbbi négy évének összegző kiállításáról	78
Ágoston Zoltán: Jelek a tájban	84

Hírek

Gülch Csaba: Emlékek és egy vers az átható csendben (In memoriam Saáry Éva)	91
--	----

Szerzőinkről

A folyóirat archívum a www.pannontukor.hu weblapon elérhető.
Ugyanitt információ a folyóiratról és a Pannon Tükör könyvsorozatáról.

IMPRESSZUM

Alapító főszerkesztő: Pék Pál

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

Elnök: Balogh László-Nagykanizsa

Cséby Géza – Keszthely, Hévíz
Gyutai Csaba – Zalaegerszeg
Kiss Gábor – Zalaegerszeg
Papp Ferenc – Nagykanizsa

SZERKESZTŐSÉG

Péntek Imre – főszerkesztő
Szemes Péter – főszerkesztő-helyettes
Bence Lajos (Lendva) – fõmunkatárs
Kabdebõ Tamás (Newcastle, Írország) –
fõmunkatárs
Kardos Ferenc (Nagykanizsa) – munkatárs

ROVATVEZETŐK

Tóth Imre – vers
Somogyi Zoltán – próza
Szemes Péter – tanulmány, kritika
Horváth M. Zoltán – képzõművészet
Király László – zene
Kaj Ádám – fiatalok, pályakezdők

Készült Zala megye,
Zalaegerszeg, Nagykanizsa,
Lenti, Hévíz önkormányzatának,
a Magyar Művészeti Akadémia
és a Nemzeti Kulturális Alapprogram
támogatásával.

nka **MMA**
MAGYAR
MŰVÉSZETI
AKADÉMIA

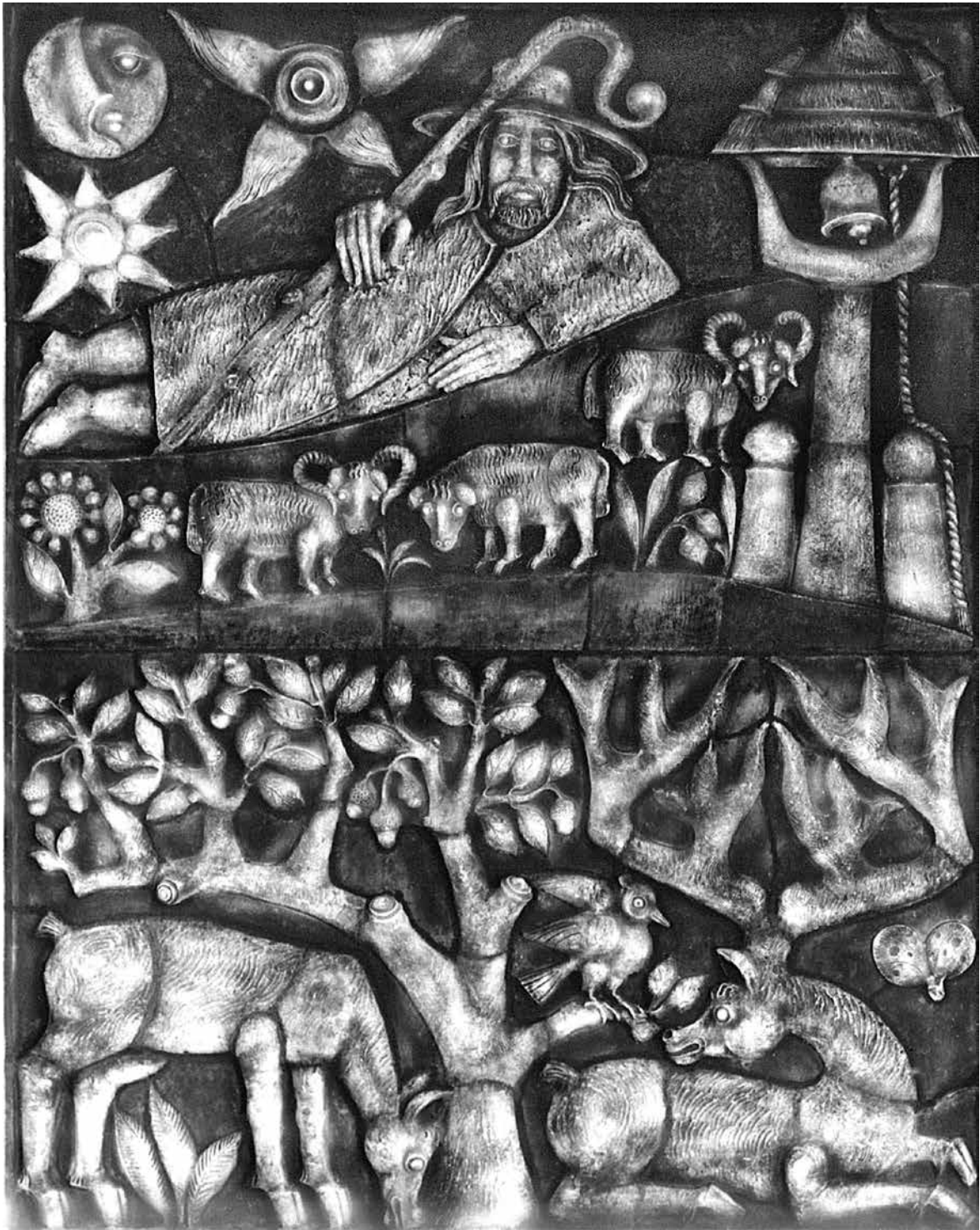

Szerkesztőségi cím:
Pannon Tükör Szerkesztősége, 8900
Zalaegerszeg, Landorhegyi út 21.
E-mail: pannonfold@gmail.com
Telefon: 92/598-070
Kiadja a Pannon Írók Társasága
Kiadóvezető: Péntek Imre elnök
Előfizethető csekken vagy számlázással,
mely a szerkesztőség címén igényelhető.
Számlasszám:
Zalavölgye Takarékszövetkezet,
Zalaegerszeg 75500258-10809415
Az egyes számok ára: 1000 Ft.
Előfizetési díj egy évre: 3000 Ft.

ISSN 1219-6886
Előkészítés:
Náspáng Grafika
hmz@t-online.hu
Nyomdai munkák:
Gura Nyomda Kft.
8900 Zalaegerszeg,
Hock János utca 92/b
E-mail: info@guranyomda.hu

További támogatóink:

NB FORSZ
Szolgáltató és Tanácsadó Kft
Könyvvezetés - Könyvvizsgálat
Tel: 92-510005, Fax - 92-510006

Részlet Németh János camberrai domborművéből (Ausztrália)

Halász Albert

Lobogunk

Vinnyog a szél, vihog a hó, szikla kérdi és Doberdó:
erősebb a pusztító szó /* a merénylő pisztolygolyó?
Ó, csöndessé oly sok ajkat, ó, könnyessé ki tett árvát,
a háború, hol széthintett bőkezűen csontot, ármányt.

Eme szétszórattatásban izzik a nagy pokol-katlan,
pattog, ropog, dörög, hörög, ó, akarva-akaratlan!
Fájó csöndben nagy hallgatás; a győztes az, ki vermet ás.
De ki győztes? Üszkös tettes? Ki mást hisz is, vesztes, mi más...

görbül a tér
-kép-
telen
1920
leláncoló nyarán
kit
honából elűzött
kit
honától elragadott
hol mennek
hol maradnak
kik összeveszítenek
sosem népek
hanem egyének
de szégyen
szegény
kinek kenyere
ó lám avas
kikkel pöröl az
ólom a vas
de
szégyen
szegény
szegény emberek
kik szenvednek

* vagy

Bertha Bulcsu pályaképe

Minden embert nagymértékben meghatároz a társadalmi-természeti környezet, amelyben felnevelkedett, amelyben leélte az életét. S azon is sokszor elgondolkozhatunk, hogy vajon melyik más korszakban tudnánk elképzelni magunkat. Arra a kérdésre, hogy jókor született-e, Bertha Bulcsu egyszer így válaszolt: „Nagyon jókor. Ahhoz, hogy boldogtalan legyek... nagyon jókor. Ahhoz, hogy időnként boldog is legyek, ahhoz is jókor. Tulajdonképpen nagyon sok a napfény a mi életünkben.” (Fekete Gyula interjúja. Jelenkor, 1980. 7-8.). Elképzelhette volna más korszakban is a maga életét az 1935-ben született író, de annyira belegyökerezett a maga életidejébe, annak élményvilágába, tapasztalataiba, hogy műveiben csak elvétve foglalkozik a második világháborút megelőző évtizedekkel, s akkor is inkább a nála idősebb nemzedékek emlékei révén idéződik fel a múlt. A huszadik század írója ő, a megélt jelenkoré. A megidézett világgépet kifejező vallomás azonban arra is utal, hogy ez a személyiség ötven vagy száz évvel korábban is megfogalmazhatta volna ugyanezt.

A művész számára általában többszörösen fontos az imént említett származás, a felnevelő családi, a természeti és a tágabb társadalmi környezet. Nem mindenkire igaz egyértelműen az, amit Móricz Zsigmond állított, hogy tíz éves koráig minden fontos dolog megtörtént vele, ám ha ehhez még egy évtizedet hozzáteszünk, akkor már cáfolhatatlan igazság lehet. Bertha Bulcsu esetében mindenképpen. Az apró gyermekkor után, ha tragédiák nem is, de drámai feszültségek, történések hálóztták be életét. Művészhajlamú, de falusi tanító apja különös szigorral bánt vele. Szüleinek konfliktusos házassága az akkor még ritka válással végződött. A csonka család igen nehéz körülmények között élt. A világháborús bombázások miatt többször életveszélybe került. Egyetemre vagy főiskolára nem vették fel. Az életutat, a határhelyzeteket motívumpárokkal, ellentétekkel kifejezve a következők mutatkoznak meg az életműben. A falu – a kisváros, a későbbiekben az igazi város (Pécs) és a főváros. Földműves nagyszülők – tanító apa. Az ország hadszíntér – romok és béke. Természetben létezés – nagyváros. Védettség – magárahagyottság. Hagyományos falusi, kisvárosi társadalom – bolsevik diktatúra. Gyermekkor – ifjúkor. Tanulás, diákság – fizikai munkás. Munkás – írónak lenni. Újságíró – író. Ötvenes évek – hatvanas évek, azaz bolsevizmus – szocializmus.

Boldogtalanságra valóban számos ok mutatkozik. De azért a boldogságra is. Elsősorban a természeti környezet. Nemeskeresztúron, a nagyszülőknél a Marcal folyócskája, Tapolcán a tó, majd Győrökön élve, a keszthelyi gimnáziumba járva, egész életre szólóan a Balaton, tágabban a víz és persze a napfényt árasztó nyár, a kert, az erdő, a növények, az állatok, a vitorlázás, a horgászás, a sport, a helytállás, a szabadság és a szerelem érzete. A jelenkor Robinsonjaként keresik és próbálják megismerni és megalkotni önmagukat az elbeszélések legfontosabb hősei, akik nem ritkán alakmásai az írónak. Egyik vallomása szerint: „a táj, a földrajzi környezet szinte meghatározza az ember személyiségét, jellemét, karakterét. Már csak ezért is fontos ábrázolni. Egyébként is... én nagyon hangulati ember vagyok. Hangolható bizonyos szépségekre, nyomasztó érzésekre.” (Fekete Gyula interjúja).

Mint a legtöbb prózaíró, Bertha Bulcsu is verseket írt először. Az a kevés szöveg, amit ismerhetünk, mindenképpen tehetségesnek mutatja a húszéves ifjút, de hasznos volt a kapott tanács, hogy inkább prózát írjon, hiszen olyan hatalmas élményanyaga van. Az íróban azonban mindvégig megmaradt az alkotói én nagyszerű kettőssége, amely az elemző tárgyiaság és a lírai személyesség szintézisét képes megvalósítani, a látható, megismerhető tényeket és a hangulatokat, sejtéseket egyaránt megjelenítve.

1955 táján, amikor Bertha Bulcsu komolyan írni kezdett, a kortárs irodalom különös helyzetben volt. A Rákosi-kor a klasszikus és kortárs hagyományok jelentős részét kiiktatta a maga kánonjából, a kortársakat pedig arra próbálta rávenni, hogy a művészetek a párt napi politikai céljait szolgálják az osztályharc szellemében. Tombolt a sematizmus. Leginkább a fiatalokat fenyegette ennek a veszélye, hiszen nem voltak tapasztalataik. 1953 és 1956 között azonban a „fényes szelek” nemzedékének legjobbjai már új szellemiségű, hiteles művekkel söpörték el a sematizmust. Juhász Ferenc, Nagy László új poétikájú költészete, Sarkadi Imre, Sánta Ferenc, Szabó István prózája azóta klasszikus értéké vált. S bár 1956 után is sokáig érvényesült a pártos szocialista realizmus, például a Tűztánc antológia költőinél, az ekkor még csak indulni próbáló, majd néhány év múlva rendszeresen publikálni kezdő fiatalok legjobbjai már nem a hivatalos művészetpolitika kívánalmainak akartak megfelelni, hanem az irodalmi alkotás belső törvényeinek. Az epikában éles poétikai váltás nem zajlott le 1956 táján, itt a hiteles hang visszaperlése volt a döntő. A valóságábrázolás „félhivatalos”, klasszikus normája Móricz Zsigmond életműve maradt.

Krúdy Gyuláról, Kosztolányiról lehetséges mesterként még kevés szó esett. Viszont lehetőség nyílt a „nyugati”, s hangsúlyosan az amerikai epika újabb törekvéseinek megismerésére és korlátozott alkalmazására. Jelentős volt Hemingway, Faulkner hatása. A hatvanas évek fiatal prózáiróinak java persze nem egyik vagy másik mester epigonja kívánt lenni. Bertha Bulcsu nem járhatta sem Móricz, sem Krúdy, sem mások útját, bár mindegyiküktől sokat tanulhatott. Nevezhetnénk Móriczba oltott Krúdynam, vagy fordítva: Krúdyba oltott Móricznak, egyszerre a társadalomkritikusok és a ködlovagok utódjának is. Egyes kritikusi Gelléri Andor Endrét emlegették, akinél ugyancsak jelen volt a realista társadalomkép és a „tündéri realizmus”. Ez utóbbiban nagy a szerepe a hangulatnak, s ezt az emlékezés, az álmodozás, az álom, a képzelet fejezik ki. Mindezek metafizikai összefüggésekbe emelik a történeteket és szereplőiket, akik így nem az osztályharc katonáiként, hanem emberként léteznek. Bertha Bulcsu mellett ebből a nemzedékből nem kis részben azok tudtak érvényes epikát létrehozni, akiknél az emberi létezésnek ezek a színterei megjelennek, például Szakonyi Károly, Lázár Ervin, Jókai Anna, Ágh István műveiben. Arra az önmagának feltett kérdésre, hogy melyik a legkedvesebb ünnepe, Bertha Bulcsu így válaszolt: „A karácsony, amikor Jézus megszületett, és a húsvét, amikor Jézus keresztre feszítése után feltámadt. Szerettem átélni a nagy misztériumokat, mivel magukban hordozzák az emberi lét abszurdumát.” (*Öninterjú*. = Jelenkor, 1978. 10.).

Bertha Bulcsu vallomásai szerint a gyermek- és ifjúkorában megtapasztalt hatalmas életanyag tette íróvá őt, s ezt gazdagították a pécsi újságírói esztendők. Idővel úgy látta, hogy „az író természetes állapota a szemlélődés. Másként a világ különös összefüggéseire, rejtélyeire soha nem bukkanhat rá felfedezőként, csak ha időt szentel erre, eltűnődik, szemlélődik... látszólag semmit sem csinál. Ez a normális írói állapot. Ha gombászni megy az erdőbe, vagy minden különösebb cél nélkül az erdőt járja, akkor is ugyanezt éri el.” (Fekete Gyula interjúja.). Az ifjúkor és az érett férfikor közti különbségeket is kifejezi ez a vallomás. Bár az ifjú is szemlélődik, de még előtte az élet, bármi lehet belőle, a negyvenes éveiben járó viszont tudja, hogy már író marad egész életére, ugyanakkor sokkal tapasztaltabb, filozofikusabb. Kissé játékosan, ám azért komolyan talán az is kijelenthető, hogy Bertha Bulcsu írói szemléletében Comte, Dilthey, Bergson és Freud gondolatai rétegződnek egymásra. A pozitivistá Comte-é, aki a valóság leírható, lefényképezhető tényeit tartotta meghatározónak, Diltheyé, aki ezzel szemben az életfilozófiában a beleérzést, az élményt, az intuíciót hangsúlyozta, Bergsoné, aki az időbeliség és a tudatáram, az emlékezés dolgait vizsgálta, és Freudé, aki a lélekelemző kutatást alapította meg. Ugyanakkor, s ezt legközvetlenebbül publicisztikája igazolta, a társadalmi igazságosság elve, s így a szocializmus eszmerendszere sem volt idegen tőle. Mint írta: „Van bennem egy javító szándék, s ez sok kellemetlen helyzetbe sodor. A fő baj az, hogy a marxizmus elmélete nehezen fordítható le praktikus társadalmi, gazdasági nyelvre. A fordítás alapján létrehozott gazdasági és társadalmi helyzetek engem elég gyakran zavarba hoznak.” (*Öninterjú*, 1978.).

Az író szépirodalmi műfajai: a novella, az elbeszélés, a regény, a dráma, a rádiójáték; a szépirodalom határán pedig a tárca, a publicisztika, az interjú. Meglehetősen egyöntetű volt az a kritikusi vélemény,

hogy a kisepikában alkotta a legmaradandóbbat, a legnagyobb sikereket viszont publicisztikájával és íróinterjúival érte el.

Azonnal feltűnést keltő kisprózáját kezdetben a szikárabb, tömör történetkezelés, a drámaiság jellemezte. A központi jelenetet egy sorsforduló határozta meg, amelyből nem volt visszaút. Emlékezetes példája ennek a *Jégnovella* (1958). Az első személyben előadott történetben a nincstelen fiatalember éjszaka a befagyott Balatonon tiltott lékhorgászattal szerzi meg táplálékát. Egyszer már följelentette egy orgazda, ezért két hónapig börtönben ült. S attól kezdve a zsákmány nagy részét át kellett adnia feljelentőjének. Egyszer a léktől hazafelé tartva valaki követni kezdi, éppen az orgazda, aki azonban beleesik egy lékbe. Segítségért kiált, a fiatal odafut, aztán meglátva, ki fuldoklik a jeges vízben, belerúgja őt. A partra érve ott várja őt az orgazda cimborája. Ettől kezdve az ő számára kell éjjel-nappal dolgoznia, mégis éheznek, elfagy keze-lába. Kemény, kegyetlen történet ez egy olyan világról, ahol éheznek és fagyoskodnak az emberek, ahol farkastörvények uralkodnak, s szinte lehetetlen embernek megmaradni. A gyilkosságot nem hirtelen harag indokolja, hiszen az orgazda már két éve börtönbe juttatta, majd szinte rabszolgájává tette a fiatal. A kortárs olvasók Heminway hatását is felfedezni vélték ebben a történetkezelésben. Lehetséges ez is, ám itt egy saját írói világ szólalt meg, amelyben a mesterhez hasonlatosan szerepe van a háborúnak, a sportnak, a víznek, a horgászásnak, a természetnek, a helytállásnak és a vereségnek.

Sokkal derűsebb történet *Az Öthey lány* (1962). A jelenidő itt is az ötvenes évek eleje. Nyár van, s a balatoni Georgikon gazdaságban dolgozik a kitelepített, vakká vált öreg tábornoak felesége és lánya. Mindhárman őrzik régi társadalmi állásuk emlékét, bár a nők ugyanúgy dolgoznak, mint a helybeli munkások. Egy nap új munkás érkezik, aki ejtőernyős volt az új hadseregben. Egy ebédszünetben a fiatalabbak fürdeni mentek, az Öthey lány beúszott mélyen a vízbe. Anyja aggódott, az ejtőernyős utána úszott. Idővel eltűntek a nádasban. Mikor visszaérkeztek, az anya erősen pofon vágta a lányát, s érezte, hogy egyre jobban elidegenülnek egymástól. „Az indiánforma, szívós asszony csak ekkor vesztette el a második világháborút.” Az író hatvanas-hetvenes évekbeli történeteiben gyakran megmutatkozott az 1945 előtti társadalmi különbségek továbbélésének és eltűnésének hullámmozgása. Idővel ezt fokozatosan felváltották a szocialista társadalomban kialakuló új, sokszor ugyancsak bántó ellentétek. A tábornoakné tragikusan, a lánya felszabadulásként élte meg a konfliktust, amely ugyan osztályharcként is értelmezhető, de elsősorban a nemzedékek eltérő szemléletéről van szó, a társadalmi rang és a házasságkötés azóta is létező gondjairól. Ebben a tárgyban egy kivételesen vidám elbeszélés is keletkezett, *A királynő rokona* (1965). Az 1945 utáni rendszerben felnőtt gróf-gyerek szakmunkás lett, munkáslány a felesége, s az üzemi csapatban focizik. Nyugati sportkapcsolat révén utazik el a csapat, s a szálloda portása ismeri a családnevet, tudja a királyi családdal való rokonságot. Így kerül sor arra, hogy a királynő teadélutánjára is meghívást kap a férfi. A komikum ilyen tiszta formában, szatirikus vagy groteszk elemeket alig érzékeltetve nem szokott az írónál megjelenni.

A lírai jellegű, hangulatfestő novellákra nem annyira a drámai cselekmény, inkább az elmosódottság a jellemző. Tipikus példa a *Harlekin és a ködhajók* (1963). A fiú porcelánfestő, s az alkonyodó, majd besötétedő Balatonon vitorlázik a lánnyal. A leereszkedő ködben hajókat vélnek látni. A fiú kérdése: „Hol van a valóság és a vízió határa?” Az *Ilyen az egész életed* (1965) ugyancsak vitorlástörténet, de ebben az idill és a dráma egymásra épül. Az alakmás, Lint a kedvesével éjjeli viharba keveredik. Horgonyuk beakad valamibe. A fiú nagy nehezen többször is a víz alá bukva kiszabadítja a horgonyt, amely valószínűleg világháborús bombában akadt el. Akár fel is robbanhattak volna. „Ilyen az egész élet.”

Azok a történetek nevezhetőek inkább elbeszélésnek, amelyekben több helyszínen, hosszabb időn keresztül, többszálú cselekménysor bontakozik ki. Az *Elveszejtett bakák tánca* (1968) főalakja a gimnazista Harta Józsi. Ő és a szobafőnök ugyanabba a lányba szerelmesek. Ez az iskola a ménteleppel egy épület-tömbben helyezkedik el, régebben laktanya volt itt, s az egyik lovászfű és a diák jóban vannak egymással. A kamaszélet gondjai, az iskola, a szerelem, a pályaválasztás ábrándjai kavarnak a diák sorsában. A határhelyzetben még semmi sem dőlt el, és semmi sem mutatkozik lehetetlennek. Egészen más helyzete-

ket szembesít a *Különleges megbízatás* (1974). Itt az elrontott életű volt katonatiszt szembesül az alkalmi kapcsolatból született, s éppen katonatisztté avatott fiával, s azzal, hogy a fiú anyja mindvégig az apa titkos megbízatásával magyarázta folytonos távollétét.

Ebben az elbeszélésben, s persze sok másiban is feltűnő, hogy fokozatosan módosult az író időkezelése. A személyes életidőben előre haladva egyre gyakoribbá válik az a fajta időszembesítés, amely nem a tegnapot, a mát és a holnapot helyezi egymás mellé, hanem a jelent és a sok évvel korábbi régmúltat, s a jövőről vagy nem beszél, vagy csupán a jelen meghosszabbításaként értelmezi azt az érettebb korúak nézőpontjából. Az idős férfi fiatalon elrontott élete szembesül fiának boldogságával, amelyet azonban az apa sorsának tapasztalata kérdésessé tesz. *A rettenetes légió* (kötetben 1982) hőse, Sviátó Géza, a szerző egyik alakmása, felidéz egy hajdani, vagánykodó balatoni társaságot, a jelenben pedig családosan átél a balatoni házban egy félelmetes hatású hadgyakorlatot. Katonatiszt barátjával feleleveníti azt a Marcus Aurelius-gondolatot is, amit egykor hallott: „Az emberi élet tartalma pillanat; az anyag változó, az érzékelés homályos; egész testünk összetétele könnyen romlandó... Minden testi dolog rohanó vízfolyás, minden lelki jelenség álom és ködkép, az élet harc és számkivetés, az utókor dicsérete feledés...” Barátja ezt kiegészíti a sztoikus filozófus másik gondolatával: „Minden egyes lény arra tör, aminek a kedvéért megalkották. Amire pedig tör, abban a célja. Ahol a célja, ott a haszna és java. Az értelmes lény java a közösség. Mert hogy mi közösségre születtünk, az régen bebizonyított tétel.”

Ezekkel az idézetekkel egy harmadik idősik is belép a szemléletbe, kétezer év tapasztalatával igazolva boldogság és boldogtalanság dialektikáját. A hatvanas-hetvenes éveket, a tudományos-technikai forradalomra utalva, a gyorsuló idő fogalmával is jellemezték. Azt megelőzően, 1945 után valóban szédületes gyorsasággal változott a társadalmi helyzet, ezen a területen viszont a hatvanas évektől „megállt az idő”. Bertha Bulcsu szemlélete pedig egyre konzervatívabbá vált. Nem a múltat sírta vissza, hanem az elképzelt, s megvalósíthatatlannak bizonyuló jövőt siratta. Annak az emberarcú és emberre szabott világnak a képzetét, amelynek nyomait a gyermekkori falu világa a kultúrában, az erkölcsben, a természetben egyaránt felmutatta, amelyben ember és természet, ember és ember között nagy hagyományú, tisztességes kapcsolatok léteztek. Ezek szétroncsolódása keserítette el, s ezért vált számára a jövőkép olyanná, hogy abban a társadalom helyett egyre inkább az öntudatát és értékrendjét mégis megőrző személyiség áll, például *A tulipános kert* (kötetben 1986) idős kertésze, aki a lényegyet tekintve szintén az író alakmása, hitvallásának kifejezője. Az időszembesítés szükségszerűen értékszembesítés is.

A novellák, elbeszélések olykor ciklust alkotnak. Ciklikus jellegűvé tesznek maguk az ismétlődően visszatérő alakmások is: Lint, Illés, Ambrus, Sviátó Géza. Szinte az egész *Fehér rozsdá* című kötetet meghatározza, s később is megjelenik Bernáth Gyula, aki hol az ifjúkorát idézi fel, hol pedig a középkorú humán értelmiségi férfi hétköznapijainak élményeit. Scott Fitzgeraldot olvasva jegyezte meg a gondolatot: „egy érett, érzékeny ember természetes állapota a jól kifejlett boldogtalanság” (*Boldog boldogtalanság*).

Ciklust alkotnak a *Vízparti történetek* is az *Utazás fehér lavórban* (1994) című kötetben. A vízpart természetesen a Balatoné, s a kamaszkori világ idéződik fel. A ciklust nyitó *Őszi vizeken* a hatvanadik évéhez közeledő író vallomása. „Nem kellene egyszer élethajónkkal szélbeállni, lehúzni a vitorlákat és horgonyt vetni? Állni, ringatózni a ködös életvizen, s eltűnődni, hogy miért is vagyunk a világon? Azért, hogy betegre dolgozzuk, különmunkázzuk magunkat egy szebb bútordarabért, autóért, vagy egyszerűen csak a normális megélhetésért? Más dolgunk is lehetne a Földön? Egy üres óra, amikor semmit sem kell csinálnunk, csak emberként felnézni a fákra, felhőkre, lehet, hogy többet ér, mint a hasznos munkarohamok. Meg kellene kapaszkodnunk egy nyírfaágban, nádszállban, mielőtt teljesen magába szippant bennünket az ipari, haszonelvű világ, s ledarálja lényünket. Levegőt kellene venni és élni egy kicsit.”

Bertha Bulcsu életművében az epikus ábrázolás tárgyias alaphangját kezdetben hol a többször tragédiába torkolló drámaiság, hol a lírai jelleg formálta egyénivé. Ezek mellett jelentek meg idővel a komikum különböző változatai: a humoros, az ironikus, a szatirikus jelleg. Többnyire nem meghatározó, hanem színező elemként (*Rablómese, Malomrév, Ráklevel, Senki kutyája, A rettenetes légió, Miért jönnek a finán-*

cok?, *A kéményseprő*). Elkerülhetetlenül megmutatkoznak groteszk elemek is, s ez karneváli jelleget is ad például *A kéményseprő* (kötetben 1983) vagy *A festő és modellje* (kötetben 1994) című elbeszéléseknek. A szatirikus-groteszk, időnként abszurdba hajló ábrázolásmód határozta meg az 1977-ben Miskolcon és Egerben bemutatott, *A fürdőigazgató* című színdarabot is.

A hetvenes évektől egyre általánosabb az elégikus szemlélet- és ábrázolásmód. Szerepe van ebben az érettebb életkornak, az időszembesítésnek is, de elsősorban annak, hogy a hatvanas években még reménykedni lehetett abban, hogy az elképzelt eszmények és a valóság hosszú távon közelítenek egymáshoz, ehelyett azonban egyre inkább azt kellett tapasztalni, hogy ez nem így van. Az értékszembesítés eredménye is lehangoló. Az elégikusságot a jelen nézőpontjából tehát a múlt, a kezdetre való emlékezés nosztalgikus jellege és a jövőkép elbizonytalanodása együttesen tette meghatározóvá. Az elégikusságba gyakorta vegyül az irónia, s a gyakori önéletrajzi jelleg révén az önirónia is. Ez utóbbira az *Öninterjú* a legközvetlenebb példa.

Érdeemes sorra venni azokat a motívumokat, amelyek a leginkább meghatározóak Bertha Bulcsu munkásságában. Elsőként a természet motívumkörét szükséges említeni: a víz, a napfény, a köd, a tél, a nyár, az erdő, a kert, s hozzájuk kapcsolódóan a kertészkedés, a horgászat, a vadászat, a vitorlázás, az erdőjárás. Igen fontos a munka jelenléte: az embert nagymértékben az általa végzett fizikai és szellemi tevékenysége határozza meg. Az író mind a kettőt fontosnak tartja. Az emberi kapcsolatok közül a munka-, a lakóhelyiek és a férfi-nő viszony játszanak központi szerepet. Sokszor lényegesek a társadalmi különbségek, még gyakrabban az erkölcsi magatartásban megmutatkozóak.

Bertha Bulcsu bő évtized alatt hat regényt írt, ezek az egyik kivétellel 1965 és 1976 között meg is jelentek. A *Füstkutya* (1965) a hatvanas évek elején, egy Dráva menti faluban játszódik, a tévészervezéseket követően, a tévész-egyesítések által keltett konfliktusos időben. Az új üzemegeység-vezető, a 40 éves Krizek János felesége 1956-ban a gyerekekkel együtt disszidált, ő válságban van, sokat iszik, de az őt ellenségesen fogadó falu gondjaival megbirkózik, a tolvajokat leleplezi, s magánélete is elrendeződik. *A bajnok élete* (1969) cselekményének ideje 1956-57. A húsz év körüli Káli Gyula szerelmét és a biztos életutat ígérő Duna menti Mohácsot hagyja el, hogy a fővárosban az asztaliteniszezés bajnokává válhasson. Terve sikerül, de teljesen magányossá válik. Az *At a Styx folyón* (1969) 1919 nyarának tiszai harcait, a vereséget mutatja be. Elek István főhadnagy, civilben latin-történelem szakos tanár rokonszenvez a marxista eszméssel, de politikai tisztje szerint túlságosan „humanista”. Sebesülten egy halászkunyhóban talál menedékre, s szerelemre is, de rejtegetőit kivégzik, őt megkínózzák, majd menekülés közben agyonlövik. A *Tűzgömbök* (1970) abba az időbe vezet el, amikor Magyarország hadszíntérré vált. Egy negyedik elemista gyerek, Thali Ambrus a főszereplő. Egyértelmű, hogy személyes élményeit formálta regénnyé az író. A *Te jössz, Lupusz...* (1970, megjelent 1987) egy hatvanas évekbeli fővárosi galeri életét tárja elénk, amelyben a tolvajlás, a nemi erőszak mindennapos. Ebbe keveredik bele a munkahelyét elhagyó fiatalember, akinek nincs ereje otthagyni őket. Végül beleszeret egy lányba, ám a banda azt is megerősöskolja. Lupusz ekkor leszúrja a galeri főnökét. *A kenguru* (1976) hőse Varjú István, a húszegynéhány éves teherautósófor, akinek vágya, hogy kamionossá válhasson. Munkáját felelősen végzi, hétvégeken nemzedéktársaival szórakozik, idővel tartós kapcsolata lesz, megnősül, várják a gyereket.

A Füstkutya és *A kenguru* egyértelműen karriertörténet. Az előbbit egy bűnügyi történet teszi fordulatosá, Krizek János hirtelen tökéletesedése viszont sematikusnak bizonyul. *A kenguru* inkább ifjúsági regénynek nevezhető, a tizenéveseknek kínál életreceptet, az értelmes beilleszkedés modelljét mutatja fel. Egyértelmű az írói és a pedagógiai szándék. Egyszerre karrier- és kudarc-történet *A bajnok élete*. Káli Gyula mániákusan törekszik arra, hogy bajnokká válhasson. A regény kezdetén idilli nyárban, szerelmi boldogságban ismerhetjük meg. Mindezt váratlanul otthagyja. Pesten is van szerelmi kapcsolata, de ettől a lánytól is elszakad, mert „akadályozza” őt abban, hogy csak a sportnak éljen. S amikor váratlanul győz az országos bajnokságon, azzal kell szembesülnie, hogy inkább ellenségei támadnak. Másnap hajós nagybátyja keresi fel, s elmondja neki, hogy szerelme már férjhez ment, a mohácsi kisvilágba vissza már nem térhet. „Az életben éppen ez a

művészet: megtartani a családot, jó barátokat, és közben sikerre vinni a terveket. Van, aki a családot veszti el, van, aki a terveket. Sok szerencsétlen ember él a földön.” Magától értetődő, hogy ez a regény erősen utal az életrajzi gondokra, hiszen nem csupán az élsport, hanem a művészi, a tudományos tevékenység is fenyeget a személyiséget torzító veszedelmekkel. A *Te jössz, Lupusz...* kudarc történet, hiszen a fiú börtönbe fog kerülni. A Lupusz, azaz Farkas ragadványnevű fiú minden lelkifurdalás nélkül követte el a gazemberségeket, szinte szellemi vezetővé vált a galeriben. Hirtelen fellobbanó szerelme változtatja meg személyiségét, lényegében már szakít a galerivel, amikor azok farkastörvényeik szerint cselekszenek. Lupusz a társadalmi erkölcs nevében számol le a Gonoszknak nevezett bandavezérrel, ám a törvények ezt nem engedik meg. Ő már a gyilkosság előtt megbűnhődött a maga gazemberségéért. Lehetősége van a megtisztulásra, ám kérdés, a börtön mivé fogja formálni. Az *Át a Styx folyón* történelmi regény, amely a forradalmi eszmék és a megszálló románok elleni harc kapcsán kívánja a kor kuszaságát megragadni. Ez azonban csak felemásan sikerülhetett, hiszen a regény a kor hivatalos történelemértelmezésén alapul.

Az íróknak a *Tűzgömbök* volt a legkedvesebb regénye. Érthető, hiszen Thali Ambrus az ő alakja életkorban, életrajzban, helyszínekben, élményekben. (Ambrus alakja a kései vízparti elbeszélésekben is megjelenik.) A mai olvasó is egyetérthet az íróval: a szerző regényei közül ez a legjelentősebb. Még tágabban: alighanem az egyik legjobb magyar regény a második világháború időszakát ábrázolóak közül. Tárgyi és lélektani hitelessége példaszerű. A regény cselekménye 1944 nagycsütörtökjétől 1945 tavaszáig játszódik egy Marcal melletti faluban, ahová a bombázások elől nagyszüleihez kerül a gyerek, akit a front közeledtével, katona apjának segítségével szombathelyi rokonokhoz visznek. A háború végjátékában bombatámadás áldozata lett a fiú anyja és kisbaba lánytestvére, s szinte bizonyosan meghalt az apja is.

A regény nagy előnye, hogy központi hőse, s bizonyos mértékig nézőpontja is a gyereké. A harmadik személyű előadásmód lehetővé teszi, hogy a fiúnál jobban, szélesebb körben szemlélhessük azt a pokoli fel fordulást, amely felváltja a gyermek számára békésnek mutatkozó nyári hangulatot, a horgászást a vízparton. Bár igaz az is, hogy a hirtelen lakhelyváltogatást még félelmetesebbé teszi Ambrus képzelgése, amely szerint ő nem a szüleinek a gyermeke, így nem is a nagyszüleihez került, s azok egyszer majd elkergetik. Fantáziavilágában azt rögzíti, hogy ő voltaképpen tatár gyerek, s az édesanyja is az. A háború végén azt mondja menekült lánybarátjának: „Édesanyám is él... A tatáros emberek örökké élnek. Ha meghalnak is, élnek. Láthatatlan lovakon jár, csak az ügetésük hallik az éjszakákban... Egyszer elkap, felültet valamelyik üres lovára... Vágtatunk a csillagok között... Mind, az egész tatárság együtt vágtat majd az éjszakában... Fokhagymás lángost eszünk, és megvünk a vadkecskék után...”

A regényekre általában jellemző, hogy a főszereplők álmaiban, képzelődésében, alkoholos látomásaiban egy másik világ jelenik meg, amelyben furcsán keveredik a reális és a szürreális. Hol a valóság rettenete fokozódik bennük, s jelennek meg a fenyegető „tűzkutyák”, az atombombát is megidéző „tűzgömbök”, hol egy álomvilágot jelenítenek meg, mint a tatárság, vagy a gyermekkori emlékeket idéző két tó és a kisváros világa Lupusz számára, hol a magazinlapokról a teherautó fülkéjébe ragasztott képsor alakjai, kenguruja válnak szimbolikussá. Közös vonás a víz-motívum szerepe: a Dráva, a mohácsi, majd a paksi, a fővárosi Duna, a Styx folyóvá változó Tisza, a Marcal partja, a tapolcai tavak, a Balaton. A víz a halálnál sokkal gyakrabban az életet, a szerelmet, a boldogságot jelképezi, a legelementárisabban *A bajnok életében*. S majdnem mindig lényeges motívum a szex és a szerelem, többször radikálisan meg is különböztetve e kettőt.

A Magyarország felfedezése szociográfiai sorozatába készült a három kiadásban is megjelent *Balaton évtizedek* (1973). Ez a mű szépirodalom és szociográfia, önéletírás és társadalomrajz. Fejezetek szerint is megkülönböztethető ez a két vonulat, a kamaszkort, az ifjúságot felidéző „önéletírás” foglalja keretbe a jelenkori képet. Ez utóbbi részben tárgyilagos korrajz, részben személyes véleményformálás a változásokról. 1970 táján már pontosan érzékelhető volt, hogy a század közepi balaton világa hamarosan el fog tűnni. Ugyanakkor egy mai olvasó azzal is szembesül, hogy az 1970 körüli helyzetrajz is történelemmé változott. Akkor úgy látszott, hogy lényegében jó irányúak a változások, bár sok az anomália, az elutasítandó jelenség. Kezdték megmutatkozni az emberszabásúbb élet jelei.

A több éves pécsi újságírói tapasztalattal rendelkező író a hatvanas évek végén kezdte el írni tárcáit, publicisztikáját. Ezek nagy része *Jelenségek* sorozatcímmel jelent meg az Élet és Irodalom hasábjain. Mivel ezek nemcsak külön kötetekben, hanem elbeszélésekkel vegyítve is olvashatóvá váltak, belátható, hogy a szépirodalmi kispróza, az elbeszélő, az életképszerű jelleg, a tárca keveredik az irodalmi publicisztikával. Közben egyéni arculatot kapnak ezek az írások, atmoszférájuk, gondolatvezetésük, stílusuk Bertha Bulcsu szuverén írói világát tükrözi. Az írói műhely meditációiban sok a megszívlelendő, amikor az embernek és társadalmának gyarlóságát, esendőségét, olykor ügyességét vizsgálja. A figyelő-szemlélődő ember látszólag nem tesz mást, mint éli a kor magyar állampolgárának, átlagértelmiségijének az életét. Azaz küszködik a lakásgonddal, a telefon hiányával, a szolgáltatások fejletlenségével, a jövedelmek elégtelenségével, s mindezek következményeként az emberi viselkedés minőségének rohamos romlásával, a közönnyel, az idegenségérzettel. A legnagyobb hatást a *Kesudió* érte el, amely az Élet és Irodalom 1976. február 28-i számában jelent meg. (Kötetben: *Willendorfi Vénusz*, 1988.) Ebben a hatalmas vitát kiváltó cikkben arról írt Bertha Bulcsu, hogy látszólag minden rendben van az országban, jól mennek a dolgok, ám elkezd példák sokaságával igazolni, hogy „mi egy hibás körben mozgunk, élünk”, azaz szinte semmi sem működik úgy, amiként egy normális társadalomban kellene. A publicisztikát általában romlékony műfajnak szokás tekinteni. Vannak azonban kivételek, s a műfaj klasszikusai közé tartozik Bertha Bulcsu is.

Klasszikus értéke van az írókkal készített interjúknak is. Először a pécsi Jelenkor közölte ezeket, majd kötetekké álltak össze. A hetvenes években még alig volt használható szakirodalom a kortárs írókról. A személyes megközelítés pedig újszerűnek bizonyult, ugyanis az ötvenes években szinte nem is létezhetett ez a műfaj, amiként a publicisztika sem, a hatvanas években pedig az interjúk még félhivatalos jellegűek, távolságtartóak voltak. Bertha Bulcsu 1969-től kezdve először író-barátairól készített beszélgetés-portrékat, majd egyre tágította a kört, de csak azokra, akikhez olvasó-emberként közel tudott kerülni. Kérdéseinek egy része abban az időben teljesen újszerűnek, nem irodalomtörténeti érdeklődésűnek bizonyult, de éppen ezek tették egyénivé és emlékeztetéssé ezeket a szövegeket. A beszédhelyzet, a lakás bemutatása után a barátokról, a nőkről, az álmokról, a közérzetről, az ételekről, az italról, a napirendről esett szó. Hiteles portrék készültek ily módon, amelyek nemcsak a Bertha-életműnek, hanem az írókra vonatkozó szakirodalomnak is értékes darabjai.

1995 tavaszán egy tévébeszélgetésben az ország sanyarú helyzetéről beszélt a beteg és rezignált író, majd azzal fejezte be, hogy a Balatonra utaztukban bementek egy nagy faiskolába, s ott „döbbenet láttam, hogy rengeteg ember jön-megy gyalog, autókkal, s veszik a gyümölcsfákat. És ahol gyümölcsfákat vesznek az emberek, ott mégiscsak van remény. Mert igaz, hogy rossz az ország gazdasági élete, s ramatyul megy minden, de nekünk még megmaradt, itt van a kertünk... Itt azért még elültettek egy diófát, elültettek egy barackfát, elültettek egy sor ribizlit. Amíg az emberekben létezik ez a tettvágy, s legalább a kerttervezés színvonalán működik az életösztön, addig van remény. És nekem ettől, amikor továbbmentünk, sokkal jobb lett a kedvem.” (Lyukasóra, 2012. 3.).

(A tanulmány a Magyar Művészeti Akadémia részére készült.)

Gülch Csaba

Világ-egész-világ

Az idő,
akár gyerekkorunkban anyánk,
hol közelebb, hol távolabb enged,
majd szelíden magához ölel, hogy
megértsük: nincs múlt, nincs jövő.

A tér,
mint a gondolattól kettőre zárt ajtó,
nem enged, a homlokunkhoz feszül,
és egy finom mozdulattal a Kulcs
Isten bal kezéből a jobbába kerül.

Háztetők, ősz, angyalok

Roppan az öreg szekrény,
friss lepedő illata tölti be
a szürke estét, majd
a csend, akár a nem várt
tavaszi eső, mindent elborít.

Beszökik a párnák alá,
s a finoman megrakott
álmok réseibe fészkel.
Aztán az egymáshoz nőtt
háztetők békéjét zavarja fel.

Halk szélsusogás borzolja
az égre feszített
angyalszárnyakat.

Isten szelíd illatát őrzi az ősz,
a földre hullt színek arcát betakarják.
Látlak. Az eső halk muzsikája
meg-megérinti édes mosolyodat.

Mindent felold most az elmúlás,
a végső fájdalom szent ritmusára.
Ne higgy a csorbult csillagoknak!
A Hold letisztul arra az éjszakára.

Anyám hangja

Levél a levélre,
sárgára piros,
barnára kéklő
sodrott szegély,
halványló felhő,
csendeső permet,
a Hold szava
most is az arcomig ér.

Nincs vége, nem lesz,
a semmiből szeretlek,
tudtad akkor is,
mikor jött az idő,
lelkedből nőtem,
ágyadra dőltem,
s éreztem arcodon,
hogy zúg az eső.

Eredet hallom
dobogni most is,
átölel mindent
a kopott gyűrűd,
Megtöri fényed,
mégis lüktetsz,
dallamot, csendet,
mélyet, egyszerűt.

Kuti László: Elmozdulás

Debreczeny György

Magyarok, ne féljete!

(*Erdei Éva grafikája*)

Aluljáró felüljárók kereszteződnek
felüljáró aluljárókkal
és temetőfali urnafülkékkel
Moebius-szalagokon
fekete a feketével
s a rajzlap-fehérrel
ez egy nagyon jó drága rajzlap

Az alul- és a felüljárókon
magyarok ne féljete!
temető falán az urnafülkék tetején
tollászkodik már a turulmadár
a Moebius-szalagokon

jó lenne vágyban holdsütésben¹

szeress akkor is ha nem szeretsz
hívd segítségül a karmát
a macska holdban áztatja
a karmát

amikor szeretsz akkor se szeress
eperfalevélen didereg
a holnap selyemgubója
kereskedik számban a szó

helypénzt szedni helyénvaló
szeress akkor is ha nem szeretsz
jó lenne vágyban holdsütésben
ágyban zsírpárnák közt halni meg

¹ Bedy Lili *Szeress akkor is* c. verse motívumainak felhasználásával

Győri László

Rossz órák árnyéka

A hátországi plakátragasztóból

(Részlet)

Vágjunk a közepébe!

Nagyalásnyi Vilmosnak hívnak, a főváros Szentlászlónak hívott kerületében élek 1994 óta, szeretem is, nem is, a feleségem állandóan el akar költözni innét, mert ritka ronda gyárkerület, főleg gyárakból meg raktárakból áll, van itt nagy, híres gyógyszergyár, nem is egy, különben tiszta panel, foltokban meg szép kertváros, de hát mi se nem panelben, se nem családi házban élünk, egy százéves polgári házban, amely ki tudja, miért, de egyszer idekeveredett; a környék csendes, de gyatra, elég sok szegény ember él benne, leromlott, ócska házak vesznek bennünket körül, a kerületen a rendszerváltozás nem lendített semmit, innen nem lehet lakást cserélni, ide nem akar költözni senki, évek óta nem tudjuk eladni az otthonunkat, hogy valahova beljebb, mivesebb, meghittebb városrésztbe tegyük át az életünket.

Tavaly hetvenéves lettem, már nehezen mozdulnék ki, feleségem sohasem tudja, hogy mit szeretnék, hát akkor mennék-e, maradnék-e, és én magam sem tudom, hányadán állok magammal. Megmondom őszintén: hetvenévesen állok magammal, nincs már semmi bajom a világgal, amire azonban egyszer még muszáj visszatérnem; viszonylag jó nyugdíj van, ki tudjuk fizetni a rezsit, hétvégéken jól bevásárolunk, a feleségem éppen a minap mondta, hogy ezután csak a legjobb kávé hajlandó hazahozni, igen jószerivel azt is megengedhetjük magunknak. Vége a rossz kávénak, a gyöngé borokról, a gyöngé italokról nem is szólva; életünk vége felé nem fogunk spórolni, a fiak úgyis csak elherdálják, amit rájuk hagynak a szüleik. – Ne spórolj, úgyis megdöglesz! – így beszélnek a fiak, s mi halljuk az intelmet, ezután válogatott, finom kávé iszunk. Igaza van a feleségemnek, akár intelem nélkül is, mindenféle gyerekekre való tekintet nélkül jöjjön a nemes kávé! Élünk úgy, ahogy szeretnénk!

Elvégre elmúltam hetvenéves, minek kuporgatni. Amikor úgyis elég bajom van magammal. Ez a baj egyáltalán nem függ össze a pénzzel. Azzal függ össze, amivel egész életemben foglalkoztam, az irodalommal. Ha már belevágok a dolgok közepébe, mindjárt el kell mondanom, azon kívül, hogy Nagyalásnyi Vilmosnak hívnak, eddig valami tíz egynéhány könyvet írtam, ilyet-olyat, főleg verseket, de prózát is, és most térek vissza arra, hogy semmi bajom a világgal, mert igenis elég sok bajom van a világgal. Hiába írtam én, mire vittem? Ha mérleget készítek, nem valami fényes az eredmény, se ide, se oda nem tartozom, azt, hogy jó költő lennék, még sohasem írták le, jó, jó, egyszer-egyszer, de igazából ismeretlen költő, ismeretlen író vagyok.

Egyszer valami előadás után még ácsorogtunk, beszélgettünk egy kis színház előtt, ismerősökkel, egy nőt azonban addig még sohasem láttam, bemutatkoztam hát neki. – Ismerem, hogyne ismerném, tudom, hogy ki, olvastam a verseit. – Komolyan ismer? – Persze. – Hihetetlenül hangzott, hogy az emberiségből ismer valaki. – Ne mórlikáld magad! – mondta a feleségem. Azóta ehhez tartom magam, pedig valóban kishitű vagyok, amit azonban soha, semmi körülmények közt nem szabad bevallanom. Másoknak, de magamnak miért ne vallanám be. Rossz órámban egyfolytában gyötör, és rossz óráim árnyai most nagyon nagyra nőttek, mit bánom én, ha ajtót nyitok belső titkaim előtt, ma már nem sokat számít.

Noha minden valamihez képest. A fény valamihez képest. A nyitás valamihez képest. A jó is valamihez képest. De hol van a képest önmagában? Ha megtalálnánk önmagában, elmúlna minden képest. Képest

vagyunk, és képezt is leszünk örökké. Ha majd eltűnik a képezt, akkor válok képezt nélküli önmagammá, sőt mi több: egymagammá.

Árnyékban maradtam, sohasem tüntetett ki különösebb rokonszenvével az irodalom, az „olvasóközönség”, a kritika. A kutya se veszi a könyveimet. Megjelentetett egy kiadó, és én egy újabb könyvvel próbálkoztam nála. Mérleget készített: csak százötven példány kelt el, hiába, nem vagy piacképes. Megjegyzem, a százötven példányból százat én vásároltam föl, és pazaroltam el boldognak-boldogtalannak, igazi vevőm tehát csak ötven volt, nem valami nagy eredmény.

József Attila talán ezerkilencszázharmincöt elején írt egy kis tanulmányt *Munkanélküli írók táppénzen* címmel. Sohase jelent meg, mármint hogy életében. „...valószínűleg ahhoz a vitához kapcsolódik, amelyet a polgármesteri hivatal XIV. ügyosztálya hívott össze (1934. dec. 15 – 1935. jan. 11.). Ennek a többnapos (többhetes!) értekezletnek előadója Zakariás András, akkori fővárosi tanácsjegyző számolt be az író-nyomorról és tett javaslatokat a külföldi irodalom megadóztatására. (...) A könyvkiadók képviselői azonban a javasolt intézkedéseket nem voltak hajlandók megtenni; s az értekezletsorozat lényegében eredménytelen volt.“

Zakariás András azt mondta 1934-ben: „... az első feladat a selejtes külföldi irodalomnak és a ponyvának kiszorítása és ezzel, valamint az olvasóközönség nevelésével életlehetőség teremtése a magyar irodalom számára. Ezért meg kell találni a módot annak elérésére, hogy a kiadók a külföldi könyvek után bizonyos számú magyar könyvet adjanak ki és hogy a külföldi ponyvairodalom után oldal- vagy ívfillérek formájában bizonyos összeget fizessenek a magyar írók jóléti intézményei számára.”.

József Attilának a *Medvetánc* című válogatott verseskönyve éppen ekkoriban, 1934 decemberében jelent meg a Révai kiadásában. Huszonkilenc éves. Valószínűleg boldog, aztán hallja: ankétot rendeznek az írók ínségéről. Ő is nélkülöz, s kibírja, hogy ne jegyezzen föl magáról semmit, magasabb szempontból nézze az írók nyomorát. Nem kér az intézményes segítségől. A legnagyobb lelki nyugalommal sírhatná el a bánatát, és nem teszi. Elmefuttatása tökéletesen hideg, személytelen. Sőt ennél is több: egészen elképesztő.

Ahogy én József Attilát követni tudom: a magyar írók amiatt nyomorognak, mert nem írnak olyan műveket, amelyek megfelelnének a fogyasztók szükségleteinek. „Az írók, a tehetségesek, egy kicsit önmagukat is megvizsgálhatnak, hogy miért nem kapós az árujuk. Az irodalom is termelés, társadalmi szükséglet kielégítésére szolgál s az már nem elegendő, hogy egyesek tetszését megnyeri a munka.” „Az írók”, folytatja, „kivonták magukat az életből”, áléletet élnek. Ahelyett, hogy „visszavetődnének” az életbe, s főlzabadítanak az emberi ösztönöket, s olyan műveket alkotnának, amelyek a szabad emberi léte fogalmazzák meg. S megismétli: az írók „Kivonják magukat az életből s az élet kivonja őket magából.”. Nem az írókat, az álírókat, az álnyomorgókat kell jutalmazni, hanem a műveket, azokat, amelyek társadalmi szükségletet elégítenek ki. Persze, van egy kitétele: „Tessék kivívni a nagyobb szabadságot, tessék megszüntetni a gazdasági válságot, tessék szaporítani a nemzetet, tessék művelni a népet, s a kiadók számára tessék olyan helyzetet biztosítani, melyben érvényesülhetnek a kapitalizmus törvényei.”. Ha társadalmi szükséglet–mű–közönség egymásra talál, akkor a nyomorgó írókon nem kell intézményesen segíteni, a kapitalizmus törvényei minden további nélkül, elkerülhetetlenül segítenek rajtuk.

Eszerint nekem is önvizsgálatot kellene végre tartanom, s rá kellene ébrednem, hogy az én műveim semmiféle társadalmi szükségletet nem elégítenek ki. Fölösleges, naponta ráébredsznek, a társadalminak képzelt szükséglet nem az énáltalam képzelt szükséglet. Én ilyen verset írok, a társadalom olyan után kapkod.

Arról nem beszélve, hogy a könyveimért egy fillért sem kapok, nem utazhatom be a honoráriumomból Európát, még csak egyetlen várost sem, ahogy nagy boldogok olykor megtehetik. Nem mintha egyedül

volnék vele, van egy barátom, merő panasz, minden évben megjelenik egy-egy könyve, és egyikről sem írnak soha, pedig jó műveket tesz le az asztalra, csak valahogy nem kapós, nem kapja meg a kritikáktól, amit megérdemelne, hiába sóvárog, lent hagyják a porban, pedig föl szeretne szállni, hagyján, egyedül az irodalom élte, az irodalom tölti el egész bensejét.

Mindig volt szabályos kenyérkereső foglalkozásom, dolgoztam, csak szabad időmben írogattam, a verskészítést csak második mesterségemnek tekintettem, noha az én benső, igazi célom az irodalom volt örökké.

Van egy ismerősöm, egy műegyetemet végzett mérnök, ötvenhatban az Egyesült Államokba menekült, a hajón bűvészmutatványokkal szórakoztatta az utasokat, amiért a kapitány kisebb-nagyobb összegekkel jutalmazta. Gyerekkorában a híres magyar bűvésztől, Corodinitől tanulta első trükkjeit, Amerikában először nem is a szakmájából élt, mulatókban lépett föl, csak később talált magának mérnöki állást. – Prágában voltam egy bűvész világtalálkozón – mesélte, amikor meglátogatott bennünket. Kis dagadt, kövér emberke, a szemfényvesztőt nem ilyennek képzelem az ember, kételkedtem is benne, és addig-addig nyaggattam, amíg nagy kelleetlenül egy pakli kártyát kért, válasszak ki egy lapot. Természetesen – ahogy az egy bűvészhez illik – rá se pillantott, berakta a többi közé, megkeverte, összecsapta a tömböt, s fölrakta a szekrény tetejére. – Vedd le, nézd meg a legalsó lapot! Az volt? – Az! – Hát te csakugyan bűvész vagy, de milyen bűvész? Nem az a mesterséged, nem abból éltél. Úgy lehetne mondani, ha köznap értelemben nézzük, hogy amatőr vagy? – Micsoda?! – hördült fel. – Amatőr?! – Ne haragudj – próbáltam csitítani –, az amatőr nem rosszmájú, lekicsinylő, vállveregető kifejezés, csak azt jelenti, hogy nem tisztán ebből éltél, nem ezzel jártad a világot. Nem azt akartam vele mondani, hogy csak félig-meddig értesz hozzá, csak azt, hogy más volt a fő foglalkozásod. – Amatőr!?! – dohogott. – Amatőr! Még hogy amatőr! – Egy életre megsértődött rám, még évek múlva is, minden előzmény nélkül odavágta, hogy tudjam, az olyan emberről, mint én, megvan a véleménye: – Amatőr! – Vérig sértettem vele, nem bocsát meg soha.

És most elegendem van az én amatőrségemből. Most, hogy már jó esztendeje újabb verseskönyvem jelent meg, és eddig csak egyetlen hetilap adott róla hírt, különben semmi mozgolódás nincs körülötte, a hézagot már aligha tömök be, nem csoda, hogy elegendem lett az irodalomból. Még nálam jóval nagyobb is megesett. Följegyzik róla: „Az értetlen kritika elvette kedvét a munkától...” Nem estem pánikba, már el tudom viselni, hogy mindig csak másokról beszélnek, mások felolvasóestjére hívnak, mások könyvbemutatójára, talán hogy tapsoljak, talán hogy gratuláljak, az én estemre, ha szöködévenként egyszer nekem is összetákolnak egyet, elhűlve, sajogva nézem, hol vannak, akiknek én tapsoltam, akikért én ujjongtam? Ha olykor eszembe jut egy ötlet, nem azért gépelem le, hogy kezdjek is vele valamit, csupán azért, mert valami rejtélyes oknál fogva, muszáj megtennem. Különben fagypontra állítottam magam. Odajutottam, hogy állatira elegendem van az irodalomból. Egy hetvenévesre már senki sem figyel, ha eddig nem jutott a természetes ismertség közelébe, nézzen magába, és találja meg magában a hibát. Szép dolog az önbizalom, ha kövér, de nem mindenkit hizlalnak vele. Volt költőnk, nagy, aki még élete végén is azt kérdezte magától, tehetséges vagyok én egyáltalán? Tudomásul veszem, egy hetvenéves egyetlen sűrítménye: húzzon avart a feje fölé, csontjait egyszer a kóbor kutyák fogják kikaparni a tavasi erdőben, amikor elolvad a hó. Kié lehetett ez a lábszárcsont, vajon kinek a csigolyáján ült ez az agyaggal tömött koponya, mert a természet talán lesz olyan kegyes, hogy megtölti a hiú héjat valami újabb tartalommal. Egy értelmes eb ilyenkor nyüszíteni szokott, és mintegy vadat áll, a gazdáját hívogatja. És a gazda meghajlik a nyüszítésnek, megnézi, mit őriz, kiemeli penészes koponyámat: „Bűvös edény, melyből sok jóslat áradt: / Érintselek e méltatlan kezekkel?” Vagy máshogyan mástól: „Titkos tartály, forrása jósigéknek, / méltó vagyok-e, hogy kezembe foglak?”

Itt tartottam, amikor elém került Vonnegut *Ötös számú vágóhídja*. Karácsonyra kaptam a fiamtól, valamilyen titokzatos előzmény után. Valószínűleg meséltem róla, elmeséltem, hogy ez a regény Ring

Konrád egyik kedvence volt valamikor a hetvenes évek elején, amikor olyan húsz év körüli, elszánt, hosszúhajú fiatalember volt, akinek egyetlen célja volt már akkor is, az irodalom. Költő, író akart lenni és csodák csodája, körülötte a többi ifjúsági klubos srác, aki ugyancsak író akart lenni, mind kihullott, egyedül ő maradt talpon, s éppen a minap küldött egy e-mailt: a rádióban este nyolctól kilencig, egy teljes órában, elhangzanak a gyerekkoráról írott elbeszélései. És ekkor fölmerül egy másik fiú (ma már hatvanas) a mélyből: ismét verset ír, hagyján, de jó nevű folyóiratokban. Egyelőre azonban Vonnegutról van szó. Tehát valami oknál fogva megragadt bennem, hogy Konrád valami negyven esztendeje fiatalsága egész hevével rajongott a Vágóhíderért, én még akkora rajongással addig nem találkoztam, úgyhogy belém is égett, s a fiamnak többször elmeséltem, utoljára egy hónappal ezelőtt, december elején, s mindjárt hozzá is tettem: szégyen ide vagy oda, rajongás ide vagy oda, én bizony még sohasem olvastam, egyszer már éppen ideje lenne kézbe vennem. Az én fiam figyelmes gyerek, mindig tudja, mi lenne jó a születésnapomra, a névnapomra, mit hozzon a húsvéti nyúl, a Mikulás, karácsonyra meg is lepett Vonneguttal. Karácsony estéjén szörnyen röstelkedett: kapok még valami ajándékot azon túl, amit kapok, csak az internetes áruház volt olyan pofátlan, hogy elkésett velem, legyen türelemmel, azt is úgy fogja adni, mintha gyertyagyújtáskor tenné. És december 30-án este előhúzott a háta mögül egy kis kék csomagot, még át is volt kötve azzal a mostanában szokásos, elmaradhatatlan vékony műanyagszalaggal, aminek a vége, ha végighúzzák rajta az ollót, begöndörödik, mint a malac farka. – Csak ilyet kaptam – mentegetőzött. – Kétnyelvű. Csak a felét tudod használni. – Nem baj, ne törődj vele – mondtam.

Most január elseje van, az este először vendéglőben voltunk (én fizetem!), utána éjjel kettőig a Művészetek Palotájában egy ütőegyüttes meg egy énekes nagyhatalom koncertjét hallgattuk végig, háromra kerültünk ágyba, s én már öttől csak forgolódtam, végül háromnegyed nyolckor csak fölkeltem, kint a konyhában elolvastam, hogy mit írtam Utassyról, ifjúságom, egyetemi éveim barátjáról valami emlékkönyvbe. Itt-ott még javítottam rajta, és úgy kezdtem – irodalommal – az évet, hogy elküldtem e-mailben a szerkesztőnek. Gondolom, csodálkozik is, hogy nincs jobb dolgom az új év első reggelén, mint Utassyt küldözgetni. Igazán ráért volna később is. De hát valamit csinálnom kellett, ha már ügyis kész.

Szomjas voltam, a poharat a csap alá tartottam, de valami nem volt rendjén, nem akart megtelni. Gyanút fogtam, igen, talpával fölfelé állt a pohár, körben a víz úgy csurgott le róla, mint egy kis csenevész vízesés. Ebből verset lehetne írni, gondoltam, és még egyet kieszeltem, de közben megjelent a feleségem, és rám parancsolt, hogy mérjem meg a vérnyomásomat. Valami 160 körül mutatott a műszer, erre gyorsan a nyelvem alá fújt. Először kétszer az arcomba permetezett, végül csak célba talált. Egy fél óra múlva le is csappant 120-ra, elkerült egy lehetséges, egy leselkedő agyvérzés. Lefeküdtem, fölkeltem, ebédeltünk, lefeküdtem, fél öt felé csak föltápáskodtam. Föltettem Sosztakovics ötödik szimfóniáját, és szórakozottan előhúztam az Ötös számú mészárszékét. Rosszul áll a mondat, valamit már megint a talpával fölfelé tartok. Nem a mészárszékét, az *Ötös számú vágóhidat*.

Szabad vagyok, mint a madár, egyáltalán nem érdekel, hogy mi lesz azzal, amit most csinálok, de hogy megírom, azzal az lesz, hogy nemcsak elkezdődik, be is fejeződik. Úgy számolom, hogy regénynek rövid, elmélkedésnek hosszú lesz, nagyjából száz oldal, még az is megeshet, hogy fölmeleg százötvenre. Ebben a pillanatban úgy érzem, minden készen áll arra, hogy befejezzem, hogy véghez vigyem, amit most elkezdek.

Ha Vonnegutnál meghal valaki, sohasem mulasztja el, hogy hozzá ne tegye: *Így megy ez*. Szép ez a balladai pöröly, de amikor már századszor olvasod, kezd az idegeidre menni. Hogy van angolul? *So it goes*. Hát akkor: – *So it goes*. – Isten neki, legyen „*Így megy ez*”, jó megjegyezni, én is kitalálok egy egykedvű, rövid mondatot, és folyton odaillesztem a hasonló helyzetek végére. Mert a helyzetek ismétlődni tudnak. Az én folyton visszatérő mondatom úgy fog hangzani: *De semmi baj*. Vagy: *De minden rendben*.

Szép, ha valaki olyan szabad, mint a madár, csak az a baj, hogy röpülni kell hozzá. *De semmi baj.* Az én íróm azt állítja, ötezer oldalt kalapált össze, mire egybeállt a Vágóhíd. Úristen, hány éven át írta, írta, húzta, vont! Nekem nincs már tíz évem, hogy ötezerből százötven oldalt zsugorítsak össze, még ezerre sem futja, hiába vagyok nyugdíjas, hiába van annyi időm, hogy mondjuk naponta négy órát a gép mellett töltsék, nem megy, más dolgaim is vannak, nem vagyok én olyan szabad, hogy hétfőtől vasárnapig órákon át verjem a billentyűket, főleg lelkileg, mentálisan nem vagyok szabad, ahhoz olyan biztos tudat kell, a siker tudata, tudnom biztosan: érdemes. Honnan szedjem én a siker biztos tudatát, amikor én olyan vagyok, mint Íróm Kilgore Troutja, akinek állítólagos hetven könyve mind-mind másik kiadónál jelent meg, egynél több egynél sohasem. Bizony megtörtént, hogy amikor legsikeresebb könyvem kéziratát odaadtam az egyiknek, rögtön olyan szerződést kötött velem, hogy vállalom, minden azon túl írandó könyvemem kizárólag ő adhatja ki, aztán amikor sikeres könyvemem csak néhány eltévelyedett, megtevesztett olvasó vette meg, következő kéziratom láttán széttárta a kezét, a szerződésből egy darab rongy lett, én pedig arrébb kullogtam egy másik kiadóhoz. A másik még szerződést sem kötött, egyszerűen kiadta minden teketória nélkül, aztán amikor neki is egy új kéziratot ajánlottam föl, szintén széttárta a kezét, én pedig egy harmadik kiadóhoz merészkedtem vele, aki volt olyan botor, hogy bedőlt neki. Köztem és Kilgore Trout közt az a különbség, hogy az ő kiadói sorban tönkrementek a könyveibe, az enyémekek viszont nem, csak túlléptek rajtam, és másokkal kísérleteztek tovább. *De semmi baj, minden rendben.* Majdnem elfelejtettem, az egyik könyvemem kítüntették egy elég előkelő díjjal, ami azonban más könyvek olvasóit nem akadályozta meg abban, hogy ugyancsak tartózkodjanak tőlem, mint ahogy erre már, ha jól emlékszem, utaltam is bizonyos példányszámokat emlegetve.

Kilgore Trout panaszkodik: *soha nem látta, hogy akár egyetlen könyvét is hirdették volna, vagy hogy bírálatot írtak volna róla, vagy hogy árusították volna.* Szegény Kilgore Trout barátom, olyan voltál, mint az én barátom, aki évente jelentet meg könyvet, s évente egyetlen bírálat sem jelenik meg róla, észre sem veszik, hogy dolgozott, hogy megint letett az asztalra valamit. Szegény Kilgore Trout barátom, léteztél-e egyáltalán? Azt mondja a Library of Congress katalógusa: *Your search found no results.* Szegény magyar barátom viszont létezik, sőt én is létezem, könnyű egy nem létező írónak panaszkodni, egy létező magyar írónak viszont túl nehéz, még a feleségével is képes összekapni, képes fölemelni a hangját, és legnagyobb sajnálatára majdnemhogy üvöltve panaszkodni. Egy kutya a házban folyton énekel, ha magára hagyják. Drága barátom, nem a te testvéred az a fekete eb? Kilgore Trout, ennél fogva, mármint annál fogva, hogy kutya sem vették, *Nem gondolt önmagára mint íróra, azon egyszerű oknál fogva, hogy a világ sohasem engedte meg neki, hogy íróként gondoljon magára.* Ezekért a mondatokért kellett nekem ajándékba kapni a Vágóhidat. Ezeket a mondatokat szépen magamra öltöm, a tükör elé állok, és boldogan illegetem magam. Ez az! Erről az öltönyről van szó, ez az én öltönyöm! Gyerünk csak vele a világ elé, lássátok, ki az a Kilgore Trout, és lássátok, ki vagyok én! S főleg: kik vagytok ti! Ezért dolgozom, ezért kínlódom? Álljunk meg egy szóra: legföljebb verejtékezem, laposra töröm a fejem egy jelzőért, hiába. Nem tudok én sem íróként gondolni magamra, most meg, hogy elmúltam hetvenéves, végképp nem. Már nincs jövőm. Mert mi történik, mondjuk, tételezzük fel, ha írok egy olyan könyvet, amely csakugyan zseniális. Minimum zseniális. Azt hiszitek, írnak majd róla? Azt hiszitek, föltűnik valakinek? Azt hiszitek, hogy egy tekintélyes író vagy kritikus fogja magát, veszi a fáradságot, és kikiáltja a világnak? Nagyon tévedtek, az írók érdeke, hogy ne legyen mellettük más író, akkor nem csak az ő könyvüket fogják venni, megosztanak az olvasók, kevesebb olvasó, kevesebb vásárló jut rájuk. Majd bolond lesz észrevenni! Egy kritikusnak sem vagyok barátja, egy sem fog dicshimnusz t zengeni rólam: „zseniális nyelv művész”, *de semmi baj.* Nem könnyebb ilyesmire gondolni, még ha nem is igaz?

A baj az, hogy most már elegendem van Kilgore Trout panaszából, ideje, hogy elkezdődjek az én saját könyvem. Vonneguttal indult az egész. Vonnegut meg mivel kezdődött? Azzal, hogy egy német család 1848-ban kivándorolt Amerikába, jöttek sorban a német nemzedékek, mind németül beszél, aztán megszületik a kis Kurt, és ő már csak angolul tud, jön a második világháború és elhatározza, hogy hadba

lép eredeti hazája ellen, a németek elkapják, foglyul ejtik az Ardenneknben, a vonat Drezdába vánszorog vele, egy olyan hadifogolytáborban őrzik, amely eredetileg vágóhid volt, és Drezda fölé repülnek az amerikai meg az angol bombázók, és egyetlen nap, 1945. február 13-án nagy tűzvész közepette porrá törnek, elégetik a várost, Vonnegutot nem érik el az amerikai pilóták, pedig mindenkit el akarnak érní, mert egy betonból, jó vastagon megépített húsraktárban bujkál a fölakasztott fél disznók, fél marhák között. Huszonkét éves, most lép át a huszonharmadikba. Hullákat éget, hullákat temet, romot takarít, végül hazatér. Drezdában mint egy torony, úgy emelkedik ki egy teáskanna, egy átkozott teáskanna. Egy negyvenhárom éves amerikai tanár, aki ilyen vénen a fiatal katonák közé keveredik, elemel egy ártatlan teáskannát, úgy látszik, teát szeretne főzni, s a németek német alapossággal szabályos tárgyalást vezetnek ellene, és minden további nélkül kivégzik. Vonnegut mindent túlél, Franciaországon át hajóra rakják, és otthon elkezdí a polgári életet. Újságíró, sajtópropagandista, elkezd írni. 1947-ben megjelenik három elbeszélése, annyi pénzt zsebel be érte, ami több mint egy egész esztendei fizetése, és fölmond, csak az irodalomnak él. Ez az értelme, hogy az ősei száz évvel azelőtt hajóra szálltak, elhagyták Németországot. Drezda értelme pedig az, hogy megírta a Vágóhidat.

Drága őseim, ti miért nem hagytátok el a nagy magyar alföldet, most én is amerikai író lehetnék Amerikában, és egy valag pénzt utalnának át a számlámra, én pedig fölmondanám a nyugdíjamat, állományba helyezném, aktiválnám magam, és csak írnék, írnék, írnék, ha volna kedvem egyáltalán hetvenévesen regényt írni. Egy vágóhidja mindenkinek van, én is megtalálnám a saját vágóhidamat.

Sejtelmek gomolyogtak bennem, végül összeálltak: az én vágóhidam az az összeomlás, ami hetvenévesen ért, hogy minden hiába, nem lesz már belőlem nagy író, már itt gubbasztok örökre ebben a lombos utcára néző szobában, hol írok, hol nem írok, hol kitalálok egy verset, egy elbeszélést, hol nem, hol elküldöm egy-egy szerkesztőségnek, még csak ki sem kell lépnem a házból, helyben, az asztalnál elvégzi a postázást az internet, és hol kapok választ, hol nem, kéziratot egy-egy szerkesztőség ha kér tőlem, a válasz hol rossz, hol jó, és ha papírra terítenek, akkor is minden úgy megy tovább, mint addig. Állítólag azért szoktak írni, hogy észrevegyék az embert. Amit sikernek hívnak. Azon töprengek hetek óta, minek is írok, a sikerért vagy egyszerűen csak el akarok mondani ezt-azt, ha meg csak kikíváncozik belőlem valami, és meg kell írni, akkor minek törődnöm sikerrel, kudarccal. Nem áltatom magam: azért igyekeztem jól megformálni minden verset, amennyire csak telt tőlem, hogy észrevegyenek, sőt még díjakra is áhítóztam, erre mi a nagy felelet? Vannak díjbeszedők, és vannak, akik az eresz alatt álldogálnak egyre zsidbadtabb lábbal, és az istennek sem esik rájuk egyetlen szemé sem az elismeréseknek. Ez a Kilgore Trout-effektus. Állítólag Vonnegut apja, a példátlanul sikertelen író Kilgore Troutnak az ihletője. Vonnegut az apja miatt írta úgy a nevét egészen 1971-ig, negyvenkilenc éves koráig, hogy Jr., junior, ifjabb. Elég későn lett belőle felnőtt. Én szerencsére eleitől fogva önmagam vagyok, nem Jr. Jr. csak ezután leszek, sőt éppen ettől a pillanattól fogva. Én vagyok az, aki sose nő fel. Apám sokszor hajtogatta, hogy sose fogsz felnőni, minél fogva a felnőttiséget valami szörnyű helyzetnek képzeltem el, úgy, hogy egyedül állok az országút szélén, egy fillér sincs a zsebemben, egy karéj száraz kenyérem sincs, ott halok éhen, mert nem tudok felnőtt lenni. Csodálkozva vettem észre, amikor elvégeztem az egyetemet, és beálltam dolgozni, hogy pénzt kapok érte, a pénzből meg tudok ebédelni, párizsit, paprikát tudok vásárolni vacsorára, sőt szóba állnak velem az emberek, albérletet kínálnak, én elfogadom, mint felnőtt a felnőttel, úgy alkudunk meg a bérleti díjban, a díjat lerovom a fizetésemből, minden este van hová lehajtani a fejem. Azon is csodálkoztam, hogy mindenki komolyan vesz, még egy lány is, aki feleségül jön hozzám. Észrevettem, hogy a többi ember is éppen olyan, mint én, olyan felnőtt a felnőtt, amilyen én vagyok, és lassan elfelejtettem, hogy egyáltalán felnőtt vagyok. Apám se hajtogatta már, hogy ha így folytatod, nem lesz belőled ember sohase. Elfelejtette, hogy valamikor folyton valamire intett, valami olyanra, amitől ember lesz belőlem. Jó, rendben, már meghalt. Amikor jött érte a mentő, és hordágyra hengerítették a tehetetlen testet, apám visszanezett a házbeli asszonyra, és azt mondta: – Itt a vég! – Úgy is lett, még aznap elérkezett a vég. Erre a mondatra egyre gyakrabban gondolok mostanában. Négy évem volna hátra? Egyre kevesebb.

Üdvözlöm a drezdai vágóhid krónikását, üdvözlöm Vonnegutot. Üdvözlöm, akik utánam jönnek, akik

a nyomomban járnak, az új költőket, az új írókat, a tehetségeket, a zseniálisakat, sikerüljön nekik, amiben bíznak, a szép jövőben, a sikerben, a győzelemben, a diadalban, és azt üzenem nekik, hogy ne nyavalyogjanak, ne sápítozzanak, ne törje le őket az első kudarc, mert nincs nevetségesebb annál a költőnél, aki az első rémülettől, az első garázda bírálattól megőrül, az éppen olyan számár, mint az, aki egy csúfolódó gúnyvers miatt felköti magát.

(A szerző a regény megírása idején a Nemzeti Kulturális Alap alkotói támogatásában részesült.)

Armando Martinez (Mexikó): Prekolumbián - 2013

készen van a fejecske

pont pont vesszőcske
itt kezdődik minden
összeérnek a pálcika kezek
anyán szoknya haja túl ér a rajzpapíron
apán nadrág és bajusz
széles váll mindenkinél magasabb
köztük én mindkét kezemet fogják
rövidnadrág gödör haj
egyik lábam egy pöttyös labdán

pont pont vesszőcske
itt végződik minden
lógó pálcika kezek
anyán nadrág haja a mellkasára lóg
apán atléta kezében sörösüveg
mindenkinél alacsonyabb
én egy másik rajzlapon még mindig középen
ülök magam elé nézve kopaszon, befejezetlenül,
és a labda legurul a rajzpapírról

smink

tekintettedben azok a fények,
amit összegyűjtöttem a játszótéren
és eléd szaladva a szemedbe szórtam.
nem tudtad úgy összerakni a részeket,
hogy mindenkinek jó legyen.
hogy mindenkit egyformán süssön a Nap.
magaddal is törődnöd kellett volna.
csak néha elindulni valahová egyedül,
ahol senki nem látja meg
tenyereidben szorongatott
éltvonalad elágazásait.
ahol úgy sminkelheted ki magad,
hogy estére nem folyik szét a szemeid körül
az addigi összes álom,
melyet mindig nekünk képzeltél el.

csak ülni egy padon a legelhagyottabb parkban
azok nélkül, akik miatt hagytad magad
a tükör előtt ilyen fiatalon így megöregedni.
én megkeresnélek anya, de nagyon nehéz.
az összes fényt kiejtettem a kezeimből.
szerelem az, ha két ember úgy tud
hátat fordítani a másiknak,
hogyan azt egyikőjük sem veszi észre.

nehéz

csak úgy merek veled szembenézni,
ha messze a hátad mögé állok,
valahová a horizont vállalai mögé,
ahol ha megfordulnál, akkor is
csak nehezen vennél észre.
mélyen megvágta magad a borotvával.
szólni nem merek, nehogy még jobban
felsérts ismeretlen arcodat,
s eltorzítsd a megmaradt vonásokat,
amit tőled örököltem.
anya a kert végén épp gyűlöli elválni a csirke nyakát.
a legszentebbekből is kegyetlen gyilkosok lesznek.
súlyosan kopaszodok a tükör előtt,
pedig még annyira gyerekek kellene lennem.
egy lábaskába gyűjti össze a vért,
csorog a könnyem, megállíthatatlanul zokogok.
holtsápadtan hagyomát pucolok az utolsó vacsorához.

László Zsolt

Hajnal a mélyben

Hajnalkának

Tetten értek a tegnapok
és szükségből rogyaszt a „mánk”...
Ízzik az újra kelő nap
mint forró olajban a fánk
Menekül mélyben az árnyék
Dér-tüdővel fújtat a völgy
Mint vándor haza találnék
ha bírna még az ízes föld –
Voltál nélkülem üres templom
és zaggal telt tanácsterem
Voltál nekem tar kunhalom
angyal-arcú bogáncstetem
Hízalt sokáig az a fény
amit a sötétség teremt
Nosztalgikus Európát
ötletelt ki fegyenc-fejem –
Körbe fúj a bőrtorkú szél
Ha voltam itt vagyok talán
sárkányt eregető „balfék”
Jussom a keresztes magány –
Hiszek térded porcaiban
Hiszek elveszni már benned
Gerinced íveiben már
hegyek nyájai legelnek
Diót törve asztalomon
eloltja magát a gyertya
100 W-os égőmről az EON.
számláit simlizve írja...
Szeretném ha szülne nekem
kicsi szőke lányt a tested
de modern háztartásunkban
minden tündérség kifakulna –
Mentem volna „új-magyarnak”
Barguzin Don Arad után...
Éjfélkor csöngettem mindig
a bejáratok ajtaján –
TESCO-s matricát ajánlva
holnap már jó lesz eltűnni
a seropram mocsarában...
Az erdők nevelt vadjukként
sérülten is visszahívnak

proletár-polgár múltammal
1956...1968...1998...és a többi
sem zavarva ejt magába
csillagainkat elúlv
a hajnal Hajnal a mélyben!...

**

Csontunkban a velő vacog
Te vagy fönt és én vagyok lent
Paneljeink kockáiban
az összes rokon idegen –
Ha találtam földben magot
már hagyom hogy másnak nőjön
Ízzik az újra kelő nap
mint forró olajban a fánk
Halálig foglak ölelni...
Csak a mélység néz vissza ránk –

Molnár Gábor

Rügyező

kosarát csoszogva vonszoló
agg anyó időnk,
diókként zörgő
rossz percem mind,
az örökből kidőlt

az idő alá züllő ember
ördöggáncson esik-kel,
sorskorsója részegeként
kapálózva,
bálványokhoz esdekel

a számárként iázó imádság
biz' nem mászik az égbe,
korma konok káromával
szennyet sző a szívre,
helyette bár égne

lány lánggal,
mily szelíden sercenő érték,
nem kell a lávahó,
őrzöngő gejjír,
Krisztus az egyetlen mérték

a belőlem kinyesett látható
csupán tört énelem,
a mindenség jelével
láthatatlanul,
vándorolsz énelem

s hogy szerelmes beléd a Nap,
rügyező remény,
a teljesség emlékezetét
őrizni meg,
általad üzen a fény

A testnedvek ünnepélye

Adonisz (Ali Ahmad Szaid Eszber) 1930-ban született egy észak-szíriai hegyi faluban. Költő, esszéíró, műfordító, előadó, tanár, lapszerkesztő, közéleti szereplő; jó néhány kitüntetés és irodalmi díj birtokosa (2011-ben Goethe-díjjal, 2014-ben – Yves Bonnefoy társaságában – Janus Pannonius-díjjal tüntették ki, s ebből az alkalomból a PEN Club és a Pluralica Kiadó *Tükör Orfeusz* címen jelentette meg a költő válogatott verseit), több ízben jelölték Nobel-díjra. Húszéves kora óta nagyvárosok: Damaszkusz, Bejrút, Párizs lakója, a világ metropolisainak vándora, örök úton levő, „bolygó arab”, a távolodás/a távolodva közeledés versben bujdosó peregrinusa. Alighanem remekül szót értene egy másik nagy peregrinussal, a zenében bujdosó Liszt Ferencsel. Meditatív lírája – „a nappalok antológiája és az éjszakák ontológiája” – keleti hagyományokat és modern nyugati hatásokat ötvöz, formák és megközelítések káprázatosan gazdag változataiban. Aki a világhálón utánanéz, meggyőződhet róla, milyen vulkanikus öserő lüktet verseiben, kivált ahogy szerzőjük előadja őket; alagutat lehetne fúrni velük a gránitsziklába. Salah Stétie írja Adonisz kapcsán: „A nagy költő nem játékos: elkötelezett fia fajtája emlékezetének, egyszerre természeti és természetfölötti gyermek” (gondoljunk Petőfire!).

Pályája elején, tizenhét éves korában magára öltötte a föníciai istenség, Adoni nevét, aki aztán Adoniszként, Kosztolányi szavaival „kedves istenfiúként” kebeleződött be a görög mitológiába. Korunk egyik legnagyobb arab nyelvű költője a szó legteljesebb értelmében világlírat művel – magyarán őt is elérte a Kommunista kiáltvány „Burzsoák és proletárok” című fejezetében megjövendölt végzet: „A nemzeti egyoldalúság és korlátok közé szorítottság egyre inkább lehetetlenné válik, és a sok nemzeti és helyi irodalomból világirodalom alakul ki.”. Távol tartja magát mindentől, ami megfészkelés, berendezkedés és meggyökeresedés, eközben szüntelenül érzékelteti, hogy mitől távolodik. Például a közel-keleti indíttatásoktól, a szufi misztikától. Nem vállal azonosságot a távolságokkal, melyeket bejár. Megteszi őket; a távolságok arra valók.

Adonisz kedvelt toposzai: egy költői mitológia építőkövei. Verseiben a fa, a fű, a rózsza, a tükör, a mennydörgés, a villám, a vízözön, a tűz, a szél, a por nem(csak) önmagukat jelentik, hanem képviselnek, „üzennek” is valamit. „Adonisz olyan világot teremt újjá – állapítja meg Jacques Lacarrière –, ahol keverednek az évszázadok és az arcok a szavak fénylő porának fundamentumán. Alakokat, gesztusokat, fordulatokat, érzelmeket halmoz egymásra, hogy versről versre feledhetetlen képek és látomások letörölhető és újraírható pergamenjét hozza létre.” A modern arab költészetnek – nem mellesleg – új irányt szabó szóművek látszólagos egyszerűsége, végsőkéig lecsupaszíttósága mögött (ahogy tágul a látóhatár, úgy szűkül a kifejezőmód) egy zárt, ezoterikus világ rejlik, amelynek fölfejtésére mi, laikus olvasók aligha vagyunk alkalmasak, s amelynek egyenértékű visszaadására vagy akár csak megközelítésére az arabusul nem tudó, s emiatt közvetítőnyelvre fanyalodó fordító-átköltő nem vállalkozhatott, legföljebb arra – erősen remélve, hogy nem költötte át Herz szalámivá a Gangesz partjait –, hogy megsejtenni próbálja e költészet nemes nagyszerűségét, magasztos tisztaságát, nyelven túli mágiáját. A többszörös transzformációt talán a költői jelentés kevésbé sínylette meg, mint a szó szerinti értelem.

A görög mítosz szerint Adonisz szépsége magát a szépség istennőjét, Aphroditét is rabul ejtette. Adonisz vadászat közben halálra sebezte egy vadkan, kiömlött véréből sarjadt a kőkörscin virága. Az ókorban Adonia-ünnepet ültek Adonisz emlékezetére. Legyen ez az ízelítőnek szánt verscsokor a magyar versértők Adonia-ünnepé, tisztelgésül Adonisz, a szír poeta életműve előtt!

Adonisz

Bolyongás

A bolyongás a bolyongás
Megmentőnk a bolyongás ő vezérli lépteinket
A bolyongás megvilágosít
Minden más csak álca

A bolyongás kapcsol bennünket ahhoz ami más
Ő lopja be álmainkba a tenger arcát

A bolyongás: várakozás

Vízözön

Szállj, galamb. Nem várunk vissza.

Sziklákra bízták a testüket.
Én hajóvitorlákra kötözve haladok
egy feneketlen szakadék felé.

Megrekedt csillag a vízözön
a valaha volt vízözön
melybe talán fölszippantjuk
az eltemetett korok istenét.
Talán kedvünket leljük e százados találkozásban.

Szállj, galamb. Nem várunk vissza.

A távollét földje

Ez itt a fájdalom földje
holnapok nélküli föld
nincs szél mi földeríténé

Miféle hang szavára
költöztek szeretteim
erre a kietlen földre?

Levél

Az ország amelyről álmodunk
amely felé utat tapostunk magunknak
félénk szemhéjak megsebezte horizont

Tegnap a nyájas esztelenség hetvenkedésével
az ifjúkor haláltusáiban
tegnap sóvárogtunk utána
az ő nevében rajzoltunk
arcképet és fénykoszorút
írtunk neki levelet –
A félénk szemhéjak megsebezte országnak

Halál

Meghalunk ha nem teremtünk isteneket
Meghalunk ha nem öljük meg őket

ó bolyongó sziklatest uralma

Csigaház

A város arca pilláinkra vetül
maszkok jégmezeje alatt leli vesztét
Ekkor kiáltásra fakadunk:
A város föld alatti odúiban élünk
mint házában a csiga

Ó tagadás űzz ki minket rejtekünkéből!

(Molnár Miklós átköltései)

Az asztal megterül

Mindig szerettem az öreg húsbolt illatát. Volt azoknak a nyers, vörös cafatoknak valami olyan varázsa, ami mindenkit a kis bolt elé vonzott a környékről. Emlékszem, a falu közepén álldogált a kis ház. A hentest is jól ismertem, tél haván sokszor járt nálunk disznóvágáson.

Csapott vállú, szűkszavú ember volt, bánatos és nagy szürke szemekkel, de a szíve hatalmas, és azt csordultig meg is töltötte a hús iránti szeretete. Imádta mustrálni a szép karajokat, lapockákat, szalonnákat és egyéb finom falatokat, amiket csupa gonddal szelt le mindig a lelkét kilehelt disznókról. A halott állat minden egyes részét egy nagy fakádba fektette, ahol a vért gyengéden lemosta róluk. A gyönyörű, tűzvörös vért, aminek nagy részét egy másik dézsába engedte a disznók torkából, a mély, szúrt sebből, ahonnan elapadhatatlan patakként csorgott, gőzölögve. Abból készítette édesanyám kedvenc csemegénket, a sült vért, és azt a töméntelen sok véres hurkát. A hentesnek az volt az egyik kedvence, anyám mindig őt kínálta meg először a frissensültekből. Az belekóstolt, lehunyta nagy, szürke szemét, hosszan forgatta a falatot szájában, nagy harcsabajsza hintázott közben, és csak akkor lehetett folytatni a munkát, eltenni a hurkát, ha a hentes jólesően hümmögött egyet és rábólintott. Imádta a disznókat, és azoknak mindenfajta elkészített formáját. És hogy, hogy nem, én is megszerettem. Folyton ott sündörögtem a pálinkagőzben a család lába alatt, és ámulattal nézegettem a nagy, gusztusos húsokat. Tanulgattam a részek nevét, és ahogy cseperedtem, én is beálltam vagdosni a télire valót. A kedvencem nekem is a hurka-kolbász töltése lett. Amint beszippantottam a nyers hús, a fokhagyma, az erős paprika és a többi fűszer illatát, rögtön részeg bódulatba estem, és édes nyál csordult a számba. Apám és a művész úr (ő csak így hívta a hentest) hosszú viták és kotyvasztás során olyan kolbászreceptet csördítettek össze, aminek tucatjával jártak csodájára, de hiába kérelték, ők nem adták ki titkukat sohasem, és így lett a falunk húsboltjé a környék legjobb kolbásza. Meg persze az apámé.

Édesanyám az év során is többször elküldött a falu hírességéhez. Nagy kosarat és pénzt adott a kezembe, hogy megvegyem az ebédrevalót. Ilyenkor sohasem jutott eszembe a fáradtság, vagy hogy nincs kedvem a vásárláshoz, mert a húsbolt minden alkalommal kicsit más volt. Hajnalban a híres kolbász frissen darált alapjának és az éppen akkor levágott állatok vérének nehéz gőze töltötte be a levegőt. Napközben az az általános varázs lengte be a helyiséget, amit máskor csak Karácsony szent ünnepén éreztem. Néha, ha behunytam a szemem és mélyet szippantottam az illatból, éreztem a fahéj és a méz illatát is a húsban, és valami zöld-arany látomás derengett fel. Legalább annyira szerettem a Karácsonyt, mint a vásárlást a húsboltban. Éjjel pedig, ugyan zárva volt a bolt, de ha elsétált előtte valaki, a nappalról itt maradt, kóbor illatok megsimogatták, és felidéztek benne a nagy, vörös oldalasok, a hosszú, fűszeres kolbászok és hurkák és májak ízét.

Az élet is nyüzsgött a kis boltban. Mindig volt néhány törzsvendég, és akárhányszor beléptem, valamelyikük ott álldogált a pult mellett. Néhányuk szabályos művészetté fejlesztette már a pultra könyöklést, hogy mennyire dőljön rá és melyik részére, hogy hova akassza a szatyrot, hogy a legkevésebbé vágja a kezét. A művész úr is észrevette az évek alatt, hogy mennyire vonzza a népet a bolt (és főleg a kolbász), ezért egy nagy faasztalt és néhány széket tett jó időben a bolt elé, és ott árulta a parázson sült húsokat, főtt kolbászokat és kenyeret. Nem sokkal később már sört és szörpöt is mért, és csinos hasznót húzott az üldögélőből, ahogy nevezte.

Szóval valakinek mindig kellett lennie a hentesnél, és a különböző figurák jól elkülönültek, ezt én is megfigyeltem. Ahogyan néztem a jövés-menést, édesanyám jutott eszembe, minden vasárnap délben elkészítette az asztalt, nagy gondot fordítva az ünnepi műveletre. Külön polcon tartotta az almáriumban a dísztányérokat, díszpoharakat, díszkanalakat, díszvillákat és díszkéseket, és minden egyes használat után különös gonddal mosta el a díszétkészlet darabjait. Két terítőt tartott anyám a vasár- és ünnepnapokra, két hófehér, horgolt abroszt, amik rásimultak az asztalunkra, mintha arra szabták volna. Az a két abrosz volt a menyasszonyi ruha. A bolt élete mindig egyet jelentett nekem anyám terítékével, az emberek mintha kanalak, villák és kések lettek volna, úgy rakosgattam őket helyükre képzeletben, mint édesanyám vasárnaponta az étkezőasztalt. A leggyakoribb vendégek a szakértők voltak: valamelyik mindig ott lábatlankodott a művész úr területén, próbálta bizonyítani hihetetlen jártasságát a húсок ki- és elkészítésének terén. Sokukat fellengzős stílus is jellemezte, úgy emelték magasra az orrukat, mintha őket meg sem hatná a fenséges illat, és úgy ízlelték a szavakat, mint a legfinomabb füstölt sonkát. Előfordult az is, hogy miután megvették a húst, amiért jöttek, egy korsó sört is rendeltek. Fogalmam sincs, honnan szerezte a művész úr azt a sok hordó sört, de tény, gyorsan elfogyasztották szakértő barátai. Ezután a sör és a többi szakértő társaságában letelepedtek az üldögélőbe, és hangos szóval elemezni kezdték az ízeket.

Ennek alapján őket is még két csoportra lehetett osztani: hangos magamutogatók, és csendes álszentek. Álszentek bizony, mert ők nem szerénységük miatt hallgattak, hanem mert úgy gondolták, hogy csak akkor szerény valaki, ha síri csendben van egy vita alatt (épp ezért ilyenkor mindig szörnyen önelégült pofákat vágtak, hiszen képesek voltak megállni szó nélkül). Nagyon könnyű volt kideríteni, ki az álszent szakértő: csak kicsit kellett kérdezgetni, nemsokára ugyanazt a szóáradatot kellett kiállnunk, amit az előbb még egy hangos-fajta zúdított. A sör is segített persze a nyelvoldásban. Csak úgy záporoztak rám ilyenkor a nagy titkai és fortélyai a hentesmesterségnek. Én voltam az egyetlen látogatója a boltnak, aki minden szakértő-fajttal beszélő viszonyban volt. Egyenként beavattak féltett húsipari, meg egyéb titkaikba, én meg mindegyikőjüket ugyanúgy bólogatva figyeltem, és mindnek megígértem, hogy a sírig őrzöm, amit rám bízott. Úgy éreztem, igazán befogadnak, ezért aztán a boltban már sokkal szívesebben töltöttem az időmet, mint bárhol. Odaköltöztem volna, ha megtehetem. Én voltam a bolt családjának legkisebb tagja.

És bár a szakértők voltak túlsúlyban, megfordultak ott mások is. Tulajdonképpen a falu apraja-nagyja ide járt, a gazdagtól a legszegényebbig, és mindenkinek megvolt a karaktere. Alig maroknyi ember alkotta az általam csak tudósoknak titulált csodabogarakat, akik valóban értettek a hentesmesterséghez, a húсок minőségéhez, és akik közé a leginkább szerettem volna felnőtteként tartozni. Amikor csak beléptek a boltba, csendben kóstolgatták tekintetükkel a kiszemelt árut, s mindig csak dicsérő szavakat mondtak, a becsmélőt lelkiismeretesen lenyelték, már ha volt egyáltalán, ritka volt az ilyen eset. Ők voltak azok, akik valódi szerénység miatt voltak szűkszavúak, tudományukat inkább megtartották maguknak. Tudós akartam lenni én is, mert ők voltak a legkedvesebbek a húsboltban, és bár szavuk alig lehetett hallani, mégis mindenki tisztelte őket. Aztán voltak tudatlanok. Ők voltak, akik hozzá sem tudtak szagolni a húсокhoz, teljes tudatlanságban voltak azon a téren is, hogy kolbászkészítéshez disznó-, avagy marhahús kell-e. Volt, aki közülük titkolni próbálta ezt, és a világ minden kincséért sem kért volna segítséget. Inkább a megérzéseire hagyatkozott, de közben majd' megszakadt az erőlködéstől belül. Mi meg a röhögéstől. Mások úgy léptek be a küszöbön, mint egy buddhista templom kapuján, vagy éppenséggel a vesztőhelyre: azt se tudták ijedtükben, mit tegyenek. A szakértők ilyenkor különösen bedobták magukat, kiegészítve a tanácstalan vásárlót.

Így zajlott az élet a hentesnél. A művész úr csak szelte a méretes húсокat, fente a késeket, az öregek mámorosan álldogáltak a pultnál vagy üldögéltek az üldögélőn, és szemüket lehunyva, gyermeki mosollyal arcukon kortyolták a levegőből a sülő, pácolt és nyers húсок vegyes-édes illatát. Gyakran előfordult, hogy nem álltam meg, és én is vettem egy oldalast, vagy egy csirkecombot, majd leültem boldogan cupogni rajta. Ilyen alkalmakkor tudtam megfigyelni a bolt társaságát, a különöc figurákról nem is beszélve!

Példának okáért az olyanokat, mint Vitya bácsi, aki szakértő volt, de csendesnek éppen nem mondható. Egy korsó habos, aranyló sör mellett sokszor szidta az egyes húsfélék árát az asztalnál. Persze ezt sosem a művész úrra fogta, hanem az ország nagy bajának tartotta. Ő maga nem tett azonban mit sem ez ellen, hisz faluszerte járt a rosszhíre, mennyire drágán őrli a búzát, malma volt a déli végén. Persze biztos az országra fogta. Ferkó bátyja se volt külön! Neki az irigysége volt legendás. A legjobb falatokat mindig jó előre eltetette, nehogy valaki elorozza előle. Bármilyen összeget képes volt áldozni erre.

A legkülönösebb eset mégis az volt, ha egy nő tévedt be a boltba. Nem volt ritka az ilyen eset, de ha asszony fordult meg a húсок templomában, menten meghűlt a levegő. Amúgy sem volt épp meleg, még nyáron is kellemes hűvös volt a húсок miatt. Ezt máskor meg sem éreztem, csak ha egy nőnemű jött a henteshez. Ilyenkor minden beszélgetés megszakadt, és az összes szem az újdonsült vásárlóra szegeződött, akár száz apró reflektor. Furcsa, de a nők ilyenkor mintha tényleg fényesebbek lettek volna a megszokott-nál, és megszépültek kicsit a szememben. Ahogy megszeppenve odatipegtek a művész úrhoz és ajkukat kinyitva halkán rendeltek, néha igazi városi dámáknak láttam őket, remegő szempillákkal, vérvörös, dús ajkakkal és karcsú derékkal. Pedig a mi falunkban egy asszony vagy leány sem volt, nem is lehetett ilyen. Csak ha anyámmal beutaztunk néhanap városba, akkor láthattam hasonló tündéreket.

Ezeket az égi tüneteményeket figyelték olyan kritikus, lenéző, néha haragos szemekkel a boltbeliek. Az utcán még meg is fordultak utánuk, és pajzánul mustráltak minden csinos feneket és ki-kivillanó bokát, de ezeken a falakon belül minden a visszájára fordult. Néhányan itt is végighordozták tekintetüket a formásabb idomú vendégeken, de jól leplezték érdeklődésüket. Csak a hentes őrizte meg segítőkészségét, és mindig kedvesen próbált beszélgetni a nőekkel, hogy a gombóccá összeugrott hangulatot feloldja. Az asszony sietve bepakolt kosarába, idegesen biccentett egy viszontlátást, majd távozott. A kellemetlen jégpáncél egy szempillantás alatt leolvadt a szájukról, és újra elindult a vita és csevegés, amibe most a nők is belekavarodtak témaként. Hangos szidalmazás és különböző történetek, majd néhány krigli sör után már komolytalan licitálgatás folyt, hogy vajon kinek az asszonya, anyósa vagy más nőrokona a megátalkodottabb. Az természetesen sosem merült fel senkiben, hogy az asszony abból a húsból, amit vett, valakinek ebédet fog készíteni. Mert habár a férfiak voltak a hurka-kolbász töltésének, füstölésének, egyáltalán készítésének tudói, a pörkölteket és pecsenyéket mégis az asszonyok tudták igazán elkészíteni.

Ennek ellenére az asszonyra mindig úgy néztek a hentesnél, mint valami csodabogárra. Azon sem lepődnek meg, ha egyszer egy olyan iratra bukkannának a levéltárakban vagy a kalendáriumokban, miszerint ebben és ebben az évben ez és ez a tekintélyes méltóság megtiltja mindenféle asszonynak, leánynak, vagyis minden nőnemű egyénnek, hogy a húsipar mestereinek boltjaiba betegyék lábukat. Talán tanulmányt is írnak egyszer róla! Mondjuk én, ha meg nem előz valaki. Rengeteget jártam húsboltban.

Pont a minap is elküldött a feleségem. Az ebédhez kellett vennem ötven deka dagadót és egy kiló lapockát, legalábbis a cetlin ez állt. Ismerve magamat, tudtam, ott biztos nem fogok tudni ellenállni a csábításnak, és vagy öt másféle csemege is bekönyörgi magát a kosárba. Számomra a legkedvesebb a dagadó volt. Nem a sonkák, oldalasok, kocsonyás májak, nem a véres szívek. A dagadó volt számomra a hús. Valami olyan nyers hatalmat éreztem benne, mint semmi másban. Mintha egy ősi erő, egy külön szív lüktetett volna minden egyes szeletben. Ahogy betettem a lábam a boltba, tekintetemet mindjárt magához vonzotta ez a ritmus. Bomba jazz-szám. A hús művészete, az örök és szerető életadó.

Egy egyszerű „jónapot” ébresztett fel az álmodozásból. A hentesre néztem, és az illendőség kipréselt belőlem is valami köszönésfélét. A művész úr már régen kihátrált a kések mögül. Aztán rájöttem, hiszen a bolt sem ugyanaz, ezért sem várhattam el, hogy ő szolgál ki, mint gyerekkoromban. Felnőttem, elköltöttem, régi emlékek maradtak csupán. Olyan pillanatok, amiket már csak képeslapon látni. Csak a nosztalgia maradt, meg az illatból valami.

Elindultam a pult felé, de valaki még megelőzött a sorban. Egy néni állt előttem, haja már megőszült, néhány tincset láttam csak kilógni kendője alól.

Akkor feltűntek az urak, a régi idők fenegyerekei és becsmélve nézték végig a nénit. Sőt, sokuk végig sem mérte, csak félig-meddig, és hirtelen ellenszenvvel máris megvetette. Kibírhatatlanul nagy volt a csend, a levegő pedig jéghideg. A nénike szomorú szemmel pakolta be a kis csomagokat, majd magát és a szatyrot is az ajtó felé vonszolta. A sarkai kopácsoltak a kemény járólapon. Mennyire kényelmetlen lehet egy ilyen cipő! Szorít, vág, viszket, sehogy sem lehet megmaradni benne. Még mindig mosolygott a néni, de egyre bizonytalanabbul. Talán magában már tudta is, hogy sose tudja meggyőzni ezeket az urakat. Végre megtalálta az ajtót, és a feltűnést kerülve távozott.

Következő! Kiló lapockát, meg egy fél dagadót, legyenzíves. Régi képek tűntek fel, és a dagadó illata nem volt képes megzavarni sem a gyomrom, sem az emlékeimet. A világ legnagyobb áldása sem tudta enyhíteni a döbbenetet és a fájdalmat.

Beleszédültem. Csak átvettem a hentestől a felém nyújtott zacskókat és kikóvályogtam az éles, nyári fényre.

Herédi-Szabó Tibor: Veszélyes odakint - 2013

A szülőföld dicsérete I.

Földünk haja, májusi zöld zuhatag,
erdők haja, ringi már szelíden a fényben!
Érdes tölgy, támaszd erőddel a törzsed karolót!
Grandiózus gesztenye, ki leveled gyógyírül adod,
bontsd rügyeid, ágad óvja kicsiny mécsvirágait!
Isteni ecset nyoma, repcék sárga sávja,
áraszd édes illatoddal a vándort, szorgos méheid,
míg égi áldás permetez harmatával friss harmatot!
Fenyvesek párhuzamos csöndje! Édenkert öröklét-fái!
Bennetek a Szépség önmaga jelképeként fogant.
Adjatok felismerést az embernek, ki köztetek barangol!

Mindez tiéd, Dedes, Gosztola!
Gosztola, Vendéglét bőség-asztala!
Dombjaid lágy hajlata közt nem borong a lélek.
Még alkonyi órán sem, ha mordul az ég,
vagy autók sora ide-dorombol.
Gosztola, szép házaknak oszlopa,
virágos, tiszta portáknak otthona,
pagonyos ligetek néma őrei,
bokros árnyak zöld csendű öblei:
füsttelen, tiszta légben hallgatag lelkeknek hona...
Ó, Dedes, Csiboda!
Csiboda karcsú idoma!
Meredek, nehéz az út most, ím, oda...
Kerítetlen kertek szőlei,
hebroni bőség ép-erős tövei,
rólatok ezt mondja az Írás:
„Isteni bölcsesség, igaz feleség jelképei vagytok”,
termékenyek és dalra fakasztók,
miként Cippora madárka-lénye,
földhöz és éghez hajló hűség edénye...
Lásd, Jelképek erdején át visz az út,
megannyi *élő metafora* az Idők jeleként!
Szőlő levele, szétnyílt széles tenyere
villantja tövének erős Igazát:
„Én vagyok a szőlőtő, ti a szőlővesszők!”
Karold az embert lágy lejtőiden e tájban!
Öleld, mert szeret Téged, értő szívű és dolgos e nép!
Ma sem felejtí kaszasuhogás hajnalát,

kemencés kenyér langali-illatát.
Pácsa, pogácsa, langali -- morzsáid széthulltak,
de még hallani:
kisfiú hangja úszik a szérún át,
hogyan beledobban a szíve!
„Iga, taliga, fõlszaladt a héba”...
Még látszik fényleni:
libben a mécses kicsi lángja,
kereszt dereng a lázas gyermek fejénél,
torkán két gyertya keresztje...
elnehezült lábak tipegnek füves asszonyért esti szürkületben,
legény lódul bábáért holdtalan éjjelen...
Most giling-galang, misére kondul harang.
Rorátés-ködös hajnalok, litániás május-alkonyok,
giling-galang, bûg a harang, jázmin-édes illat a zsuppfedél alatt...
Kapától roppant derék pihen Szt. Mihály oltára előtt.
Bütykös kezek kulcsolása köszönt, jó Dorffmeister,
festõ-gunyádban a Szent Mihály templom ácsolatán.
Imádkozó szív éhsége árad az égre,
mert érzi a reggeli fény ízét, végre,
szeretõ édességét benne, ahogy lépbõl
a méz olvad szét a szájban.
Szülõföld Órleke, köszöntünk téged,
emlékezésünk naturalizmusával is, lásd,
izzadtságcseppek gyöngysora fénylik ma is
asszonyaid, férfaid homlokán,
s van, akit meglõp e vidék rút arcú tolvaja.
És mégis!
Isteni otthon-lét melege árad e tájban, embertõl emberig.
Egymásra nyíló Kapuk beszéde,
borpince-ajtók széles mosolya...
Hajolj a földhöz, mint egykor
déli harangszókor a jobbágy letevén sarlóját, letérdel,
rõghöz simuló tenyeredben érzed a föld hevét,
mágnes-melegét. Már minden sejted tudja, ím,
Õs-Mura-Kerka ópleisztocén hordalékkúpjain:

nemcsak Dobogókõ alatt dobban az Óriási Szív...

A szülőföld dicsérete II.

Szülőföld Lelke! Köszöntsön Téged hálánk himnusza,
éltessen Formák, Erők Génusza!
Koszorúmban ligeti csillagvirág, szárított kockás liliom. Tőzike!
Vajon, mint téged, egymás lelkét az emberek még őrzik-e?
A Keresztelő lába elé teszem e virágfonadékot, nézd, itt, a Vár előtt,
mert Isteni Szellem adománya a Kerka vize, avató Fény hűsége.
Árad az áldozat ereje, árad, rejtekező emberi Jóság fárad,
mint valaha Jordán partjainál.
Itt-rekedt vizek önsodrása visz egymáshoz közelebb,
közelebb, Kerkának, Murának árterén...

Szülőföldem Örlelkével köszöntelek dombjaid alatt búvó
Lenti, kicsi város!
Hőforrás-vized, földed delejes árama sugároz,
fenyves erdőd, gyertyánosod, erős tölgyek koszorúznak,
mint Gosztola bőség-asztala adatik nekünk.
Íme, könyvtárad, több mint műveltség és civilizáció!
Több! A széteső tudást finom női kezek szervezik Renddé,
s feminin bölcsesség hívja a városlakót okos beszédet hallani.
Lám, egybe terelő, teremtő Lélek az,
ki nem engedi, hogy elveszen egyetlen Ékezet is!
Arany János „tág magyarsága”, „ember lenni”
„égi mása” szívünkben sejlő varázsa!
Vörösmarty Mindenség-tágassága, hogy reménynek
„égen, földön ne legyen határa”:
hűséggel „hazádnak rendületlenül”...
És Móricz Zsigmond Árvácska-lelke, a Fáklya!
ki tudta Adyval: „csak azt lehet leírni, ami fáj” ma!
A „legtöbbet szenvedett (...) magyarságnak
szívbéli látója”, miként a mi Gönczi Ferencünk.
Göcsej márgás rögein kereste ő a dalt,
az élet jeleit zsuppfedelek alatt, alig élhető vidék kiesében...
Magister Lámfalussy Sándor Erdők, fák mérnök-professzora!
Nagy humanista: mint egekig növe fenyőnek törzse,
lelke, gerince-tartása szálegyenes...
-- Iskoláink viseljék ómenként nevetek!
Ne engedjétek, hogy egyetlen ékezet is elveszen!
Mert Mózes holtteste felett az Arché vívja még a harcát...
Ím', ezerhatszázkilencvenkettőben
mint megnyíló örökkévalóság robbant ki Szt. Mihály ajtaja itt,
a némuló sárkányok terére,
„oly sok vizsály után”, hol tegnap még gyűlölség harsogott...
Ma élni szeretne egymásban istenháza, tanoda,
e város szívében megtartani honát:

„Ne hagyjátok a templomot,
a templomot s az iskolát!”
Látnok-költő sejtí:
„templom a természet” is.
Apostol, új idők tudósa tanítja:
földnek és léleknek egymásért kell összehangolódnia
-- így mondja a legszentebb kozmogónia.
A Város nem „lakógép”, de imágo mundi, szent tér,
hol „új eget és új földet várunk az Ő ígérete szerint”...
Itt, szelíd tájban szelíd emberek élnek:
hisz jól megművelt Föld fegyelmezett lélekre vall,
akit nem ronthatott meg a hatalom mámora,
a kétségbeesés egoizmusa sem.
Pedig akkor Trianonon át Schengenig
átszabták határaink védelmi rendszerét,
elektromos jelzőhálózat tüskésdrótja
falvakat szakított ketté: szívekbe furódtak szegecsei,
elmékbe Trianon homályló szubkultúrája is.
S látták még gyermekszemeim a Militergrenze, a zóna
tányéraknáin finomra gereblyézett földet,
lestem Dedeskecskés zugos málnabokrai közül,
ahogy a riadt '56-os még-szinte-gyermek hátát
szurkálja puskacső az őrs felé,
mígnem orra bukott a sárban, s lába végsőket vonaglott...
S az irodák, műhelyek és tanári szobák láthatatlan határsávjai...
Lehajtott fejek, suttogások, gyors elhallgatások rejtett aknazárai...

Mégsem vett erőt rajtunk a Gonosz!

Most emeld magadhoz Szülőfölded csöndességét lombba borultan,
kösd össze az egymástól elfutó Borostyán-Utakat,
simítva egyesítsél szétszabdalt Réteket, Meredekségeket,
„Akkor új ég, új föld”, új város, „új Jeruzsálem léssen”.
Majd Tizenkét kapu készül itt,
Szívek Tabernákulumában.
Mert írva van: a Sokaság az Egyesbe ömlik,
embertől emberig, lélektől lélekig,
hogy végre Mindenek így megtisztuljanak...

Ti szent Kapuk, kinyíljatok,
tágasságok táguljatok,
fény-abroszok terüljetez,
árnyas szérűk, szerüljetez,
zugos berkek, térüljetez,
szép Tisztássá derüljetez,
ragyogjatok
e határtalan létezésben!

Forrás

A fa tövéből kis forrás csörgedezik
az összerakódott emlékek között,
szavak fűszálait sodorja, medret váj
a tudat talajába, mint az idő,
csak csordogál útját keresve, kimossa
a gondot, terhet cipelő hátamról leemeli
a batyuba gyűjtött mondataimat, s bebújik
a lombok árnyéka alá, és önfeledt
örömmel kuncog a patak felé.

Időtlenség

A járdán egy bot kopog,
az időtlenség lassú sodra
befogadja. Dér marta
leveleket majszol a tél.
Jégcsap tói hullanak az
ereszről. Az utcai lámpa
havas homloka alól
pislog a fény. Hűvös
horzsolással neszez a szél.

Harangos alkony

Harangos alkony
ősi tempóval halad.
Áldott a hely,
életnek fészke.
Mint egy
pernyi álmodás.
Emberi léptek
tovatúnt nyoma.
Az út köveit
feszíti a gaz.
Odahúz a hajlék, s
magában tart még.
Harangos alkony
kíséri a távozót,
várja az érkezőt.

Eötvös József Dózsa-regénye

Eötvös József születésének tavalyi bicentenáriuma után a Dózsa-féle parasztháború félezredik évfordulóján különösen időszerű lehet az 1847-ben megjelent *Magyarország 1514-ben* újraolvasása.

A *falu jegyzője* általános és mélyreható liberális reformpolitikát sürgetett – míg nem késő. Eötvös érezte: ha ez elmarad, az egyéni lázadásokat a tömegforradalom fogja felváltani. Előrelátható sejtelmének, a jövőt illető aggodalmának a múltba vetített képeként és egyszersmind intő szándékkal írta meg *A karthauzi* című regényét. E harmadik regényműve tehát éppúgy következetes továbbgondolása a másodiknak, mint ahogyan a második továbbgondolása volt az elsőnek. A művek közti különbségek és hasonlóságok egyaránt a végiggondolt eszme jellegéből adódnak.

Eötvös regényművei között a legszembetűnőbb különbség talán a főszereplő jelentőségének változásában tapasztalható. Az *A karthauziban* még abszolút volt, *A falu jegyzőjében* már relatívabb, míg végül a *Magyarország 1514-ben*-ben elenyészlik: itt egyszerűen nincsen igazi főhős, mert az – mint a cím is sugallja – Magyarország 1514-ben. Ennek megfelelően a művek hangvétele a szubjektívtól az objektív felé halad; egyidejűleg az aforizmák, reflexiók száma egyre csökken: mindkét tendencia a történelmi regényben tetőzik.

De a különbségek mellett látnunk kell azt, amiben a *Magyarország 1514-ben* közel áll szerzője előző regényeihez, elsősorban közvetlen elődjéhez, *A falu jegyzőjéhez*. A kettőjük közti fő hasonlóság átfogó-tablószerű társadalomábrázolásukban és ennek az ábrázolásnak a szellemében keresendő. „A *Magyarország 1514-ben* – írja ezzel kapcsolatban Szerb Antal – tulajdonképpen ugyanaz, mint *A falu jegyzője*, csakhogy áttéve a történelembé.” Vagyis a jelenből a múltba, a ma történelméből a tegnapi politikájába. A *Magyarország 1514-ben* is irányregény: írójától mi sem áll távolabb, mint az öncélú korfestés (noha bőséges alapossgal dokumentálja könyvét). A hajdani példa erejével akar hatni a jelen- s az utókorra. Nézzük, miképpen, miféle „morális üzenettel”.

Válaszképp elfogadhatjuk és idézhetjük Sötér István megállapítását: Eötvös „regénye... egyaránt propagálja a parasztforradalom megelőzésének szükségét, s egyszermind az új eszmék igazságát is”. Eötvös úgy látja: a Tengelyi-féle egyéni lázadások bukása után a kilátástalan helyzetben a Dózsa-típusú tömegforradalom következhet. De azt is: az utóbbi lényegében nem hoz újat és főleg jobbat. Sőt. A kívánt jog, törvényesség, egyéni szabadság, igazság és szókimondás helyett ököljogot, anarchiát, kollektív erőszakot, népítéleteket és demagógiát gyümölcsozik. A várt értékteremtő megújulás helyébe az értékek teljes megsemmisítését eredményezi, az öncélú rombolást. Eötvös sötét és tragikus színekkel ecseteli a parasztforradalom teremtette bizonytalanság és terror állapotát.

Amiért hangvételeiben, stílusában, ítéleteiben a *Magyarország 1514-ben* mégis *A falu jegyzőjénél* objektívebb, annak oka az, hogy itt Eötvös „kívülálló” szemlélő-ítélkező, a szembenálló felek egyike mellett sem foglal állást, mivel az intézményesített és az anarchikus erőszakosságot egyaránt visszautasítja az individuális szabadságon alapuló jogrend legalitása nevében, mint igazi, klasszikus liberális.

Annál nagyobb szimpátiával és részvétellel fordul a tömegterror egyéni áldozatai felé. Ezekben az individuális szabadság számára legváltóságosabb, legkilátástalanabb pillanatokban – mikor a harcoló felek egyike sem az emberjogokért küzd – hirdeti legtisztábban, legbátrabban az egyén méltóságát és szabadságát. Legegyüttérzőbb, legmeghatottabb lapjai azok, ahol a forradalmi állapotban kényszerhelyzetbe került emberekről ír, a szétválasztott szerelmespárokról (amilyenek Fruzsina és Orbán, Klári és Pál), a szörnyű magányban válaszütra kerültekről, az erkölcsi-hatalmi kételyek közt őrlődőkről, a lelkiismeretükkel viaskodókról: gondoljunk csak Bakácsra, Dózsa Gergelyre, Orbán diákra, Szaleresi Ambrusra, Telegdi Istvánra. A kollektív katasztrófa Eötvöst azért ejti kétségbe, mert abban a közösség minden egyes tagja – mint egyén – szenved.

A *Magyarország 1514-ben* szereplői közül a legmonumentálisabbak, legplasztikusabban ábrázoltak, legegényibben jellemzettek a jobbágháború két vezére: Dózsa György, a

„parasztkirály”-hadvezér és Mészáros Lőrinc, a parasztforradalom „vezérideológusa”.

Ami az elsőt illeti: Eötvöstől távol áll, hogy lánglelkű hérosszá, az igazság bajnokává, történelemformáló zsenivé mitizálja, mint a későbbi radikális és főleg szocialista szemléletű szerzők. Ellenkezőleg: hatalomvágy és „személyes gyűlölség” fűtötte törtetőként ábrázolja, aki végül az előzőknél is véresebb zsarnok lesz. Erkölcsi süllyedésével az abszolút hatalom emberzülesztő, lélekfertőző hatását példázza. Karrierje, bukása dicstelen – halála mégsem az. Miért? Mert a forradalmi lázban vak szenvedéllyel elkövetett gázságainál még súlyosabbnak ítéli az író bírái bűnét, akik intézményes úton, jogra és törvényre hivatkozva, a bírói talár fedezékében hűvös-hosszasan kitervelt kegyetlenséggel küldik őt a tüzes trónra. A Beccaria elveit követő-hirdető Eötvös számára az intézményesített gyilkosságnál semmi sem visszataszítóbb. Dózsa bátor búcsúszavaival és kínhalálával mártír-hőssé nemesedik. Az emberbarát Eötvös a bűnös életű halálraítélttől sem tagadja meg szánalmát, emberi részvétét – ahogyan a bátran, méltósággal halni tudó vétkestől sem az elismerést.

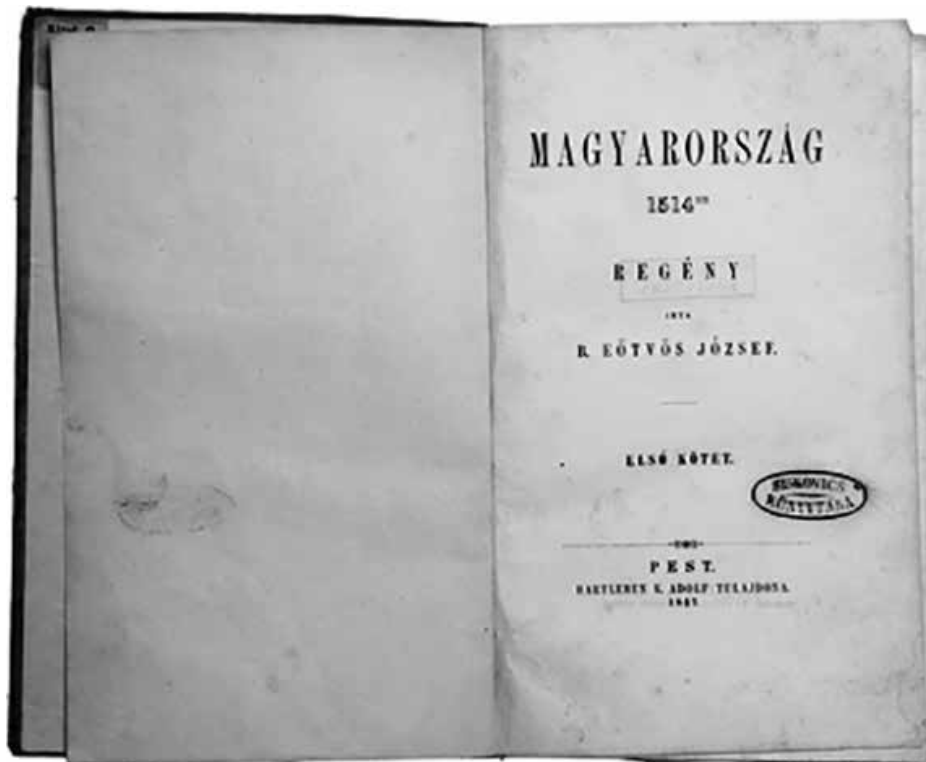
Dózsánál bonyolultabb személyiség Lőrinc pap. Doktrinér fanatizmusa a jakobinus terroristákéra emlékeztet. Ez nem gátolja meg abban, hogy machiavellista taktikához és demagógiához folyamodjon. Sőt. Tömegbolondító és –fanatizáló csalárdságának szemléletes példája a tizenötödik fejezetben fölre rogyó feszület drámai jelenete. De végül is Lőrinc Dózsánál megtisztultabban, emelkedettebben távozik, mert képes beismerni az általa elindított jobbágyforradalom csődjét: „Hogy szabadságért küzdjön, hittam fel e népet, s az vadságában felülmúlta egykori zsarnokait”. És le tudja vonni a konzekvenciát: „Az anyagi szabadság, melyért a nép fegyverhez fogott, mindaddig el nem érhetik, míg szellemi szabadsága ki nem vívatott, s talán századok múlnak, mielőtt ez megtörténik”. Az egyetlen járható út tehát a reformpolitika: a regénynek ezt a (már *A falu jegyzőjében* hangoztatott) fő tanulságát adja Eötvös Lőrinc szájába az utolsó oldalon is: „Az igazság diadalát nem vad erőszak fogja kivívni.”

Ez a mondat nagyszerűen egybecseng a rousseau-i igazsággal: „Erőszak nem szül jogot”. Lőrinc szavai

és maga az egész regény világosan mutatják Eötvös forradalomellenességét. A forradalom problémájáról a *Magyarország 1514-ben* sok mindent előlegez, amit Eötvös szisztematikusan majd államelméleti értekezésében fog kifejteni. De gyakorlati-politikai viselkedésével kapcsolatban is. „Mert – Sőtért idézve – Eötvös itt csaknem előre megmutatja, milyen magatartást foglalna el, ha Magyarországon forradalomra kerülne sor.” És valóban: a negyvennyolcas események radikalizálódása – mindenképp Lamberg meglincselése és a paraszttömegek megmozdulása – láttán Eötvös kultuszminiszter külföldre távozik. Akkortájt írja barátjának: „Engem az ég forradalmi embernek nem teremtett. Bármilyen nagy célt lássak magam előtt, az egyesek szenvedéseiről megfeledkezni nem tudok, s meggyőződésem szerint az anyagi erő, melyre minden forradalom támaszkodik, nem azon út,

melyen az emberi nem előrehaladhat.” Levélsorai mintha regénybeli megállapításait visszhangoznák. (Ekkoriból származik egyébként az a maximája, mely a kérdésben legélesebben fogalmaz: „Minden forradalomnak, mely eddig lezajlott, csak negatív eredménye volt.”.)

A Magyarország 1514-ben nemcsak a legjobbika az e tárgyról írt könyveknek (melyek pedig igen számosak), de talán az egyik legnagyobb magyar történelmi regény is egyszersmind. Azzá teszi szándékának komolysága, világnézeti-politikai mondanivalója, történelmi alapossága, kor- és emberábrázoló ereje, fegyelmezett (*A falu jegyzőjére* emlékeztető) kompozíciója. Lehet vitatni egyes megállapításait és megoldásait, de értéke és jelentősége vitathatatlan. Igaz, ma nem számít népszerű olvasmánynak. Ám ez nem műbecsét minősíti negatívan.

Báthori Csaba

Halálon innen, életen túl

(Dsida Jenő *Nagycsütörtök* című verséről)

Ha Dsida Jenőre – költészetére – gondolok: a személyes szenvedés, korai halál, a kortársi méltánytalanság és hiú féltékenykedés nem egy mozzanata, aztán a számos utókori kéztördelés és szűkkeblűen nyújtott elégtétel, később a szorongató elismerés némely furcsa pillanata tolul fel emlékezetemben. Ezt a *csipkebúsú* költőt (Áprily Lajos nevezi így), akit rövid élete folyamán (1907-1938) – bókok mellett – indokolatlan mellőzések is értek, csak a

kései utókor emelte véglegesen a magyar líra legnagyobbjai közé. Erdélyben, főleg Kolozsváron, ahol pár érett esztendejét töltötte, hívekre is lelt (Áprily vagy Kuncz Aladár értékelték műveit, Bánffy Miklós vagy Kós Károly talán szerette is), de a magyar költészet kortársi hangtárában alig akadt, aki értékén felismerte teljesítményét. Életében összesen két verseskötete jelenik meg, a *Leselkedő magány* 1928-ban, valamint a *Nagycsütörtök* 1933-ban.

A Nyugatban egyetlen egyszer sem sikerül helyet kapnia, pedig 1930 óta kapcsolatban áll Babits-csal. Baumgarten-díj nem jut neki, pedig életében két pompás kötete lát napvilágot. Nevét a Nyugatban először Szerb Antal említi, egy tőle szokatlanul hűvös és szinte ellenséges nekrológiában. Lehet, hogy a családfa fényesebb géniusza, Kosztolányi Dezső vet rá árnyékot? Mert kétségtelen, Dsida Jenő a Csokonai-Petőfi-Kosztolányi-vonalon érkezik vers-világunkba, s ott csak később medreli ki azt az egyetlen helyet, amely senki máséhoz nem hasonlít, csak az övé. Krenner Miklós páratlanul szabatos szigorral mondja el Dsida temetésén azt, ami ezzel a költővel történt: „A tehetségek gazdag szülőföldjének neveznek bennünket, de tulajdonképpen csak a méltatlanok menedékhelye vagyunk. A műkedvelők és haszonlesők özönlik el az állomásokat (...) Adva volt az ifjú lángész, transzilván irodalmunk legnagyobb ígérete (...), a költői élmény elárulása nélkül a formaművészet legnagyobb mestere, adva volt a talán legnagyobb kultúra hordozója ezen a területen, adva volt a mesteri műfordító, adva volt az új klasszicizmus és a szellem egyik legvitézesebb lovagja, s nem nyert el egyebet, mint egyetlen igazi kötetlehetőséget, egy pár szépírat munkatársi szerepét és egy napilap segédszerkesztői tisztét, sovány anyagi lehetőséget olcsó élet és szerény bohémségek művészetéhez. Azt mondhatjuk, hogy Dsida Jenő úgyszólván semmit sem kapott.” Ennek az – nevezzük így – *árulás*-nak egyik epizódja, látjuk majd, a *Nagycsütörtök* is.

A háború után aztán – az 1956-ban Kolozsváron kibontakozó vita után – Magyarországon is megteremtődik Dsida Jenő költészetének reneszánsza. Főleg a költők-írók maguk rebbenek fel s neszelnék rá Dsida *angyali citerahangjára*, katolikusok és nem-katolikusok egyaránt. Úgy tűnik, mondandóit a hívő alkat mélyebben megérti, helyesli és átülteti önmagába, mint a költészettől kíméletlen hangon tragikus tartalmat elváró érellyesebb értelmezők. Rónay György, Nemes Nagy Ágnes, Ottlik Géza ír szép elemzéseket egy-egy Dsida-versről; és ők részben arról írnak, amiről másképp azokban az időkben nem írhattak: Dsida számukra maga a költői-hívői lelkiismeret, egy költő alakja mögé bujtatva. De azt hiszem, mivel éppen ez a verse, a *Nagycsütörtök* a hitetlenséggel

is összefügg, ezen a ponton mindenki utat találhat ennek az alapjaiban mélyen katolikus léleknek közlendőjéhez.

Mielőtt a verset idézem, csupán annyit jegyez-nék meg: a szöveg a trianoni békediktátum értelmében Romániához csatolt terület egyik települését idézi meg, Székelykocsárdot, a vasútállomást. Ez a helység a Kolozsvárról Brassón át Bukarestbe vezető – a keresztény Európát az ortodox Balkánnal összekötő – vasútvonal csomópontja, fontos csatlakozási és átszállási hely. Éltető József helyesen állapította meg: „Ez a vasútállomás majd minden erdélyi előtt ismerős, jeles hely. (...) Két magyar tájegység, két erdélyi magyar kultúrcentrum, Kolozsvár és Marosvásárhely között vonattal utazó számára – és ez Dsida idejében csaknem általános – kikerülhetetlen intermezzo, a maga európai-balkáni átmenetiségében. És penitencia is, hiszen a kisebbségi érzékenység pontosan felismeri a mindenkori hivatal packázó szándékosságát abban, hogy a két város, a két tájegység között soha sincs közvetlen járat, és Kocsárdon menetrendszerűen rossz a csatlakozás. Millió órákban mérhető az a gyötrelmes várakozási idő, amit az elmúlt három-negyed évszázad során eltöltöttek itt az erdélyi utazók.”. Máris sejtjük, hogy Dsida verse nem pusztán egy újszövetségi háttérű, de személyes hitelű szenvedés-történet rögzítése és egyetemes modellálása, hanem két világszemlélet, két szellemföldrajzi félteke törésvonalainak sugalmazása is, az időt hanyag fatalizmussal szemlélő ortodox felfogás, és az időt tüzetesebben számon tartó nyugati-keresztény menetrend-gondolat ellentétének megérzékítése. Itt annyit említek meg, hogy a magyarság – Dsidához hasonlóan – az 1920-as ún. *birodalomváltás* után szülőföldjén is idegen országban és államban találta magát, és olyan kisebbségi sorba csöppen, amelynek távlatait, értelmét, jellegét, tartamát sokáig még elképzelni se tudja. Ugyan Dsida Jenő költészetéből – általában és közvetlenül – hiányzik a nacionalista tónus, művészete közvetve állandóan a létszűkülés és élettér-szűkülés sokrétű látványelemeiből táplálkozik, és azok nélkül nem is érthető. A *Nagycsütörtök* valódi jelentését ezenkívül csak a bibliai, hitbéli, történeti, személyes háttér-helyzet rövid, összefonódó elemzése bonthatja ki. De lássuk előbb magát a verset, melyet a költő

második, 1933-ban megjelent kötetének címéül is választott:

Nagycsütörtök

Nem volt csatlakozás. Hat óra késést jeleztek és a fullatag sötétben hat órát üldögéltem a kocárdi váróteremben, nagycsütörtökön. Testem törött volt, és nehéz a lelkem, mint ki sötétben titkos útnak indult, végzetes földön csillagok szavára, sors elöl szökve, mégis szembe sorssal s finom ideggel érzi messziről nyomán lopódzó ellenségeit. Az ablakon túl mozdonyok zörögtek, a sűrű füst, mint roppant denevérszárny, legyintett arcul. Tompa borzalom fogott el, mély állati félelem. Körülnéztem: szerettem volna néhány szót váltani jó, meghitt emberekkel, de nyirkos éj volt és hideg sötét volt, Péter aludt, János aludt, Jakab aludt, Máté aludt és mind aludtak... Kövér csöppek indultak homlokomról s végigcsurogtak gyűrött arcomon.

A cím a keresztény mítosz végzetes, mégis reményteljes három napját megnyitó napra utal, az Úrvacsora napjára, amelyen Jézus a Gecsemáné kertben búcsút vesz tanítványaitól és felkészül a keresztáldozatra – miközben azok elárulják, imádkozása közben elalszanak, majd átadják őt a hatóságnak. Jézus életében ez a nap az Eukarisztia megalapításának, az Atyától való végső magárahagyottságnak időszaka, ugyanakkor a feltámadás bevezetője is. Csütörtökön a harangok elcsöndesednek, a harangok Rómába mennek, és csak nagyszombaton szólalnak meg újra. A mélyen katolikus Dsidát régóta gyötri a világ-magány gondolata, az egyedüllét félelme, a halál fenyegetése. Már a *Nocturno* utolsó szakaszában ezt írja: „Leülök egy kőre az Olajfák hegyén, / könnytelenül, nyugalmasan. / Csak mert nem érdemes úgy sietni / a temető felé.”. Vagy a 1927-ben, a *Mint a bolond csillag*ban így indul útnak a világgá menő korhely legény: „Mint a bolond

csillag, futok. / Föld alá, vagy mennybe jutok? ... Búcsúzik egy korhely legény, / búcsúzik és kacag, kacag / tanítványai alszanak, // mint Krisztuséi Golgotán / (hisz ő is Krisztus volna tán, / sokan követték és szerették, / mégis keresztre feszítették.) // ... A Sorsunkat vállalni kell.”. Látjuk, versünk motívumai már nagyon korán összeállnak a költői eszméletben: felbukkan a búcsúzás eszméje (és összegyűrődik az útrakelés, indulás, magány, vándorlás képzeiben), a némán vállalt és kötelező küldetéstudat (a „vállalás” képzetében), a küldetés kozmikus ösztönzése (Mint a csillag...), a bibliai történet mint a „vállalás” forrása és mintája (már a fiatal Dsida is utal a Gecsemáné-kerti jelenetre), és ugyanakkor a jézusi szomorúság, a világ közönyének megsejtetése.

A *Nagycsütörtök* nyitó tőmondata egy tagadószó: *nem*. Az átszállásra váró, fáradt utas benyomása az lehet, a felsőség úgy üzeni meg neki, hogy nincs igaza: nem engedi pontosan megérkezni és indulni a vonatokat. Mintha a világegyetemnek ezen az apró pontján megrepednének a közlekedőedények, a részek közötti harmónia megszűnik vagy szünetel, és a halandó eleve csak kisebb-nagyobb kellemetlenségek („büntetések”) árán képes célba érni. A két szó (*nem* és *csatlakozás*) szembenálló értelmi vektorai rögtön megsejtetik a feszültséget: nincs tovább egy ideig. Azt is tudomásunkra hozza a költő, hogy itt nem egyszerűen vonatváltásról van szó, hanem arról: itt, ezen a vasúti csomóponton (amelynek lényege az egyik vonalról a másik vonalra történő megérkezés) várakozásra, tűnődésre, hátrány elszenvédésére kényszerül az ember. Érdekessége a fogalmazásnak, hogy az általános kijelentés előbb valamilyen egyetemes lehetetlenségre utal, majd azt némileg lágyítja: volt, azért mégiscsak volt csatlakozás, csupán hat óras késéssel. A csalódottság elsődleges eleme itt az idővesztés, az élet meglassulásának ténye, a várakozásnak mintegy elrendelése, mások által. A vers nagy, rejtett találata abban is rejlik, hogy a várakozás hosszadalmas állapotát, érezzük, csak valamiféle megváltás fogja majd megszüntetni (az exponálás magasabb rendű, bibliai alapozású változata már itt egzisztenciális jelentőséget ad a szövegnek).

A vers kezdete, első két mondata az egyik legbámulatosabb, legaktívabb versindítás a magyar

líratörténetben. (Vannak erős kezdetű, gyenge testű-végű darabjaink, ilyen a *Nagycsütörtök* is; vagy Pilinszky *Apokrifje*; de vannak lágyabb kezdetű, vadul fokozódó, kirobbanó csúcspontú verseink is; én ide sorolom Kosztolányi *Hajnali részegségét*, vagy József Attila *Ódáját*; persze, mind-egyik remekmű összességében). Választott versünk erejét több mozzanat segíti elő. Legfontosabb, mint említettem, az *általánosan megfogalmazott* hidegzuhany érzete. Aztán: szokatlan, hogy ez a csalódás egy vasúti szakszó formájában jelenik meg, és csaknem nélkülözi a stilizálás, a költői megemelés mozzanatát: *csatlakozás*. Hogy a szó közletről emlékeztet egy másikra, a *csatlakozásra*, az a nyelv démonainak esetleges, de nem értelmetlenül elnyert ajándéka a költő számára. A szó pillanatnyi bizonytalanságot sugall, nyílt helyzetet hoz létre, hiszen a vonat elszalasztása bizonyos következményekkel jár, és tudjuk, valaminek be kell következnie. A kényszerként bekövetkező várakozás sokszor a drámai végkifejlet egyik alkotáslélektani feltétele, első szakasza. Az első két mondat harmadik szembeeszkő eleme az, hogy a közlés elrejtje a főszereplőt: általános alanyt használ, ugyanakkor egyértelművé, „cáfolhatatlanná” teszi az üzenetet. Az elvont hatalombirtokos, aki a *jeleztek* ige mögött meghúzódik, hirtelen szembe kerül a lírai alannal, aki *üldögelni* kényszerül a váróteremben, és eltűnődni utazása és haladása értelmén. Ha éber füllel hallgatunk bele a sorokba, akkor az erdélyi beszédmód sajátos, sokszor tartózkodást takaró változatára figyelünk fel (*késést jeleztek*). A két első mondat között fokozás van. Egyrészt azt üzeni, ismétlem, a hatalom, hogy innen csak akkor folytathatod utadat, amikor én megengedem, a menetrend szerint (jelen esetben hat óra múlva). Tehát eleve megtörik itt valami egyenes vonalú mozgás. Másrészt – ezen túl – a kilátásba helyezett csatlakozás időpontja maga is kitolódik. Ezzel a fordulattal a költő megteremt a komoly bizonytalanság érzelmi légkörét: az élet azon várományai, amelyek részleges biztonságot nyújtanának, ugyancsak elveszítik kötelező erejüket. Aki Erdélyt, az erdélyi létérzetek gubancait ismeri, tudja, hogy Dsida – talán akkor még öntudatlanul – valami emblemikus dolgot villantott fel versében: a romániai hétköznapi élet lehetetlensége-

kkal átszőtt, abszurd helyzetekbe torkolló, léptenyomon kilátástalanná torzuló valóságát; igaz, ábrázolása inkább a messianisztikus, kudarcot sejtő alkat megszólalása, a komoly megilletődés tanúsága, semmint egy Caragialénak a helyzetet nevetségessé keményítő, amolyan infernális grimasza. De az egzisztenciális meghökkenés ténye már ebben a szövegben is fel-felrémlik. Úgy érzem, a vers egyfajta *időföldrengés verse*, két összebékíthetetlen kultúra pillanatnyi érintkezésének pillanatképe és hosszmeteszete. Ez a tapasztalat, persze, csak később válik hosszmeteszetté, pl. Bodor Ádám *Milyen is egy hágó* című tárcanovellájában, vagy Bálint Tibor *Bábel toronyháza* című regényében. De itt vannak az érintkezések csödjének első jelei, az együttélés reményének első hajszálrepedései.

Köztudomású, és a roppant művelt Dsida költeményének forrásvidékeit pontosíthatja, ha megemlítem: az Olajfák hegyén lejátszódó jelenet (Krisztus magányos imádsága, a tanítványok elszenderedése) az európai költészet egyik visszavisszatérő motívuma volt, főleg a romantika kora óta. Alfred de Vigny a *Le Mont des Oliviers*ben így ír az Atyjához könyörgő Jézusról: „Il se courbe, à genoux, le front contre la terre, / Puis regarde le ciel en appelant: Mon Père! / - Mais le ciel reste noir, et Dieu ne répond pas. / Il se lève étonné, marche encore à grands pas, / Froissant les oliviers qui tremblent. Froide et lente / Découle de sa tête une sueur sanglante.” („Lehajlik, térden, homloka a földön, / majd felnéz az égre könyörögve: Atyám! / - De az ég fekete marad, és Isten nem válaszol. Ő megütközve felemelkedik, még nagy léptekkel halad, megsértve a reszkető olajfákat. Hidegen és lassan gördül le fejről egy véres csöpp.”). Látjuk, szinte Dsida képzete jelenik meg itt évtizedekkel korábban. Vigny egyébként *Naplójában* azt mondja: ha létezik lélekvándorlás, akkor ő korábbi életében Julianus Apostata volt... Vigny a vers végén pedig így foglalja össze keserűségét (Bárdos László fordításában idézem): „Ha jajunkra az Ég süket és rezzenetlen, / s művét úgy dobja el, miként korcs magzatot, / úgy csupán megvetést érdemel ez a semmi, / s az Istenség örök csendjére megfelelni / méltón a bölcs fagyos elnémulása fog.”. A hitetlenség, isteni közönyösség elemeire összpontosító európai költészetből még csak Rilke

Der Ölbaum-Gartenjät (Az Olajfák hegye) említem a *Neue Gedichte*éből: „Jetzt soll ich gehen, während ich erblinde, / und warum willst Du, daß ich sagen muß / Du seist, wenn ich Dich selber nicht mehr finde. // Ich finde Dich nicht mehr. Nicht in mir, nein. / Nicht in den anderen. Nicht in diesem Stein. / Ich finde Dich nicht mehr. Ich bin allein.” („Most mennem kell, miközben megvakulok, / és miért akarod, hogy azt kelljen mondanom: / Létezel, ha egyszer magam sem talállok többé. // Nem talállok. Bennem nem, nem. / Másokban sem. Ebben a kőben sem. / Nem talállok többé. Egyedül vagyok.”). Ismét a dsidai helyzet előképe, ugyanazzal a forrásanyaggal, lélekrajzzal, csüggedéssel, hitetlenséggel.

A vers indításának szinte titkosított jeladása, hogy egyedül itt, a negyedik sorban látszik, mégpedig a *kocsárdi* jelzőből: Erdélyről van szó, azaz: egy erdélyi ember *átszállásáról*. Hogy Dsida a kisebbségi lét szimbólumát faragta volna meg a versben, azt én magam képtelenem – inkább talán a költő személyes sorsából kiinduló, tapintatosan kiszélesített közösségi sors-tapasztalatról, sors-előérzetéről van szó. A vers második nagy betétje, az 5-10. sorban felcsendülő panasz a várakozó ember törődött állapotát ecseteli, egyes szám első személyben, a vallomás kendőzetlen nyíltságával. A szöveg szinte észrevétlenül tágul és szélesedik, s az egyedi jegyek emlegetése (persze, a cím állandó sugárzása következtében) egyetemes távlatot nyer: ráhökkenünk, hogy nem csak valami egyszeri akadályoztatásról van itt szó, hanem arról, hogy ez a megindult lélek hirtelen megérzi küldetését, annak veszélyeit, ellenségeinek üldözését, de egyúttal a mennyei kihívás magas rendű minőségét, nem visszautasítható, kötelező jellegét is, a Parancsot. Az olvasóban a verssel párhuzamosan robajlik fel a bibliai versek drámája: Jézus nem csak az „Atya csendjét” szenved el, hanem híveinek, saját tanítványainak közönyét is. A vers nem is a küldetés célját kívánja felvázolni, hanem inkább a Küldött rettegését, azt, hogy szerzője Sorsa nemsokára beteljesül. Dsida verse tán épp ezzel döbbsen meg leginkább: az üres, vagy tárgyaltan elhivatottság sejtetése mellett inkább állapotának leírásával alapozza meg a szöveg elsőprő erejét. Hogy pontosan miben áll a *csillagok szava*, és miféle lopózó

ellenségekre gondol a költő, erre nem ad világos választ. A jézusi párhuzam azonban egy dolgot félreérthetlenné tesz: az üldözés etikai jellegű (*szót váltani jó, meghitt emberekkel*), a költő legmélyebb, nem elhagyható életszándékait érinti (erre utal a bibliai háttér), és a kudarc tényét vetíti előre (ezt ugyancsak a jézusi mítosz kimenetele mondatja).

Még egyszer visszatérnék egy pillanatig arra az erős feltevésre, miért tűnik úgy, hogy a vers két mentalitás ellentétét is hömpölygeti sodrása alján. A nyugati, „fausti” kultúra a végbevihető *tettnek*, a csereviszonyok rugalmasságának, a *mozgásnak*, vándorlásnak, és egyúttal a Magasságba vetett hitnek letéteményese, míg az ortodox szellemiség a lassúságnak, zártságának, mozdulatlanságnak, beletörődő fatalizmusnak, mindenmindegy legyintéseknek és ráhagyatkozásoknak szellemi kerete. Ezt a versben pl. az *indulás* többszörös említése is érzékelteti (a fogalmat – a mozgás-képzet közvetett jelenléte mellett – az ige kétszeres konkrét előfordulása is felmutatja). De a legfőbb bizonyíték (éppen egy menetrendhez kötött kisvilág, egy *vasútállomás* keretei közt) az idő eltérő kezelésében, az időhöz fűződő más-más viszonylatban áll. A költő a belátható, megbízható időfogalmak híveként kívánna mozogni abban a világban, amely az időnek csekély jelentőséget tulajdonít. Az ortodox világ ellenben mind az étellel, mind a halállal szemben a belenyugvás, a zendülés nélküli tudomásulvétel évszázados gyakorlatát sajátította el, s ez a természetű vált, vallásos eredetű nézetrendszer a hétköznapi élet minden rövid idejű fordulatában megnyilvánul. A vers lenyűgöző hatása nem csak a költő személyes sorsának megéreztetésében áll (végül szívbaja vitte a sírba 1938 nyarán), hanem abban is, hogy úgy érezzük, az egyén a nagy történelmi-mentális-szellemi törésvonalak mentén életveszélybe kerül, megakad az idő sodró folyamai partján, s végül elsüllyed a tárgyaltan várakozás szürke örvényében. Igen, a várakozás, a késleltetés, a kényszerű mozdulatlanság is lehet örvény (gondoljunk Beckett *Godot-jára*). Dsida verse erről szól: a sebzett fáradtságról, a megakadás egyik fázisáról. Mondhatnám: a fa nem egyszerre hal meg, mint az ember, hanem lassan válik korhadt, redves szagú rönkké. Ez a vers az efféle lassú elmúlást vetíti át emberi síkra:

mintha azt éreznék, hogy látjuk, mikor kezdett dőlni egy ember.

Az említettekén kívül van még a költeménynek néhány olyan vonása, amely mondandóját személyesen megrendítővé, egyetemessé és lezáratlaná teszi. Dsida művészete általában is az anyagi világ mögötti Esményt kitapogató, platóni hévvel ideakereső gesztusok tárháza; ez az életmű mindig a tapinthatóan érzéki világon túlra mutat, és életen túli, de halálon inneni higgadsággal, a végzettudat melankóliájával nevezi meg élményvilágának tartalmait. Plasztikus ábrázolásmódja feledhetetlen, de van egy olyan jegye, amely szokatlan, s amelyet Szabédi László állapított meg szabatosan: „Dsida szavainak nagy része olyan – mondja Szabédi –, hogy bár konkrét fogalmat fed, nem fed konkrét tárgyat.”. Ha ezt a megállapítást a *Nagycsütörtökre* alkalmazzuk, észrevesszük: a vers a konkrét helyszínérzékelést csak ürügyként használja arra, hogy tökéletesen egybesodorjon a szövegben három – egymással alig összefüggő – szálát, és csekély „helyi szín” felvitelével megelevenítsen egy bizonyos metafizikai-lelki (elvont) emberi tapasztalatot. A fülledt váróterem, a mozdonyok sűrű füstje csupán néhány tárgyszerű pötty a lélek-ábrázolás szövetében, s könnyen belátható, hogy a költő elsősorban az idő képzelt szorító erejével, az elmúlás árnyaival, az anyagiakon túl fel-felderengő szorongások, várakozások, elvárások, igények, boldogságot és boldogtalanságot ígérő kicsiny jelzések jelrendszerét lajstromozza, semmint az ingerlő helyzet látható körülményeit. Az epikai látszat csak ennek a bensőséges tartalomnak hordozó eleme, sőt Dsida óvatossága, mértékletessége még azt sem engedi, hogy a verset valamiféle erdélyi sorskérdések katalógusává szűkítse, vagy a verset valamilyen prófétai szerep ürügyévé silányítsa. Dsida az emberről beszél, s gyöngédsége, ízlése mindig a személytelen személyesség felé tereli szövegeit. Ebben a versben pl. világos, hogy írója osztozik a lírai alany, a váróteremben senyvedő szerencsétlen sorsában. De a költő a címmel és a négy személynév említésével az Evangéliumot idézi fel, annak teljes jelentésmezőivel együtt, s ezzel éppen a várótermi jelenet törvényszerűségét alapozza meg: a négy ember lehet négy várakozó éjszakai alvó, lehet négy átalvetős erdélyi paraszt

vagy más... mindegy, kicsoda (hiszen Erdélyben, tudjuk, gyakran adnak bibliai hangzású nevet az újszülötteknek). Így tükröződik egymásban a konkrét valóság és a mítoszi eseménysor; így nyer mélyebb, archaikus jelentést a jelenkori véletlen; így nyer magasabb értelmet egy értelmetlennek tűnő személyes szenvedés-sorozat. Így válik üdv-történétté a szenvedéstörténet.

A vers három szálának szövődése, bogozódása némely ponton alig érzékelhető – mondhatni: a három szál folyamatosan egymás alá gyűri, takarja, és közben mégis fel-felerősíti egymás hatását. A vers bravúrja éppen ez a közvetett beszéddel meggyőző, elvarrott motívumokat halmozó, *rátétszerű* előadásmód. A megtorpant erdélyi utazó kényszerű várakozása, az evangéliumi történet és a közelítő vég: ez a három motívum tölti el a verset. A magány, a hosszú várakozás létrehozza a bizonytalan helyzetet, az felidéri az evangéliumi történet „búsuló Jézusát”, Jézus felderengő alakja, az utolsó vacsora napja pedig a véget, a keresztre feszítést. A vers a megszegődő lélegzet történetének rajza, a másodlagos anyag és az elsődleges tartalom kezelésének mesterdarabja a magyar líratörténetben. Mert miről is szól? – gondoljuk meg újra.

1. A szövegben nem lép feltűnően előtérbe a *kisebbségi helyzet* a maga súlyos fenyegetéseivel, s ha a kocsárdi jelző nem állna a szövegben, nem is tudnánk, hogy Erdélyről van szó.

2. Nem lép előtérbe önmagában a szabad akarat és a Sors kérdésének ellentéte, s szinte meglepő, hogy a katolikus Dsida ilyen elszántsággal hozza szóba a „sors elől szökve, mégis szembe sorssal”-témát (igaz, ezt döntő élethelyzetekben más költő is meg-megteszi, gondoljunk Babitsnak *Az elbocsátott vad* című kései versére).

3. Nem körvonalazódik egyértelműen még a bibliai szándéka sem, hiszen Jézus nem közvetlen szereplési céllal bukkan fel a sorokban, hanem amolyan kultúrtörténeti fogódzóként, s könnyen elképzelhető, hogy a négy keresztnév csupán a várótermi társakra utal.

4. És nem jelenik meg a maga súlyos vonzataival a költő öröklött betegségének témája, alig is sejthetnénk annak jelentőségét az ötödik sorból, illetve a kétsoros zárlatból.

Az anyag (a várótermi leírás) négy egyenrangú tartalmi elemet takargat, fed fel részlegesen, s úgy építi fel hatását, hogy a négy elem lassú, kölcsönös átítatódását adja elő nyugodt, majdnem szenvtelen modorban. Lehetne azt mondani, hogy a kérés a főtéma; de lehetne azt is, hogy a rossz közérzet, a betegség közeledése; lehet, hogy a hitetlenség. Azt hiszem azonban, nem kell ítéletet hoznunk arra vonatkozólag, „miről szól a vers”. Egyszerre szól minden magányhelyzetről. Szól arról, hogy valaki éppen nagycsütörtökön nem jut haza végül (Pilinszky János *Apokrifját* idézem), szól arról, hogy valaki egy sötét vidéki éjszakán ráébred végleges magányára (gondoljunk Juhász Gyula hangfekvésére), szól arról, hogy valamely váratlan hátráltatás egész életünk hiúságát hozza tudatunkba, szól arról, hogy micsoda keserűség töltheti el néha az embert, ha nem tud egyenletes ütemben haladni célja felé (egész sorsát képes megátkozni ilyenkor), szól arról, hogy nem tudjuk kimondani melankóliánk valódi okát, s találgatni kezdünk a földi és égi hatalmak sorstáblázatain, szól arról, hogy sokszor úgy látjuk, meghalad minket az idő, lemaradunk valami fontosról, és szól még más, megnevezhetetlen dolgokról is. A magasfeszültség fontos tényezője mindenképpen, hogy Dsida egyszerre képes felszíkraztatni e magánytöredékek emberi és isteni vonatkozásait, és szorongását úgy forrasztja egyetlen homogén anyaggá, hogy nem tudjuk többé egyetlen névvel illetni az egyes tapasztalati szálakat. Nem azt mondja: olyan volt ez a helyzet, mint... Nem azt: arra gondoltam, hogy... Hanem egy lélegzettel veti elénk összetett magányának, rettegésének négy-szeres villogású motívumrendjét. Ámulatot válthat ki még az olvasóban az a körülmény is, hogy a vers megérthető földrajzi vagy bibliai ismeretek nélkül is. Tegyük fel, valaki nem tudja, mit jelent a Kocsárd szó Erdélyben, az is megérti a többi elemet. Vagy tegyük fel, valaki nem ismeri fel a négy személynévben az evangéliumi sorrendet, az is felfogja, hogy mindenki más alszik, csak a költő virraszt... mert tudatára ébredt valaminek, vagy nyugtalan, vagy bánat kapta el, okkal vagy oktalanul, az nem is érdekes.

De azt is mondhatnánk, a vers azért nagyszerű, mert megéreztetni: hitünk is csak annyira mély,

mint az életünk. Elképzelhető volna, hogy a költő a kocsárdi állomáson történő várakozáshoz más bibliai történetet rendel – de nem, itt hirtelen a keresztény mítosznak ez a pontja tolul tudatába, a legsötétebb pont, a vallásalapító életének legemebribb mozzanata. A szakrális vonatkozást nem csak a cím és a négy evangéliumi keresztnév említése erősíti, hanem az a tény, hogy a lírai alanynak *hat órát* kell várakoznia Kocsárdon. Ez a hat óra a szinoptikus evangéliumokban is előfordul, s ugyancsak a történet szakrális vonatkozásaira mutat. Dsida azonosulása a jézusi alakkal egyébként nem szokatlan a líratörténetben: gondoljunk pl. Goethe fiatalkori felfogására, vagy akár József Attila *Lázadó Krisztus* című korai versére, amely még párhuzamokat is kínál: ott Jézus lázad az Atya ellen, és „nagy, roskadt lelke igéket emel még / S kilógatja fakult, sápadt szivét, / Mint akasztott ember szerdes, szürke / nyelvét”.

Dsida, tudjuk, az európai versformák nagymestere a magyar költészetben (tehát nem erőlteti a magyaros vagy antik időmértékes formát, noha azon a téren is alkotott pompás darabokat). Ez a verse azonban viszonylag egyszerű forma: ötös és hatodfeles jambus, rímtelen shakespeare-i blankvers. Talán ez a hibátlan ütemű sorvégekkel haladó forma is tetézi a drámai hangot, miközben csökkenti az artisztikus tartozékokat. Feltűnő, hogy ebben a rövid darabban mennyi ige és mennyi jelző fordul elő: huszonhárom ige és tizennyolc jelző. Az igék megoszlása (léti-átváltozatok és cselekvést jelző igék) nagyszerűen ecseteli a belső izgátság és a külső eseménytelenség ellentmondásait. A *volt* (és származéka: a *volna*) a súlykolás szerepét veszi át, s a költő mintha az ismétléssel is jelezné, hogy itt nem egyszeri eseményről, hanem kozmikus, ismétlődő közjátékról van szó. Az, hogy a cselekmény múlt időben játszódik s a szöveget mondhatni harapófogóba szorítják a *voltok* satui, az emlék nyomasztó komolyságára mutatnak, de egyszersmind az eltávolítás szerepét is átveszik: kellemetlen volt, de túlestem rajta. Már megtörtént, most nem fenyeget. A viszonylag dísztelen, archaikus jelleget ugyan gyöngíti a rokokó könnyűségű, hangutánzó igék sora (*üldögéltem, szökve, lopódzó, zörögtek, legyintett arcul, végigcsurogtak*), a tónus mégis végig higgadt, csak szorongásosan panaszkodó. Dsida

– mint Kosztolányi legfogékonyabb erdélyi tanítványa – néha az igéket is fesztelenebb hangfekvésű változatukkal alkalmazza, s figyeljük meg, hogyan változtatja őket „csipkessé”, lebbenő füstté. Nem azt mondja: *ültem*, hanem: *üldögéltem* (gyakorító képző); nem: sors elől *menekülve*, hanem: sors elől szökve (mintha véglegesen meg lehetne szökni sorsunk elől...); nem: *üldöző*, hanem lopódzó ellenségeit (milyen félelmetes ez a mozzanatos ige); nem: *pöfögtek*, hanem *zörögtek* (figyeljük meg, micsoda élénkítő hatást kelt itt ez a technikai jellegű, barátságtalan, hangutánzó változat); nem: *arcul csapott*, hanem: *arcul legyintett* (csak úgy átabotában, nem is nekem szánva, mégis engem alázva meg... mintha kiszemelt volna egy ütésre az a darabka füstgomoly); és nem: *lecsorogtak*, hanem: *végigcsurogtak* (ismét emlékeztetek Pilinszky *Apokrifjának* utolsó sorára: csorog, csorog alá az üres árok, és akkor rögtön érzékeljük: ez a csurogtak alak egy fokkal lágyabb, festőibb, hétköznapi).

Ugyanilyen erős funkcióban villognak a vers jelzői, ezek a jellegzetesen a finomkodás határán tántorgó, színes szavacskák, amelyekről csak hosszabb beleérzéssel látjuk be: csakugyan nem fednek konkrét tárgyakat (Szabédi László szavaival), hanem inkább a szöveg lebegését, elrugaszkodását idézik elő, egyfajta szakrális lebegést, fájdalompótló érzékiséget. *Fullatag* sötét, *nagycsütörtök*, *törött*, *nehéz*, *végzetes*, *finom*, *sűrű*, *roppant*, *tompa*, *mély állati*, *jó*, *meghitt*, *nyirkos*, *hideg* sötét, *kövér csöppek*, *gyűrött arcomon*. Látjuk: a jelzők rajzása, a keresettséggel határos minősége, furfangos halmozása már-már kissé megbontja a nyugalmat és kicsi ingerültséget gyújt az olvasóban. A számtalan jelző itt, persze, a panasz eszköze, a leíró-megjelenítő elmondásé, a rejtett vád. És ők is – az igék sokasodása mellett – a vers fajsúlyát hivatottak növelni... Mit mondjunk? Eddig nem rokkantották meg a szöveget az időben. (Költők tudják, hogy az irodalmi mű öregedésének legveszélyesebb pontjai éppen a jelzők; ott vesszük észre, hogy a szóválasztás mennyiben volt önkényes, szemfényvesztő vagy törvényszerű.)

Befejezésül nem hagyhatom említetlenül a költeménynek azt a pontját, amely – talán, uram bocsá – némileg gyengíti a lenyűgöző összhatást. Ez pedig a zárlat, a vers utolsó két sora. *Kövér csöppek indultak homlokomról / s végigcsurogtak gyűrött arcomon*. Ha a versből kitakarjuk ezt a két sort, úgy ítélem meg, lényegesen erősebb, megrázóbb zárlatot kapunk: ... *aludtak...aludtak... aludtak...* Dsida kiegészítése szükségtelenül ellágyítja a végkifejletet, és mivel sem nem magyarázza az okot kellő körvonalakkal, sem nem tesz hozzá az előző látványhoz lényegeset, a szükségtelen toldalék benyomását kelti. Ezt a benyomást csak fokozza az, hogy a fogalmazás amolyan „dsidásan” kecses, hajlékony, de épp keresetten keresetlen tónusában kellemetlen adalékanyag. Még az is kellően megragadná az embert, ha a költő, szenttelen tárgyilagossággal, csupán annyit mond: *És akkor sírni kezdtem*. De ez a nyílt akkord valahogy lifeg a szöveg végén, és elkíváncozik onnan. Ha meggondoljuk, hogy egy férfi sírása milyen szokatlan egy ilyen helyzetben, még inkább keményedik fenntartásunk: hiszen épp ez a mondat takarja el a mély vallásos megrendülést, a kozmikus megilletődést. Az is lehet, hogy a személyesre hangolt befejezéstől langyosodik meg lelkesedésünk; talán ha megmarad az általánosság szintjén, talán ha elnémul minden kommentár nélkül, talán ha kisiklik és már tétlenül és tehetetlenül mond csütörtököt, akkor teljesen értenénk... akkor repülnénk a sötét katarzis egében... Persze, meglehet, mindez csak illetéktelen találgatás, ferde kifogás, sőt esztétikai neveletlenség. Ugyanakkor tudjuk: a lehetőséggel való összemérés a valóságot is megvilágíthatja (Robert Musil ezt a képességet *Möglichkeitssinnnek*, *lehetőségérzéknek* nevezi nagy regényében, *A tulajdonságok nélküli emberben*.)

Mert egy dolog bizonyos: Dsida Jenő verse ma is sértetlen fényben sugárzik. És ha rátaláltunk, az az érzésünk: nem mi kerestük őt sokáig, hanem ő keresett bennünket.

Zsávolya Zoltán

Tormay Cécile korai elbeszéléseiről

Az író nő rövid(ebb) prózai elbeszélések publikálásával kezdte pályáját, szinte még kamaszként, 1892-től indulóan, s olyan orgánumban, mint a *Budapesti Napló*, *Hazánk*, *Magyar Hírlap*, *Nemzet*, *Néplap*, *Virágfakadás*. Jó darabig a rövid(ebb) novella is maradt meghatározó vagy akár kizárólagosnak tekinthető szépirodalmi műfaja, hiszen a közléseinek sorában annyira gyakori, epikus karakterű újság-tárcát nem annyira, vagy nem kifejezetten a rövidtörténet műfaji variációja gyanánt, hanem inkább a csak terjedelmileg visszavágott *tényleges történet(mondás)* egyéni műfaj-változatoként érdemes tekintenünk a szerző gyakorlatában. A novella, e reprezentatív zárt és virtuóz prózaepikai kisforma terén azonban Tormay hosszabb időn keresztül mégsem tudta magát igazán markánsan kvalifikálni; valami sztenderd bágyadtság, *Jugendstil*-círádásosság, szétfolyóság maradt jellemző ide tartozó írásaira, és ezzel egyelőre munkássága egészére nézve is. A meseszerű stilizáció és a romantikus fantáziálás tulajdonképpen „fantáziátlansága”, a századforduló szecessziós-álmatag teljesítményátlagába való fájdalommentes belesimulás jellemzi első kötetei anyagát. Farkas László, a *Virágfakadás* hasábjain közreadott kritikájában még a második könyv kapcsán is olyasmint ír, miszerint „ott van” benne „korunknak egy [...] irányzata: a közeledés, a visszatérés a romanticizmushoz. Ilyen lyrai

egyéniség Tormay Cécile. Apró rajzai, novellái közt alig akad egy-kettő, amelyekben valami »történet« van – a régi értelemben. Egy-egy apró megfigyelés, az ő finom lelkének egy-egy kicsi, mély érzése, egy emlék, egy hangulat csak az ő témái.”

Felfogásunk szerint a két pályanyitó könyv anyaga tulajdonképpen egységes szövegállományként kezelhető, s mint ilyen lényegében egyféle fénybe állítja a nagyjából az első regények (meg) írásáig, vagyis összességében az 1910-es évek közepéig terjedő, úgynevezett első alkotói korszakát Tormaynak. Mintegy véletlenszerűen kiválasztva az első kötet egyik írását, az *És nem múlt el az idő* című elbeszélést, megállapíthatjuk, hogy allegorikus jellegű. Hasonlóan ahhoz, mint amilyen megoldást akár például a *Találkozás alkonyatkor* című novella (az első kötet egy másik darabja) alkalmaz a nő-férfi viszonylat dinamikájának érzékeltetésére – mert ne legyen kétségünk, ez itt a téma –, feltétlenül metonimikus-jelképies benne a cselekményi háttér; ez alkalommal a temporális adottságoknak a középponti figurára, személyre történő fókuszálása; vagyis az allegorizálás eljárásának megvalósítása. És majd ez lesz jellemző, sőt: eluralkodó, az elsővel tehát feltétlenül egyivásúnak tekinthető második könyv (egyben második novelláskötet) nem kevés darabjában is. Ez utóbbi könyv egyes, ebből a szempontból értékelhető írásaiban más-más „hát-

tér“ felhasználásával valósul meg a különböző cselekmény-háttereknek a középponti figurára, illetve sorsára, a körülötte megeső dolgokra, a vele kapcsolatba kerülő embertársaira történő vonatkoztatása, és megy végbe ezzel a (metonimikus) allegorizálás folyamata: a történés egészére jelképesen is kiterjedő érvénnyel az *Apró bűnök* című szövegben a kiemelt figura erkölcsi reagálómódja vonódik rá, *A gyűrűben* egy, emberi-társadalmi vonatkozásban jól ismert, fedett szimbolikájú tárgy bír kulcsjelentőséggel, az *Eltévedt csók*, a *Káprázat* a cselekvési-környezeti meghatározottság felfogását mutatja döntőnek ilyen módon is, míg az *Utolsó tavasz* az időbeli-természeti elem e tekintetben észlelhető kettős, összekapcsolódó dominanciáját jelzi, hogy a *Korán és későn* vagy a *Virágzó hantok* lapjain külön-külön mutakozzon meg aztán e két momentum ereje.

Az előbbieken kiemelt, *És nem múlt el az idő* című szövegben előrehaladva tehát azt tapasztaljuk, miszerint a mindjárt a felütéstől kezdődő, tehát már rögtön az expozícióban kibontakozó allegorizáció lassanként visszavonódik. Mégpedig úgy, hogy a benne foglalt, áttételesen, külsődlegesen képies tartalom konkretizálódik, vagyis a fiatal író explicit módon közli is utóbb, amit korábban csak sejtetett: hogy voltaképpen „miről is van szó” abban a vonatkozásban, amiről addig csak mintegy áttételesen beszélt. Azaz miről *volt* szó meglehetősen díszített futamaiban. Arról, hogy az élet „ősze” annál fájdalmasabb, mivel annak „tavaszán” és „nyarán” nem feltétlenül épületes erkölcsi cselekvések, reakciók történtek. Vagy nem is történt igazán semmi *anno dacumal*, minek következtében most az etikai korrekció amolyan ismétlésbe, az ezúttal helyesen való élés, az újrajátszás illúziójába, öncsalásába torkollik bele – szükségszerűen (a novella címében megadott alaptémájának megfelelően). Igen, öncsalás ez, mert „Hová is menne? Hiszen a fiatalságba nem futhat vissza többet.”. Vagy mégis, valamiképpen? Mindazonáltal, ha elfogja a menekülés vágya, hát engedelmeskedik is neki. S amennyiben a múltba, a fiatalságába nem menekülhet vissza, akkor legalább ki, az utcára!... De vajon csodálni való-e, ha a küszöbön beleütközik egy (volt) hódolójába? Aki miatt nem tud elrohanni otthonról mégsem,

aki azonban olyan hírt hoz neki – egy másik, még jelentősebb (volt) hódolójától – ami alapot teremthet az asszony számára a múlt visszaidézéséhez és ezzel a jelen hangulatának stabilizálásához.

Elégé szokványos, könnyen kitalálható esemény-, azaz elbeszélés-dramaturgia! Csakhogy ezt az alakításirányt úgy is tekinthetjük, mint meglehetősen biztonságú történetkezelést, történetmondást, és az induló szerzőnő megállapítható túlrészletezését, „szájbarágását” is – pozitívan közelítve – a mesterségbeli tudás egyfajta megnyilvánulásaként érdemesebb talán felfogni. Mert az aprólékos közlésmód, valamennyire vontatott előrehaladás ellenére sem mutatja azt, végtére is, az olvasási tapasztalat, hogy külső és belső világ egymásra szerkesztése, egymásba járatása ne lenne szerves és ne eredményezne sikeres át-allegorizál(ód)ási hatást a műben. Márpedig ilyen vagy hasonló (erejű) bravúrok, vívmányok szép számmal bukkannak fel a pályakezdő Tormay Cécile-nél, s főleg akkor, ha a pályakezdő író **nő** egyre inkább középpontivá váló témájával, a kortársi modernség keretei közé helyezett társadalmiság kérdéseivel foglalkozik, s azon belül a nő-férfi problematika kihívásaival szembesül. Az alapján egységes korpuszként kezelhető két pályanyitó (novellás)kötetben nagy, mondhatni fokozódó mértékben van jelen ez a tematika, hiszen a fentiekben a metonimikus allegorizáció szempontjából leírt, 7 db modern-társadalmi kötődésű novellával még messze nem merül ki a második kötetnek a nő-férfi „problematikára” fókuszáló szövegállománya. A könyv összesen 16 elbeszélése közül a további 9-ből mindössze 6-ról mondható el, hogy nem kifejezetten az ember érzelmi-nemi („gender-jellegű”) tájékozódásának élményeit, feszültségeit helyezi figyelme, cselekményi problematikája, bonyolódása középpontjába. De még ezek között is akad a kapcsolatiság legalább emlékes-inverz jellegű felmutatását struktúrájába kódoló darab (hiány-negatívumként: *Egy útitárs*, felidézés-negatívumként: *A kísértet*); a gyermek lelkületű művészt bemutató *A maestro* legalább mellékalakként szerepeltet „boldog és vidám” szerelmespárt; a *Kilenc rézpénz* főhősénél pedig tulajdonképpen semmi nem zárja ki, hogy kifejezetten vonzalmi indexekkel rendelkező személyiségnek, alapján nagyon is „partiképes”

fiatalembernek tartsa az olvasó – legfeljebb sorának ez az oldala homályban marad az elbeszélés folyamán. Tulajdonképpen csak a *Cigányok* szociális és a *Tépett atilla* magyaros-történelmi perspektívája az, ami nem nagyon hagy helyet semmiféle emberi vonzódásnak, érzékiségnek még kevésbé. Már hogyha eltekintünk olyan apróságoktól, mint az, hogy az előbbi munka háttérben maradó elbeszélője valószínűleg nő s az út mentén nyomorgó férfiak egy gyönyörű, csillagos kék palástú Szűz Mária-szobor közelében élnek-halnak, s hogy az utóbbi írás mélyszerkezetét pedig távolról a freudi anya-fiú vonzalom határozza meg. S ha a fennmaradó szövegek közül még a gyermekalak körül forgó *A piros cipő* tulajdonképpen a nőiség korai ébredésének egyfajta definícióját adja, míg a *Menuette* és *A Madonna mécsé* megint kifejezetten szerelmi történet, az aligha véletlen.

A szerelmi tematika érvényesülését persze semmiképpen nem tekinthetjük éppen valami „különlegességnek”: a sokszor értékkonfliktusra (is) épülő, fordulatos-csattanós novellaforma a műfaj kezdeteitől fogva előszeretettel támaszkodik (tartalmi) megalkot(ód)ás tekintetében a szerelmi bonyodalmak kínálta strukturális lehetőségekre. Mindenesetre majd Tormay első regényének is alapproblémáját fogja adni nő és férfi összecsapása, amely így kifejezetten meghatározza a *román* szerkezetét. Összefoglalóan is elmondható tehát, hogy ha nem is kizárólagos érvénnyel, de meghatározó erővel van jelen ez a kérdéskör és játéktér az induló és pályája elején járó szerzőnő szépprózai termésében, az 1910-es évek elejéig számítható első alkotókorszakban. Igaz, e néha középkori stilizációt is hordozó tematikus véna hatósugara mindössze két írásig ér el az első könyvben (*Apródszerelem; Dalos szerelem*), ám ezt a szövegtípust kis számú megjelenése ellenére tényleg nagyon fontosnak kell tartanunk: hangulati-tartalmi szempontból éppúgy reminiscenciái ugyanis az említett művek a bocciaccio-i *Dekameronnak* – tehát az európai novellatörténet alapozó, s egyszersmind rögtön legjellemzőbb alakzatának –, mint amennyire az onnan ismert elbeszélésmodellt is leképezik, s akár még konkrét műre emlékeztetően is.

Nagyon beszédes információ és megfigyelés lehet ebből a szempontból az, hogy a nemek

– vagy árnyaltabban fogalmazva: a tradicionális *gender*-profilok – közötti érintkezés, súrlódás az első novellagyűjtemény 13 írásából is már 9-ben van jelen témaként, amelyek közül 7-ben, tehát az összlétszám több mint felében cselekményszervező érvényességgel is bír ez a kérdésfelvetés, miközben a két mennyiség különbözeteként megjelölhető 2-ben sem teljesen elhanyagolható háttérelmeként működik a dolog vagy annak reminiscenciája. Legfeljebb még nem annyira túlnyomó itt a nemi viszonyrendszereket az egykorú társadalmi környezetben megjelenítő gesztus, mint amilyen fontos az ilyen típusú „modernkedés” a második kötetben eleve lesz majd, lévén az utóbbi, korabeli, keletkezéstörténeti viszonylatban aktualizálónak tartható kategória műveinek száma ebben a gyűjteményben mindössze 3. Tekintve mármint, hogy az első könyv utóbbi kategóriájának a szövegmenyisége részben átfedésben van a szerelmi tematikát bármilyen közegben megjelenítő elbeszéléseinek számával, végeredményben megállapíthatjuk, hogy az érzelmi-érzéki alapirányultságot nem-kultiváló írások száma a pályakezdő gyűjteményben – afféle maradék mennyiség gyanánt – szintén 3-ra rúg: a szerelmes szerveződsűekhez ugyanis kvázi 10. darabként zárkózik fel a nőiség esszencialista megjelenítéseként is érthető *A Boldogasszony Arkádiában* című darab. (Ez a művészileg igen sikerült, kivételes jelentőségűnek mondható, amúgy szinkretikus-vallásos jellegű elbeszélés, Tormay „örök” kötet- és antológiadarabja.) „Antik”, azaz a görög vagy éppen nem-görög ókor díszletei között mozognak-szerveződnek mármint a szerelmi bonyodalmat cselekményükből kiküszöbölő elbeszélések (a *Megcsalódott istenek*, a *Tűz és víz*, *A teremtés hajnalán*), a Genézis könyveinek vagy a pogányságból a kereszténységbe való átmenet elképzelésének nyomvonalán járva. Azonban mégsem ez, a pusztán téma-választás adja meg az írások közti döntő megkülönböztetés lehetőségét, hiszen a hellenizáló darabok között akadnak emblematikusan érzéki írások is, gondoljunk olyan szövegekre, mint a *Mythos a Syrinxről* vagy *A najád halála*. S ennek a témának a kifejlése, explicitté tétele nem ütközik éppen akadályokba a kötet – más összefüggésben már említett – középkorias, magyaros (?) hangütésű munkáiban sem, amilyen a *Dalos szerelem* vagy az

egész kötetnek címét kölcsönző *Apródszerelem* maga. Ami viszont meglepő, s kissé talán humoros is, az az, hogy az ebben az anyagban még egyetlenként szereplő „italiai történet”, a *Márió* csupán jelképesen, kurtán-furcsán szerepeltet adalékot a nő-férfi relációval kapcsolatban, miközben történéseinek horizontja elvileg egészen mást ígér...

A később majd annyira fontossá váló, s a recepcióban is olyan intenzíven emlegetett „olasz múzsa” egyelőre, vagyis az első kötet keretei között, épphogy csak megmutatta magát tehát, egy szöveg erejéig, az antik tájékozódás szintén nem átütő erejű egyelőre, legalábbis mennyiségileg nem az, ráadásul tartalmilag nem tiszta még ez a viszonylag szerény anyag sem, lévén – akárcsak a bemutatott történelmi időszak, az ókor vége maga – keresztény-szinkretikus irányban megszínezett. Ugyancsak szerény kontingenst jelent a leginkább kezdeti írások között a modern társadalmi tájékozódást hordozók csoportja, mintegy megosztotni kénytelenül ebben a tekintetben a már szintén előkerült, középkori magyar közegbe helyezett szüzsékkal, amelyekről ugyanakkor azt is el kell mondani, hogy a későbbiekben teljességgel eltűnnek, vagy legalábbis csak részlegesen őrződik meg egy fontos aspektusuk a második novellagyűjtemény (és aztán majd a későbbi termés) ugyancsak magyar történelmi, de már az újabb évszázadokhoz kötődő narratívájában. Jól látható ilyen körülmények között, hogy minden változatosság ellenére sem egyfajta igazi tematikai sokszínűség jellemzi a pályakezdő kötetet, sőt, köteteket, sokkal inkább valamiféle szemléleti egységesség, amely változatos történet-anyagokat kíván önmaga folytonos – folytonosan ugyanolyan, vagy legalábbis nagyon hasonló – megjelenítéséhez, reprezentációjához. Vagy: az esetleges rétegződés töréspontjai nem, vagy nem csak, mindenesetre nem feltétlenül a külsődlegetesen-tartalmilag megállapítható-körvonalazódó szövegcsoportok határainál húzódnak kezdettől fogva ebben a kisprózai univerzumban.

Az első kötetek egykorú recepciójában különben még nincs igazi nyoma annak az osztályozási kényszernek, amely a későbbiekben, főleg az alkotó halála után eléggé meghatározza majd az elbeszélések úgynevezett „elhelyezését”, értékelését. De pusztán besorolásukat is a későbbi kötetekbe, mivel különben már a harmincas években tema-

tikai újraértékelésükre kerül sor, később pedig, a rendszerváltást követő „újrafelfedezés” keretei között egyenesen kaotikussá válnak ebből a szempontból a szövegkiadások. A kisprózai művek csoportokba sorolása ugyanis mindössze utóbb dolgozik szilárd(abb) kategóriákkal, miközben persze a csak idővel azonosított típusok lényegében már az elejétől fogva kimutathatóak lehetnének azért az életművön belül. Az induló Tormay novellisztikájának tagolása mégsem látszik olyan könnyen elvégezhetőnek, illetve kezdetben nem is igazán merül fel értelmezési igényként, interpretációs segédeszközként ez a szempont. Az *Új Idők* névtelen recenzense éppen azt veti a pályakezdő, első kötetét épphogy közreadó alkotó szemére, hogy „hangja nem elég változatos”. Mindamellet kimutatja néhány „mitológiai tárgy” jelenlétét is a kötetben, amelyek határozottan elütnek annak egyéb részeitől. Ami viszont feltétlenül az elképzelhető-észlelt tematikus csomósodáson vagy tömbösödésen túlmutató szempont: első könyvének kritikus egyfajta, általában vett szakmai hozzáértést észrevételez a szerző munkásságán belül, amely a témaválasztásaitól függetlenül érvényesül: „Bajos dolog szigorú kritikát gyakorolni egy fiatal leány első munkájával szemben, de Tormay Cécile kiállja az erősebb, komoly kritikát is.” Az előbbi idézet fényt vet a pályakezdés körülményeire, amikor is az értelmezők által megállapított hangvétel sajátosságai messzemenően összhangban állnak a szecessziós kortílussal, s az alkotó női mivoltának észrevételezése a szerző nemi státuszának, társadalmi nemének harmonikus, funkcióval bíró illesztését jelenti a teljesítményhez, a habitust, jóformán a művészeti aktivitás moduszát is meghatározva az írónőnél. Mint Endrődi Sándor megállapítja ugyancsak az első könyvről szóló kritikájában: „Minden tekintetben poetikus alkat. Szívvel olvad a témába.”. Ha ebbe nem vész is bele egyúttal, az szinte kivételes fegyelmeztségének köszönhető. Mintegy, sugallja Endrődinek ez az értelmezése: nő léte kivételes fegyelmeztségének. „Belemerül, belemélyed, mintha csak álmodnék. A műgond azonban, amellyel dolgozik, elárulja, hogy ébren van. Ébren álmodik, csak ennyiben – modern.” Endrődi – ahogy fentebb már Farkas Lászlónál is láttuk – képzőművészeti hasonlaltal él, és „rajzoknak” nevezi az első kötet összes írását, amelyeket ilyen módon egységes megítélés alá is helyez jellegükben,

habár vagy kettőről (*Az imádság; Tűz és víz*) szívesen lemondana közülük minőségi alapon. Nem is rossz arány, lévén csak tizenhárom írásból áll a kötet. A könyv „harmonikus hatása” még messzemenően fennmarad így is a bíráló vélekedése szerint. S az eltérő témák, noha regisztrálásra kerülnek, nem afféle szövegtípusok alapjaként különbözödnének el, hanem tényleg inkább mint lényegében ugyanannak a formálásnak az árnyalatilag eltérő változatai. E változatok között pedig szerinte is létezik átjárás, hiszen például a régi görögséghez köthető szűzsék, állapítja meg Endrődi, „nincsenek híjával a modern szimbolizmusnak”. Az eltérő történetek historikus egymásra rétegződése, a különböző írásokban előforduló történelmi cselekmények lineáris előrehaladása helyett azonban, amit a recenzió vár vagy elvár(na) – véleménye szerint *A teremtés hajnalán* című elbeszélés az egész mű prelúdiuma lehetett volna, miközben a szövegsor kétharmadánál helyezkedik el –, ennél jóval esetlegesebb, kevert reprezentációjú eloszlása figyelhető meg a fikcionált eseményeknek az egymásra sorjázó novellákban. S pontosan ez a keveredés, „összekavarodottság” mutat rá a fiatal Tormay novellisztikájában előforduló valamennyi fő kulturális összetevő eredendő voltára. Ezek közül ugyanis szinte mindegyik kezdettől fogva hat és mindvégig jelen van, párhuzamosan, egymás mellé rendelve – ameddig csak Tormay pályáján zárójelbe nem tevődik (néha úgy feltűnve: végképpen) a kispróza művelése. Mindazonáltal az első elbeszéléskötet valójában nem is kevésbé heterogén, és ez alapjában nemcsak jellemző marad Tormay további novellagyűjteményeire, hanem azok ráadásul még nagyjából ugyanazon tematikus törésvonalak mentén mutatják fel belső szóródásukat, mint amilyen alapon a pálya első ilyen összeállítása tagozódott.

A korabeli pályatársi kritika mindenesetre „szalonokban ismerős” és „a piacon vagy a fűszerüzletben” kevésbé jól tájékozódó életlátást állapít meg Tormayval kapcsolatban, ha ezt nem is veti kifejezetten, legfeljebb finom iróniával, elbeszélői szemére. Akinek *rajzai* – megint csak –, „tán mert olyan nagyon finomak, őt magát is megrévesztik néha”. „Ha festő lenne, bájos, hú és jelentéktelen képeket alkotna – így azonban jelentékeny és figyelemre méltó novellista.” Elhíhetjük-e ennek az egykorú értékelésnek a tárgyilagosságát, érvényességét, ami-

kor ilyen megállapításokat is olvasunk benne? –: „Aranyoszlopos empire órák, Altwien-virágtartók, vékony lábú secretaire-ek, tífani vázák és tanagra szobrocskák között is élet élődik [...], de az az élet bájosabb, illendőbb, finomabb és lengőbb. Ez a könnyű és finom levegő érint meg a Tormay Cécile könyvéből.”. Nos, annak a megfigyelésnek feltétlenül hitelt adhatunk, hogy „bámulatosan ismeri az asszonyokat”, ami, nyilván és érthető módon, igencsak fontos az asszony-íróknak... Kaffka Margit meglehetősen iróniája ugyanis félreérthetetlenül kihallik ebből a megfogalmazásából, amely retorikus-stiláris gesztus még ráadásul – főleg visszafogottsága, szubverzivitása miatt – kifejezetten a „női modor” emblemikus megnyilvánulásának szöveghelyévé is avatja ezt az első pillantásra szimplának látszó, kis könyvbírálatot. Nincs azonban igazi értékkülönbség a megnyilvánulásban illetve a választott írásmód érvényesítésében: Kaffkára általában véve is jellemzőek az autobiografikus műfajok bevallottan személyes attitűdjei, eljárásai, tehát regényeiben éppúgy alkalmaz ilyesmit, mint ahogyan most, egy recenziójában tetten érhetjük. S éppen ehhez, azaz Kaffkához, akár pontosan Kaffka fenti megfogalmazásához mérten is: amennyi a szubverzivitás perspektívájának nem feltétlenül történő alkalmazása miatt esetleg hiányként tűnhet fel Tormay Cécile gyakorlatában, annyi a finom lélekrezdülések megragadása, ábrázolása terén feltétlenül érdeme gyanánt tudható be az alkotónő stílusának. Hogy persze a korabeli patriarchális ösztönű és minden pozitív kitétele mellett is eléggé csak amolyan „vállvergető” kritika dicsérete nyomvonalán haladva váltódik-e ki a mai, *gender*-tudatos értelmezés elismerése is?: „Világokat nem fog megdönteni, társadalmi szokásokat nem fog fölforgatni. De akinek a lelke meg tud rezdülni egy rejtett érzésre, aki fogékony a láthatatlan, kis tragédiák iránt, az igazi gyönyörűséget fog találni Tormay Cécile könyvében.”.

Farkas László és Kaffka Margit kritikájának tanulságait (is) általánosítva elmondhatjuk: Tormay úgynevezett „görög meséinek” (a besorolási címke későbből, az életműkiadások idejéből való) önkéntelen újklasszicizmusa egyébként akként is felfogható, mint a 20. század első évtizedeiben nekilendülő *avantgarde* mozgalmakkal való konzervatív esztétikájú szembeszegülés határozott, tudatos

tevékenység-deklarációja. Amelyet a témaválasztás „patinássága” hivatott eleve hitelesíteni, ám egy kicsit úgy is, mint a „hagyományosság”, a konvencionálisság vízjele. Illetve szimbóluma, biztosítéka – a korabeli szalonok ízlése (és annak lehetséges kiszolgálása) felől nézve jóformán az elvárások, a szokványos megoldások vagy akár majdhogynem a giccs rémét is feljátszva. Ám a művelt (és „művelt”) közízlés, művészi köznyelv fogalmát feltétlenül.

Úgy is mondhatnánk: Tormay egy paradigmába lép be az „antikolással”, a korabeli közegben természetesnek veszi ezt az irányt, egyfajta divatnak, amelyhez – mellest – nem esik nehezére igazodnia. Ugyan a reneszánsz óta ritkán fordul elő, hogy a régi görögség impulzusai teljes egészében háttérbe szorulnának, momentán, az 1900 körüli századfordulón, igen erős gesztus „jobb” társaságban a rájuk való hivatkozás.

Gazdag Ágnes: Visszanézó lajhár

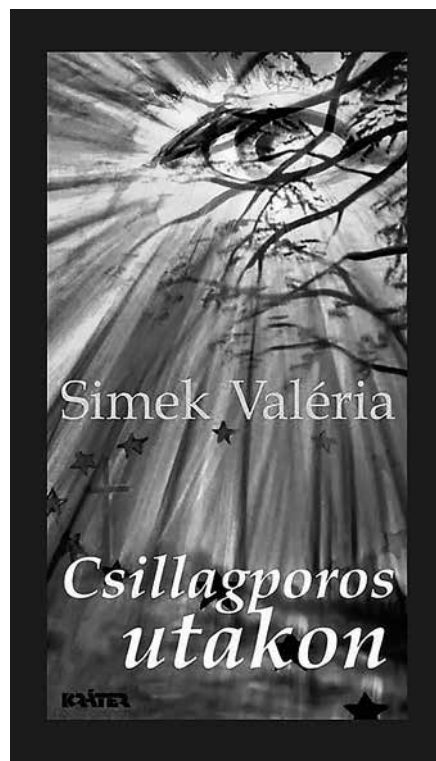
Sebők Melinda

Az emlékezés árnyéksarkaiban fölszakad a múlt

(Simek Valéria *Csillagporos utakon* című
kötetéről)

„A föld elárúl. Magához ölel.
A többi kegyelem.”
(Pilinszky)

„Az emlékezés nem visszatérés a múltba,
hanem a múlt minduntalan
betolakodása a jelenbe.”
(Bergson)

Simek Valéria *Csillagporos utakon* című verseskötetét olvasva a fent idézett két mottó jutott eszembe: Pilinszky *Szálkák* kötetében megjelent *A többi kegyelem* költemény keresztény szellemisége, valamint Bergson *A teremtő idő* című írásában kifejtett emlékezés-filozófia két olyan szemlélet, amely kapcsolatba hozható a kötet lírai darabjainak üzenetével. A múlt emlékfoszlányainak folytonos felidézése, az emlékek rétegződésének súlya, a szülőföld holtig tartó szeretete, a bakonyi tájhoz való hűség, az egyén sorskérdései, a hallgatás fájdalmas csendje és az isteni kegyelemben való reménység: ezek a gondolatok, érzések szövik át a költőnő legújabb kötetét.

Simek Valéria 1953-ban született Bakonycsernyén, s azóta is ebben a dunántúli faluban él. Ebből a varázslatos bakonyi tájból erednek művészetének gyökerei, amelyekből azóta is táplálkozik, érlelődik költői világa: „Kötve vagy ehhez a tájhoz, / mint lánccal a kerék. / ... A szülőföld harangja szívedhez kongat” – vallja *Kancsónyi*

reménységgel kötetének *Szülőföld* című nyitóversében. Legújabb kötetében is megerősíti az olvasót a szeretett szülőföld iránti ragaszkodásáról, mikor ismét visszatér a templomtorony harangjának metonimikus-metaforikus, transzcendens távlatokat is sejtető költői képéhez: „Harangkondulás siet eléd a távoli toronyból / Zsongnak már a völgyek száz arany torokból”, „Belekapaszodom a harangkondulásba, és átlibbenek / egy fenyőágra. Majd föl a keresztig...”.

Simek Valéria az 1970-es években jelentkezett először versekkel különböző napi- és hetilapokban, majd irodalmi folyóiratok is közölték költeményeit: többek között Forrás, Somogy, Palócföld, Árgus, Vár, Agria, Pannon Tükör, Napút, Bárka, Kortárs, Vigilia. Már 1990-ben megjelent *Szétszórt bokraid közt* című első kötetének falusi életképeibe, érzékletesen megfestett tájverseibe, őszinte szerelmi vallomásaiba is beszüremkedik az elveszett gyermekkori emlékek nosztalgikus ábrándja, az idő múlásának fájdalmas tudomásul vétele. 1994-ben

megjelent *Féltő tekintettel* figyelni az emberi élet mulandóságát, a táj apró rezdülését. Az almaillatú nyár, az öreg diófa nyikorgó törzse, a dél kékje felidéli a lélek mélyén lappangó emlékeket, az elveszett otthon színeit. Az 1998-as kötetének metafizikus távlatában *Kancsónyi reménységgel* bizakodik, hogy minden kétségbeesés ellenére „a csend mélyéről kivirul a fény”. A hazai táj idilli szépsége, a hegyvidék varázsa a lélek menedéke csak úgy, mint 2004-ben megjelent *Elmúlnak mellőlem a hegyek* című kötetében: életképei, nosztalgikus vallomásai, melankolikus számvetései a múlt emlékeiből fakadnak. Verseinek van egyfajta sajátos élményvilága, amely az elveszett táj, a szeretett szülőföld, az elhunyt rokonok és a visszaálmódott gyermekkor emlékeiből táplálkozik.

A pomázi Kráter Műhely Egyesület gondozásában 2013-ban megjelent ötödik verseskötet – a *Csillagporos utakon* – folytatja a korábbi költészet hagyományait: a versek alapélménye a tájhoz való hűség, az elmúlás fájdalma, a múlt emlékfoslányainak búskomor felidézése: „A múlt raktárából / felhordod távoli, / tudatos emlékeid”, „Álom és ébrenlét mezsgyéjén / lebegve emlékezem” – olvassuk a *Szembenézel* és az *Olyan csöndesség volt* soraiban. A rezignált emléktöredékeket, az örökös elmúlás „időntúlvá nőtt” pillanatait mégis ellensúlyozza a természet varázslatos szépsége, a hársillatú szülőföld meghitt csöndje, az istenbe vetett hit megtartó ereje, a felragyogó, melengető fény sejtelmes transzcendenciája, a harangkondulás lélek-csitító békessége. A több mint 170 verset tartalmazó költői képekben gazdag kötet nem csupán az addig megjelent verseskötetek válogatott gyűjteménye, hanem újabb alkotásokat is tartogat. Az *Egyetlen út sem* című nyitóverset 11 tudatosan szerkesztett ciklus követi: *Kétszer egyetlen ember, Villanó, Könnyek kertjében, Elszegődött jövő, Az idő talpa alatt, Erőt is adj!, Hó hull hiányod útjain, Rőzsefény, Visszafelé futok, Égig nőtt csendben, Utak*; s ezáltal az út, ami a kötetnek visszatérő szimbóluma, motivikusan ismétlődik egyrészt a címben, másrészt a nyitóversben és a záróciklusban, mintegy keretbe foglalva a kötet darabjait. Az *Egyetlen út sem* nyitóversben az utat kereső lírai alany próbál hazafelé tartani, de a régi ház, az elveszett otthon, a szépséges táj, az idilli gyermekkor csupán az

álmodokban léteznek, már egyetlen út sem vezet egykori emlékeinkhez. Az *Utak* című záróciklusban visszatér az utat vesztett, bolyongó szubjektum alakja, aki hiába próbál tovább haladni a sehova sem vezető tájon, az addig megtett távolság is a feledés homályába vész, hacsak vissza nem hozzák álmaink: „Enyém a megtett út, / egy sejtetem, amit / lehunytt szememben őrzök”. Az út ősi toposz: az elindulás, az utazás, a megtett távolság, a valahova igyekvés, az életút, a célhoz érés, a megérkezés metaforikusságában összekapcsolja a múltat–a jelent–a jövőt: így bizonyos értelemben az idő és időtlenség, a végesség és végtelenség szimbólumává tágul. Ezt a motivikusan visszatérő útszimbolikát szövik át a bibliai utalások: a földet éggel összekötő csillagporos úton haladó elfáradt szubjektum megtorpan, magáll, letérdepel az út porában, majd Isten tovább egyengeti sorsát, míg fölemeli a mennyei út felé. A *Csillagporos utakon* címválasztás is metaforikus üzenetet közvetít: a csillag, a por és az út többször előforduló motívumként bukkannak fel a versek soraiban. A hazafelé tartó, utat vesztett lírai én nem csupán az utazás képzetét teremti meg: búzamezőket, szántóföldeket járva, vetések és aratások szívós munkájában ráakodik az út pora, a porban letérdepel, míg rásötétedik az éjszaka. Az éj fekete talpán szemlélődik a ragyogó csillagok fényében, majd felsejlik a végtelen. Az ószövetségi teremtéstörténetből ismert „por és hamu” valamint az újszövetségi jézusi szenvedéstörténet ismétlődő bibliai motívumai a szövegvilágnak: „egy napon / engem is elnyel az idő, és / nyomomat a por belepí” (*A csend most*); „Földből érkezted, / föld takarogat” (*Érintetlenül*) – sorok a porból lettünk porrá leszünk gondolatát; a „Magam keresztje vagyok / az éjszakáim a rozsdás vasszegeket kalapálják, / kifeszítenek” (*Vívódva*) – versrészlet az emberi szenvedés, a keresztre feszítés, a közeledő halál és a túlvilági megváltás üzenetét közvetíti. A csillagporos jelző egyrészt („csillagporos út”, „csillagporos éjszaka”) misztikus, transzcendens távlatokat sejtet; másrészt a „csillagporos karácsony” színtagmában már inkább melengető, szeretetteljes jelentéssel társul.

A kötet versciklusai tematikusan szerkesztettek: visszafele pergetett emlékek sorából áll, az emlékfoslányok azonban néhol összemosódnak, s meg-

törlik a felnőtt édesanyától a gyermekkorig tartó életút fordított kronológiáját. A *Kétszer egyetlen ember* című első fejezet verseinek érzékletes tájfestései mögött egy megelégedett lírai ént sejtethetünk, aki gyönyörködik a táj szépségében: a rügyező hajnalban, a megbúvó patakban, a papucsvirágos mezsgyékben, a téli hóesésben, június pompájában. A versek természet–Isten–ember harmóniáját sugallják. A második ciklus színesztéziás-impreszionista tájrajzaiban felvillannak régi emlékképek: a földet művelő szülők, a kaszáló édesapa vagy a háborúban hősi halált halt 28 cserneyi levente. A *Könnyek kertje* fejezetben a harangkondulás nem csupán a gyermekkor gyertya-melegét idézi fel, hanem a melankolikusabb hangvételű versek sorában a szegénység, a félelem és a bizonytalanság létszituációit is rögzíti. Az *Elszegődött jövő* ciklus témája a család: a szülei figyelmét igénylő, kis cipőben tipegő, kockavárat építő gyermek mosolya, ölelése. A gyermeki és a lírai fantázia egyaránt teret kap az *Illatodban* című vers költői képeiben: „Ujjaid alól kréta-szivárvány / emelkedik az égbe, / repülő katicák veszítik el pöttyeiket”. A gyermeki játék felhőtlen boldogságát, az oltalmazó szeretet melegségét beárnyékolják *Az idő talpa alatt* elmúlást sejtető képei. A csillagzuhanásnyi idővel nem lehet felvenni a harcot: megszaporodnak a magány, az elhagyatottságról, a félelem elégikus szólamai. Az *Erőt is adj!* ciklus legtöbb verse az Úrhoz intézett ima, fohász, vallomás. A harangszó mennyekig repíti az imát, hogy Isten megnyihitse a vergődő lírai én lelkét: „Vergődéseimben Isten fölemel. ...Szorít az övem végtelen, Uram, lazíts ezen a kényszeren” – olvashatjuk az *Egyensúlyvesztő* utolsó sorainak könyörgésében. A cikluson belül a versek másik csoportjában a gyertyaláng fényei a családi fészkek melegét, a karácsonyi ünnepeket, a régi kalácsillatú otthon emlékeit elevenítik fel. A *Hó hull hiányod útjain* a leghosszabb és egyben legszebb, legmegindítóbb versciklusa a kötetnek. A feszült, növekvő csendben magányosan meditáló lírai szubjektum eltűnődik veszteségein: elégikus, fájdalmas hosszúversekben emlékezik meg elhunyt szeretteiről. Az évtizedek múlásával egyre több felvillanó távoli kép idézi fel a halott édesanya emlékéit: kendőjének illatát, énekeinek dallamát, kilincstre támaszkodó kezét, arcának ragyogását,

halk lépteit, minden apró mozdulatát, a karácsonyok csillagporos hangulatát. Az elégikus gyászversek közül az egyik legmeghatóbb az *Elmaradtál!*:

„Már negyedszer jött a nyár,
az évszakod, és Téged
hiába keres kapával
kezeden éltető virágaid
között. A zsongó melegben a
kukoricatáblák nem
rejtenek többé, nem fűz
őszülő hajadba finom
vékony pókhálót az este. ...
Ma sem hiszem el, hogy
elmaradtál a nyár
lobogó tereiről.
Arcod izzó nyarában
ismerek rá a földre,
amint a délidő tikkasztó
csúcán állsz.”

A *Rözséfényben* ciklusban folytatódik az emléktöredékek sora: az elvesztett szeretteink csillagporos utakon járnak már, de az otthon melege, a konyha illata még felidézi mozdulataikat. Távoli időrétegek ködén még felvillan egy-egy régi emlék a szülők és a nagyszülők életéből. A *Visszafelé futok* ciklus a gyermekkor tündérvilágát idézi. A fejezet *Időtlen* című verse egyértelmű vallomás a szülőföldre való hűségéről: „itt vagyok otthon, / a kertben a porban”. Az *Égig nőtt csendben* verseiben megerősíti hitét, hazaszeretetét. Az *Életforrás* a szülőföld metaforája: a föld ország, haza, anyaöl, szent hely, otthon, élet, múlt, szokás, hagyomány. Felbonthatatlan kötődéseiről tesz vallomást *Összetartozás* című költeményében is: „A hegytetőn mondom, kiáltom: / - Gyönyörű vagy Bakony! / Összetartozunk, mint a / völgy az ölében kuncogó patakka”. A kötetet a már említett *Utak* ciklus zárja, ahol az út az egész kötetet átszövő, motivikusan is visszatérő metafora: az indulás és a megérkezés, a múltat a jelennel egybekötő és az emlékek szálát is összekapcsoló szimbólum.

Simék Valéria néha egysíkúnak tűnő, klasszikus lírai hangja nyelvileg-stilárisan igényes, költői képekben és alakzatokban gazdag poézis. Leggyakoribb alakzatai az anafora és az enjambement,

amelyek gördülékennyé teszik a hosszabb érték- és időszembesítő költemények gondolati ívét. Simek Valéria szentimentális lírikus, aki a jelenben elveszettnek hitt, ám értékekben gazdag múltbeli emlékeken mereng. Meditatív, monológyszerű lírai áramlatainak költői képei választékosak: igei metaforái („lábujjhegyen lépked a hajnal”, „alácsordul a csend”, „felkéklik a csöpp virág”, „csillagporos éjszaka fészkelődik”), metaforikus-metonimikus képei („az idő lombján fészket rak az éj”, „a szivárgó idő megrepedt falai”, „az éj fekete talpa”, „öreg csizma az éjszaka”, „életedet tér és idő/ keresztfájára feszítette a január”) és szinesztéziás tájfestései („Mézes ízek szállnak át az/ őszi kerteken, almaillat,/ körteillat ölelkezik részegen”) esztétikai élményt nyújtanak.

A költőnő többféle műfajban jártas: a miniatűr tájrajzok és az epigrammatikus életképek mellett gyakran hosszabb lélegzetű gyászversekben, nosztalgikus elégiákban, őszinte vallomásokban, fohászokban, melankolikus visszatekintésekben, létfilozófiai számvetésekben készít leltárt a múltba veszett értékekről. A múlt felvillanó emlékeiből felidézi a kaszát fenő édesapa, a kukoricatáblák

között görnyedő édesanya képét, kendője árnyékában eltűnő arcát, a felázott szántást, az árva ló nyerítését, a tavaszi szíromhullást. Rögzíti a múlt minden apró mozzanatát: mozdulatokat, hangokat, színeket, illatokat. Ember és természet szintézise metafizikus sejtésekkel átszőtt: mennyei jelek fölvilágását fürkészi a tájban, földöntúli reménység sugárzik soraiból.

A kolostorcsend, tér és idő keresztje, szeg, begombolt kabát (begombolt halál) költői képei a Pilinszky-féle líra keresztény szemléletét idézik; a természetben Isten jeleit figyelő lírai én inkább Rónay György költészetével rokonítható néhány ponton, ám nyelvezete nem olyan tömör, mint Pilinszkyé, s nem is kapcsolódik az avantgard irányzataihoz, mint Rónayé. Simek Valéria sajátos költői hangja: harmonikus, egységes, zárt világ. Noha nyelvezete nem annyira változatos, játékos és merész, mint a posztmodern költészeté, nem is érintik a legmodernebb lírai áramlatok, költészete mégis olyan etikai-erkölcsi-esztétikai értékeket közvetít, amire érdemes felfigyelni.

(*Kráter Műhely Egyesület, 2013*)

Németh János: Az ördögszántotta hegy legendája (részlet) –1970

Illés Péter

Megismerhetők-e a multikulturális közösségek társadalmi struktúrái?

(Gráfik Imre *Határtalanul – Határon innen és túl* című könyvéről)

Kevés olyan néprajzkutató-muzeológus van hazánkban, akik a humán tudományosság berkein belül annyi széles körűen fontos témafeldolgozást tudhat maga mögött, mint Gráfik Imre. Az elsősorban a budapesti Néprajzi Múzeumhoz ezer szállal kötődő etnográfus nem csak gyűjteményi raktárak mélyén mozog otthonosan, hanem terepen és levéltárban is igazán tudja, mire kell és érdemes kutatói figyelmünket ráirányítani. Talán éppen a muzeális gyűjtemények sokféleségének és hasznának belátásával, muzeológus kutatóként számos olyan hazai és nemzetközi kiállítást rendezett, ami etnikai és nemzetiségi, vagy éppen a határon túli magyarság sokszínű néprajzi örökségével kapcsolatos. Szerteágazó kutatói érdeklődését jól érzékelteti, hogy a korábban megjelent tanulmányai és kötetei többek között a tradicionális néprajztudomány olyan területeit ölelik fel, mint a közlekedés, szállítás és kereskedelem hagyományos formái, a kézművesség és a tárgyalakító népművészet, a népi építészet és településnéprajz, amelyek a mai vonatkozó kutatások és az oktatás számára továbbra is megkerülhetetlen eredményekkel szolgálnak. Ugyanakkor újabb szemléletű néprajzi/antropológiai vizsgálatai kiterjednek a határokon túl élő magyarság néprajza, kulturális öröksége, valamint a jelenkori társadalmi-kulturális kapcsolatok, a nyelvhasználat és az identitás témáira is. Utóbbi orientációt magyarázzák Gráfik szakmai életútjának azok a jelentős állomásai, amelyek az 1980-as évektől fogva az Ethnographia Pan-

nonia Munkabizottságban, a MTA Veszprémi Akadémiai Bizottság Magyarságkutatói Munkabizottságában, a magyar–osztrák határ menti szombathelyi Savaria Múzeumban és az Alpok-Adria Munkaközösségben vállalt szakmai feladataihoz kötődnek elsősorban. Lényegében most megjelent gyűjteményes tanulmánykötete e szervezetek aktív bevonásával megvalósult korábbi kutatási projektek, illetve az ezek során született feldolgozások eredményeit kínálja az újraközléshez gondozott szövegek formájában.

A „*Határtalanul*” című kötet az első megjelenésének idejét figyelembe véve tulajdonképpen az 1989–90-es politikai rendszerváltás és a 2010-ben a Nemzeti Együttműködés Rendszere bejelentése között eltelt két évtized igen tanulságos etnológiai lenyomata. Ez az ezredfordulós időszak egyben Magyarország 2004-ben történt Európai Unió csatlakozásának előkészítésének és beteljesedésének, így az országhatár társadalmi-politikai jelentőségének, az erre és általa való társadalmi reflexiók gyökeres átalakulásának korszaka volt. Persze nem csak itthon, hanem a szomszédos országok népessége, a kisebbségbe szorult magyar közösségek számára is. Ezeket a korábban nem tapasztalt léthelyzeteket, az azokat előidéző és az azokban létrejövő eseményeket, kulturális mozgásokat és változásokat pásztázó terepi vizsgálatok, illetve ebből a szakmai igényességből építkező szövegek, úgy gondolom, valóban a leghitelesebb és legárnyaltabb forrásokat jelentik számunkra az

egyre szélsőségesebben medializált IT világunkban. Ezzel összefüggésben kiemelendő, hogy az Őrisziget (Siget in der Wart, Ausztria), Nagypiszanica (Velika Pisanica, Horvátország), a magyar–osztrák–szlovén hármashatár térsége, valamint a nyugat-dunántúli Iklanberény (Vas megye) környékére fókuszáló tíz dolgozat mindegyike több idegen nyelvre lefordított változatban is elolvasható, így angolul, németül, horvátul és szlovénül. Tekintve, hogy a feldolgozott témákat is egyfajta határon átívelő nemzetköziség jellemzi, így ennek köszönhetően az eredményeket nemcsak itthon, de a vonatkozó környező országokban és Európa szer- te megismerheti a Kárpát-medence vidékén élőket megérteni vágyó tudományos közönség és közélet.

Azzal együtt, hogy az elemzések nagy része az 1990-es években végzett, alapvetően állomásozó terepmunka során gyűjtött adatokon alapul, jellemzője a közölt írásoknak egyfajta térségi szemlélet, ami a történeti tények, ismeretek és korabeli leírások beemelésének igényét sem nélkülözi. A múlttól az etnográfiai-etnográfusi jelenig tartó perspektíva-váltások, az idődimenziók érzékelte- tései valóban jelentős mértékben gazdagítják az egyes tanulmányokat, ugyanakkor a hazai szociál- és kulturális antropológiai kutatások között is ritkán érezhető mélységeket hoznak felszínre. Sőt, Gráfik Imre szemléletében a tudományos ismeretek alkalmazhatóságának igénye is tetten érhető, mint például az egyik legkisebb burgenlandi falu, az Árpád-kor óta magyarságát őrző Őrisziget központjában meglévő archaikus *in situ* népi műemléki együttes és néprajzi gyűjtemény védelméről, annak elképzelt és be nem teljesült programjáról szóló tanulmánya.

Mint egy könyvet, egyben olvasva a tanulmányokat, a múlt és jelen találkozását megteremtő, a társadalmi valóságokat feltáró elemzések és leírások még inkább meggyőzően hatnak. Mindez leginkább a horvátországi, nagypiszanicai szórvány-magyarokkal foglalkozó, egymást követő hat tanulmányban érvényesül, kezdve a nemzeti tudat őrzésében az egykori népszínművek szerepének bemutatásával, majd ezt követően a nemzeti identitás megélését a közelmúltban lehetővé tevő társadalmi módozatok és kulturális gyakorlatok felvázolásával. Persze a Kárpát-medencei magyar kisebbségi közössé-

gek kortárs működése talán nehezen is lenne megérthető a történelmi előzmények megismerése nélkül. Még ha az 1990-es évek jelenkutatásai során feltárt állapotok mára nyilván nem feltétlenül lehetnek is azonosak a maiakkal, Gráfik Imre meglátásai és következtetései igen megbecsülendők és nem utolsó sorban jó alapot szolgáltathatnak további potenciális változást vizsgálatokhoz. A kötet egyik leginkább figyelemre méltó megállapítása szerint ugyan az anyanyelv használatával csökken a magyarságtudat, ám a magyar identitás, származástudat különféle árnyaltabb módokban, érzelmi megnyilvánulásokban való továbbélése így is megfigyelhető. Így aztán akárhogy is, végső soron felmerül a kérdés: a 21. században vajon meddig lesz érvényes Széchenyi 19. század közepi víziója, a nyelvében élő magyar nemzet? A horvátországi magyar közösség belső működése különféle adatfelvételeken és információkon alapuló elemzésétől a kötet elvezeti aztán olvasóját egészen a határon túli magyarság megmaradásának esélyeit végiggondoló elvi, államelméleti és nemzetközi jogi megközelítések és keretek felvázolásáig.

Lényeges kiemelni, hogy a kötet egyik legfontosabb kulcskifejezése a multikulturalitás, közelebbről a multikulturális közösségek kapcsolattrendszerre. Az erre a témára kifejezetten koncentrálló, a címében is e kifejezést használó tanulmány tulajdonképpen lehetséges viszonyulásokat mutat be. Hiszen azok létjogosultsága a Dráva és a Száva folyók közötti térségben fekvő nagypiszanicaitól eltérő összetételű közösségek körében nyilván másként tétéleződhet. Ezzel együtt is igen figyelemre méltó, hogy az egyes szaktudományi és köznyelvi fogalmak (pl. gazdagság, kulturáltság, etnikai és vallási viszonyok stb.) jelentéstartalmait milyen jelentős mértékben képesek újragondolásra kényszeríteni a terepmunka során feltárt valóságok kulturális cselekvések és intézmények. Úgy vélem, az egyének közösségi integrációja során lehetséges sokváltozós kapcsolatrendszerre megfogalmazott ún. „*forgórózsza-modell*” (146. p.) az összehasonlító etnológiai vizsgálatok igencsak megfontolásra érdemes kiindulási alapját jelentheti az elkövetkező kutatógenerációk számára. Hiszen a mindennapok társadalmi-kulturális folyamatai állandó és szerteágazó dinamikus változásban vannak, azok

mindenkori szinkronikus megragadására pedig ez egy kitűnő módszertani ajánlás, ami csakugyan továbbfejlesztésre érdemes. Mindeközben a recenzens számára igazán feltűnő, hogy mialatt a szerző az etnoszemiotikai kutatásokban is érvényesülő absztrahálásba és modellálásba hajló teoretizáló igényét itt is jól érvényesíti, és a Levi-Strauss-i fogalomtárban megkerülhetetlen *bináris oppozíció*kra építve dolgozza ki elméletét – vagyis inkább egy esetleges elméleti alapvetés alapjait –, a strukturalizmus legnagyobb francia mesterére mégsem hivatkozik. Még akkor sem, ha saját megfogalmazása szerint is egy „32 változós (pontosabban 16-16) struktúra” (143. p.) feltárását végezte el, eljutva a társadalmi működés megértéséhez a szinkronikus struktúrákban való összehasonlító vizsgálatok lehetőségéig, vagyis *horribile dictu* a strukturális antropológia küszöbéig.

Az utolsó három dolgozat egy újabb fordulattal a délnyugat-dunántúli határvidék térségi átalakulását veszi témájául, leginkább történeti folyamatában láttatva azt. Erre igazán alkalmas a magyar-osztrák-szlovén hármashatár, ahol az I. világháborút lezáró, 1920 júniusában kelt békeszerződés értelmében új nemzetállami határok születtek, a magyarság szempontjából nemcsak korabeli össznemzeti traumát okozva, de a konkrét térségben élő multietnikus közeg mindennapjait meghatározó szétszakítottságot is eredményezve. A hármashatár végleges kijelölésének mikro-története önmagában is jól példázza a helyben kialakult ellentmondásos, néhol egészen abszurd élethelyzeteket. A második világháborút lezáró békekötés újra ezeket az állapotokat konzerválta és erősítette meg, ami igen sokáig magában hordozott újabb lehetséges konfliktushelyzeteket. A 20. század második felében elszigetelt és tiltott helyből aztán az 1990-es évekre a hármashatári találkozók oldották fel a korábbi mikro-térségi feszültségeket. A közép-európai rendszerváltozások eredményeként a korábbi merev határok újra átjárhatóak lettek, ezzel új perspektívákat nyitva a szomszédos országok közötti együttműködésekre is. A közvetlenül érintett mikro-térségi szinten ilyenek a határon átnyúló rokon, baráti kapcsolatok újraéledése, a többnyelvűségből fakadó politikai és közéleti kapcsolódások, nem utolsósorban a peremhely-

zetben lévő közösségek gazdasági és kereskedelmi együttes fejlődési lehetőségei, de a kultúra, a sport és szabadidős tevékenységek, a turizmus és idegenforgalom is újra pozícionált helyzetbe kerültek.

Az 1989–90-es rendszerváltás, majd a nyugatra nyitott határok egészen új típusú politikai, gazdasági és társadalmi folyamatokat indítottak be, beleértve a magyarországi falvak külföldiek által történő „felfedezését” is, vagyis a külföldiek által történő megtelepedés korábban nem tapasztalt új formáit. Az észak-vasi aprófalvú, Iklanberény „feltérképezéséhez” Gráfik Imre által választott intenció újra a kapcsolatrendszerek felé vezet minket. Egyetlen kutatópontra fókuszáló adatfelvételen alapuló „mélyfúrása” inkább leíró és értelmező jellegű, rendszerezése itt már nem jut el a különféle struktúrák felvázolásáig, inkább „csak” modellezni próbálja a különféle privát és térségi interperszonális (elektronikus kapcsolattartáson kívül eső) kapcsolatokat, persze eredményei így sem minden tanulság nélküliek. Úgy tűnik, a letelepült, főként nyugat-európai (német, osztrák, holland) nagyvárosokból érkező külföldiek nem kívánnak integrálódni a falvak korábbi lakóinak társadalmába, a falun kívüli kapcsolataik is megállnak a kistérségi szinten, a térségi identitás kialakulásának is csak szerény jeleit sikerült rögzíteni.

A kötet zárótanulmánya ismét szélesebb regionális összefüggések felvázolására törekszik a „Pannon-táj” elméleti konstrukciója, illetve Vas megye körül. Az elméleti okfejtések és a térség jövőjére vonatkozó és reménykeltő víziók ezúttal is a regionális adottságok, a kulturális örökség és az aprófalvas kistelepülésekben megtelepedett külföldiek egymásra hatása körüli témákból indulnak ki. Az eredetileg 2011-ben közzétett vonatkozó tanulmány talán legérdekesebb része a magyarországi le- és megtelepedés akadályait soroló alfejezet. A jogszabályi különbségek, illetve jogharmonizációs kérdéseken túl etnológus-antropológus szemmel inkább érdekes a nyelvi-kommunikációs nehézségek, illetve a jelenkori többnyelvűség hiánya, ami egykoron annyira mélyen jellemezte a határ-térségben élőket. Megoldásként a szerző egyfajta „civil kommunikációs” modellt ajánl, abból a megállapításból kiindulva, hogy az Európai Uniót annak polgárai mintegy „alulról” is építik – hivat-

kozva Szépe György nyelvtudományi megalapozottságú megállapítására. Alighanem ennek esélye még mindig és továbbra is fennáll, csak remélni lehet, hogy az európai polgárok, beleértve természetesen a közép-európai népeket, „határtalan” lehetőségeikkel élni is tudnak. Ugyanakkor a társadalom- és kultúratudományi, terepmunkán alapuló várható néprajzi/antropológia vizsgálatok pedig mindeközben majd közelebb visznek minket és másokat a hétköznapi szintjén konstituálódó valóság jobb érzékeléséhez, megértéséhez – és a megértés igényének megerősítéséhez és felkeltéséhez.

Irodalom

1. CLAUDE LÉVI-STRAUSS 2001 Strukturális antropológia I. Budapest
2. HÁLA JÓZSEF – MÁTÉ GYÖRGY szerk. 2004 Varia Bibliographica Gráfik Imre köszöntése. EFI Communicationes 13. Budapest
3. SZÉPE GYÖRGY 2002 Nyelvpolitika – Pannóniából nézve. In: Gadányi Károly – Pusztay János szerk.: Közép-Európa: Egység és sokszínűség. Szombathely, 27–40.

(Pro Pannonia Kiadó, 2013)

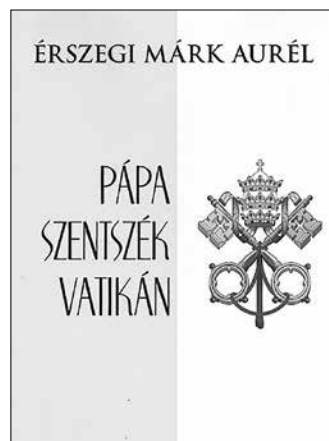
Ahmad Vakili Ardebili: Ádám és Éva és a repülő ló – 2012

Fülöp Zsuzsanna

Pápa, Szentszék, Vatikán

(Érszegi Márk Aurél könyvéről)

A szocialista-kommunista éra után a mindennapi emberek, hívők és nem hívők egyaránt, betekinthetnek a Vatikán falai mögé, ha nem is fizikai valójukban, de a médiumok révén mindenképpen. Az információk áramlanak felénk, nagy érdeklődés kíséri a pápaválasztást, azokat a prioritásokat, amelyeket a pápák megfogalmaznak trónra lépésükkor – még akkor is, ha a katolikus egyház a Krisztus által földi útravalóul adott tanokat örökre magáénak vallja, azokon nem változtat.

A kötet címe sejteti, hogy a pápa személye, a katolikus világ hivatalos, hitéleti központja és a hely, Vatikánváros külön-külön hangsúlyt kap, mert vélhetően nem mindent látunk világosan: a hívőknek általánosságban a magasztos és a szent ötlük inkább eszükbe elsőnek. Ám a pápa személyében földi helytartóról van szó, élnie kell velünk együtt a mindennapokat, dolgoznia kell és irányítania az egyházat, a földi élet nehézségei és korlátai sem őt, sem környezetét nem kímélik.

Őt nagy fejezet tárgyalja mindezt – kifejezetten a magyar olvasóközönség számára. A fiatal szerző, aki elvégezte a teológiát és kánonjogból licenciátust szerzett, bevallása szerint azokhoz kíván szólni, akik kissé többre kíváncsiak e témában, mint amennyit a katolikus magyar sajtó elébük tár.

Az első fejezetben kirajzolódik a Szentatyá „munkaköri leírása” – ahogyan azt a szerző tréfásan nevezi. Megalkotója maga Jézus Krisztus, hiszen az egyházfő egész működése szentírási hivatkozáson nyugszik. Krisztus körülírta egyháza feladatát és biztosította tekintélyét. A katolikus hittételek

és a szóbeli apostoli szent hagyomány ötvözete alapján kikristályosodott vonatkozó jogszabályok igazítják el a Szentatyát a pápai trón megüresedésével, az új pápa választásával kapcsolatban.

A második fejezetből megtudjuk, miként segítik a pápát a felszentelt egyházi személyek és a körük szerveződő intézmények. Köztudott, hogy a katolikus egyház bíborosainak feladata az új pápa megválasztása az ún. konkláv misztikusnak tűnő keretei között, de talán kevesebben vannak tisztában azzal, hogy a II. Vatikáni Zsinat óta a szinódus – egy tanácsadó testület – ülésein a katolikus püspökök közül választott delegáltak foglalkoznak a fontos és legaktuálisabb kérdésekkel.

A Péter-utód szolgálatának legfőbb missziója a keresztény egység fölötti örökös, pásztorkodás, amely nehézségeket, a hit védelmében folytatott erőfeszítést, sokszor kemény harcot is jelent. S hogy ennek eleget tudjon tenni, a legautentikusabb forrásból kell értesülnie a világ helyzetéről, híveinek és ellenségeiknek viszonyáról. A szerző úgy látja, hogy a világ katolikus központja egyben a világ legjobban értesült központja is, amely a kiváló szerveztségnek köszönhető: a püspököknek a pápával való személyes konzultációja – egyházi kifejezéssel „ad limina-látogatása” –, és ekkor átadott írásos beszámolóik biztosítják mindezt. És ma már az egyházfő sem zárkózik be udvarába, az utazó pápák korát éljük, ez az új gyakorlat lehetővé teszi, hogy a Szentatyá maga keresse fel a világegyház egyes helyi központjait, ezzel is erősítve a katolikus egységet.

Szintén sok új ismeretet tár elének a katolikus

intézményrendszer összefogásáról szóló fejezet. A pápa tanítói hivatala a Szentszék. Ennek diplomáciai jelenléte a világban, a tudomány terén működő egyetemek, kutatóintézetek bemutatása és a Vatikán vagyonának tárgyalása folytán megtudjuk, kik állnak a pápa szolgálatában, kik a közeli és távoli munkatársai. Ezeket a feladatokat a Római Kúria fogja össze s mögötte a háttérintézmények szerepe sem csekély: köztük van a sokak fantáziáját izgató pápai Titkos Levéltár, az Apostoli Könyvtár és a médiumok, amelyek közül legismertebb és könnyen el is érhető a Vatikáni Rádió. Ezen felül korrekt betekintést nyerünk a Szentszék dokumentumainak típusaiba is.

Könnyedebb témát dolgoz fel a kötet, amikor „emberközelbe” állítja eléink a pápát. A vatikáni élet mindennapjait bemutató részben látványos és érdekes, vagy éppen kevésbé ismert mozzanatokról szerzünk tudomást. Megismerjük a Pápai Családot, a Szentatya közvetlen környezetét, akik nap mint nap szolgálatot teljesítenek személyzete valamely tagjaként, s azt, hogy ők milyen kategóriákba vannak sorolva. A pápa ruházatáról, viselt jelvényeiről, a magánkihallgatásokról és a szentmiséken kívül meghonosodott szertartásokról olyan újdonságokat is találunk, amelyekről eddig nem hallhattunk. Szó esik arról is, hogy az idők folyamán eltűnt a pápai koronázás szertartása, mert a beiktatás más módon történik. A tiara és a hordszék már rég a múlté, utóbbi helyett a pápamobil a népszerű közlekedési eszköz.

A szerzőnek arra is van gondja, hogy tisztázza a Szentszék és a Vatikán elnevezéseinek

különbözőségeit. Amint fentebb említettük, előbbi a római pápa tanítói hivatalát jelöli, míg az utóbbi földrajzi elnevezés, Róma egyik dombja, amely a pápa székhelyének ad otthont. 1929-ben a Szentszék és Olaszország szerződést kötött, amely szerint Vatikánváros önálló és független államnak minősül. „Teljes egészében a Szentszék tulajdonát képezi, és létezésének egyetlen célja, hogy biztosítsa a római pápa lelki küldetése gyakorlásához elengedhetetlen függetlenséget és szabadságot.” – írja.

A kötet egészen friss, 2014. februári állapotnak megfelelő képet nyújt az érdeklődőknek, s nyomon követhetjük azt a katolicizmusra mindig is jellemző zseniális paradoxont, hogy az évszázadok folyamán nagy állandóságot mutató intézmény részleteiben mégis hogyan alakul és változik – különösen egy új pápaság kezdetén.

A kötetet színes képanyag egészíti ki, amely a vatikáni magyar emlékek közül is bemutat néhányat, például a Magyarok Nagyszónya szépséges kápolnáját.

A könyv ajánlójában Szuromi Szabolcs Anzelm DSc így ír a fiatal Vatikán-szakértő szerzőről és művéről: „Érszegi Márk Aurélnak sikerült megtalálnia azt a műfajt, amely által ezt a nagyon összetett kérdéskört közérthetően, de mégis a tényszerűség és a tudomány szigorának erényét megtartva tudja az olvasóközönség számára átadni.” – E véleményhez csatlakozva ajánljuk mi is jó szívvel a kötetet az olvasónak.

(Szent István Társulat, 2014)

Szemes Péter

Az egerszegi színházcsinálástól a Budapesti Kamaráig

(Ruszt József pályája 1982-től 1993 végéig)

A színház gyorsan változó világában példaértékű az a szakmai-baráti elkötelezettség, mellyel két egykori alkotótársa, Nánay István és Tucsni András immár évek óta összegyűjti, feldolgozza és közreadja Ruszt József életművének dokumentumait. E szívós, kitartó és rendkívül alapos munka eredményeként nemcsak a magyar színháztörténet gazdagodott eddig négy összegző és számos új adalékot közkinccsé tevő kötettel, nemcsak a kiváló rendező kultusza épült jelentős mértékben, nemcsak néhai kollégái és tisztelői számára biztosítottak alkalmat az emlékidézésre, egy-egy maradó élményt jelentő próbafolyamat, előadás, esetleg találkozás felelevenítésére, de minden, általánosan előadó-művészet vagy annak egy mára letűnt korszaka iránt érdeklődő, illetve a dramatikus szöveget színpadra álmódó alkotó és nem kevésbé jeles teoretikus vegykonyhájába, műhelytitkaiba bepillantani kívánó ebbéli vágyát bizonyosan kielégítő, tartalmas és hasznos szakkönyv is született. S tavaly óta kézbe vehető és élvezhető a sorozat legújabb, a zalaiak által régen várt darabja is, mely a korábban alkalmazott korszakolást betartva, a zalaegerszegi teátrumalapítás és a Független Színpad elhagyása közti nagyjából dekádöt (pontosabban az 1982-től 1993-ig tartó időszakot) tekinti át Ruszt pályája és élete vonatkozásában.

A szerkesztői előszó a kötet szerkezete és összeállításának módszere mellett a legnagyobb nehézségre is felhívja a figyelmet, mellyel szerzőinek szembe kellett nézni: a korábbi nagyobb számú

naplófeljegyzéssel, drámaelemzéssel vagy instrukciós levéllel ellentétben a 70-es évek elejétől ugyanis viszonylag kevés kapcsolódó irat keletkezett, illetve maradt fenn a rendező hagyatékában és a különböző gyűjteményekben, kiadványokban. S különösen igaz ez a zalaegerszegi korszakot illetően, ahol az előkészítés és működtetés, a társulatépítés és színházcsinálás megfeszített munkája, napi teendői nem tették lehetővé a gondosabb dokumentálást. Szerencsére a Független Színpad esetében már más a helyzet. A hiátust, jó érzékkel, a két részre osztott anyag élére egy-egy – személyes hangvétellű, mégis komoly kutatásokon alapuló – bő és tartalmas bevezető írás rendelésével hidalta át Tucsni András. Emellett a megelőzőeknél több az egyes előadásokhoz, fontosabb eseményekhez kapcsolódó szekunder szöveg (főként kritika- és interjúrészlet) is, a szerkesztő zalai éveket tárgyaló textusának szubjektív jellege pedig Merő Béla, Halasi Imre és Tömörny Péter „harcostársak”, valamint az akkori pártfunkcionárius, Karvalits Ferenc függelékként beemelt visszaemlékezéseivel mutat rokonságot, illetve folytatnak ezek – az időbeli átfedések okán – egymással is érdekes diskurzust. Mindezeket túl a gazdag illusztrációs képanyaggal, az 1982 és 1993 közti több mint 60 rendezés és filmszerep jegyzékével és a Független Színpadról készült, mellékelt DVD-vel nemcsak sokszínűbbé, de talán a lehetőségekhez képest teljessé is vált a korpusz.

A balatonfüredi színház évtizedeit (1831-1868) és néhány neves szülöttet (mint Hevesi Sándor

vagy Gábor Miklós) leszámítva csekély előadó-művészeti hagyománnyal rendelkező Zala megye és a még kevesebbel bíró Zalaegerszeg vezetői 1980-ban döntöttek a megyeszékhelyen állandó színház létesítéséről. Hívásukra Ruszt – 1982-es visszaemlékezés-törredékei szerint – a következő esztendő őszen érkezett Szegedről Egerszegre, végiglátogatni a lehetséges játszóhelyeket, megtekinteni az átépítés alatt álló Szakszervezeti Művelődési Házat (a későbbi teátrum épületét), s megegyezni a társulatba szerződtetni kívánt tagokról, illetve alkalmazandó dolgozókról. A történelmi kísérlet koncepcióját *Jegyzetek az Állandó Színházról és az előévről* című írásában foglalta egybe, dokumentálva minden addig történt, kapcsolódó eseményt és aprólékosan meghatározva a célokat és az azok megvalósulásáig vezető, bejárni kívánt utat. A kezdetek mindenesetre meghaladták várakozásait, hiszen az 1982/83-as, induló szezonban a 18 fős társulat 174 előadást játszott és a tervezett héttel szemben megvalósult kilenc bemutatót (Hubay Miklósnak köszönhetően eljutottak az egyfelvonásos darabok arezzói fesztiváljára, ahol Massimo Dursi *Utazás Párizsba* /R.: Merő Béla/ és Bartók Béla *A csodálatos mandarinjával* /R.: Ruszt József/ nagy sikert arattak és hat díjjal tértek haza) összesen mintegy 45 ezer néző tekintette meg. Az MSZMP Zalai megyei Bizottságának értékelése mellett a helyi média és a szakmai sajtó is elismerően írt a három beavató színházi előadásról (*Rómeó és Júlia, Antigoné, Csongor és Tünde* – ezek közül Ruszt a Shakespeare-darabot rendezte), s külön kiemelték az országos figyelmet keltő, Egervári Esték sorozatában bemutatott *Tom Paine*-t és az évadzáró Whiting-tragédiát, *Az ördögöket*.

Az időközben elkészült állandó játszóhely, a teátrum igazi otthona méltó felavatására 1983. október 11-én került sor *Az ember tragédiájának* sokak számára emlékezetes előadásával. Ruszt rendezésében, melynek koncepcióját *Jegyzetek Az ember tragédiájához* című alapos elemzésében fektette le, Ádámot Szalma Tamás, Évát Fekete Gizi, Lucifert pedig a ballonkabátos Gábor Miklós alakította – utóbbi ruhadarab ma a Göcseji Múzeum kiállításának egyik kincse. A bemutatóról teljes joggal írta a Színház folyóiratban Nánay István, hogy a „zalaegerszegi *Tragédia* az elmúlt évtized egyik legjelentősebb, a dráma eddigi megközelítéseit alkotó

módon felülvizsgáló, a mű további színpadi sorsát alapvetően meghatározó előadás”. Színháztörténeti jelentőségét egyszer sikerült még az évadban megismételni: a Városi Művelődési Központban – az Iszaak Babel novellái nyomán Ruszt által írt és – színre vitt *Húsvétal*, mely a következő év tavaszán a IV. Országos Színházi Találkozón is nagy sikert aratott és élénk szakmai vitát keltett (ennek jegyzőkönyv-részletét közli a kötet). E kettő mellett még az 1983/84-es idényben 11 bemutatót, összesen 301 előadást és 81 ezres nézőszámot tudott felmutatni az Állandó Színház, melytől az évadzáró társulati ülésen elköszönt az addig megbízott Varga Zoltán igazgató. (Mindezeket túl az ez évi arezzói szereplés is két további bemutatót eredményezett – így a Bartók-ciklus folytatásaként Ruszt „mozgásszínházi” *A fából faragott királyfi*-ját.)

A következő szezon kezdete előtt az immár direktori feladatokat is ellátó főrendező a fenntartók és a nézők számára, s nyilván a társulat okulására is, mérlegre helyezte az elért eredményeket, sikereket és balsikereket egyaránt, áttekintette a megvalósult és tervezett elképzeléseket, a jövő tennivalóit. *Feljegyzések az 1984-85-ös évad feladatairól* című írásában célként elsősorban a közönségkapcsolati bázis megerősítését (6 helyett 7 bemutató, populáris igények kielégítése, szervezési munka pontosságát, a VMK-beli két térszínházi-kísérleti és az MMIK-beli két beavató előadás megtartása mellett az eddig a Móricz Művelődési Házban tartott két stúdióelőadás bevitele a Ház Színpadra) és a működés feltételeinek javítását, biztosabb alapokra helyezését (munkakörök átszervezésével az eddigi hiányosságok pótlása, kiszolgálás javítása, új, játszóhelyekre épülő támogatási rendszer bevezetésének javaslata, beruházás befejezésének szükségessége) tűzte ki. Az idény sikerei bizonyosan ennek a gondos és az adottságokhoz, körülményekhez illeszkedő tervezésnek is köszönhetőek. Az időközben Hevesi Sándor nevére keresztelt színház a város művészeti együtteseivel közösen bemutatta Kodály *Székelyszakállú herceg várával* befejezte a Bartók-triptichont és az *Egy igazi úrral* folytatta a korábban (Debrecenben, Kecskeméten, majd Szegeden) megkezdett O’Neill-sorozatát, az évad kiemelkedő bemutatójaként pedig – Spiró György átdolgozásában – színre vitte Katona József

Jeruzsálem pusztulása című, nagy, romantikus drámáját. A Bartók-interpretációkon, Koltai Tamás az együtt játszott három darabról írt részletes elemzésén, illetve az e korszakból közölt leveleken túl, a kötet szemelvényeket ad az évadbeli rendezésekhez kapcsolódó kritikákból is – mintegy igazolásaként az elért eredményeknek, s annak, hogy Ruszt 1985-ben méltán kapta meg a Kiváló művész elismerést. Az idény 105 804 néző előtt játszott 335 előadásának, tehát a társulat megfeszített és minőségi munkájának pedig kiérdemelt megbecsülése a IV. Országos Színházi Fesztiválon elnyert, Az évad legjobb együttese cím.

Az 1985/86-os idény legjelentősebb szakmai eseménye – a művészeti állomány bővülése mellett – kétségkívül a szombathelyi Életünk folyóirattal és a Színházművészeti Szövetség dramaturg tagozatával közösen elindított Nyílt Fórum volt. A később a POSZT programjába olvadt kezdeményezés igazi műhelymunkát jelentett, ami egyúttal a színházi létrehozásának különböző folyamataihoz kötődő mesterségek reprezentánsainak (drámaírók, dramaturgok, rendezők, színészek, kritikusok) látókörét is bővítette, egymás munkájának alaposabb megismerésével, s nem utolsósorban a Hevesi Sándor Színház kapcsolatrendszerének gazdagodását is szolgálta. Emellett, mint a kötet *Fórum és stúdió* című egységében nyilvánvalóvá válik, már ekkor élénken foglalkoztatta Rusztot egy minőségi vidéki (!) színházi képzőhely létrehozása is. A mesteréről elnevezett zalaegerszegi Nádasdy Kálmán Színház-képző Stúdiót végül nem sikerült elképzelései szerint felfejleszteni, de hogy mint annyi másban, ebben is igaza lett, bizonyítja a Kaposvári Egyetemen megvalósított és működő felsőfokú képzés.

Az évad során nehézségekkel is szembe kellett néznie. Első Csehov-rendezése, a *Három nővér* bemutatójára készülve érte a fenntartó megyei tanács pénzügyi osztályának elmarasztaló jelentéssel záruló revíziója. Végül elfogadták ugyan az anyag megállapításaira írt száz oldalas választ és – ahogy Koltai Tamás nevezte – a „Csehov-jelképek szertartásából épült előadást” is sikerrel befejezte, egészségét aláasta, erejét megtörte a megfeszített munka, így egy hónapos hévízi gyógykezelésre szorult. Ezt követő bemutatóinak (Liszt-est /*Requiem*, *Via Crucis*/ és Teleki László *Kegyence*) vegyes fogadtatása,

a színház életében bekövetkező – szintén előre jelzett – korszakváltás, a társulat szükségszerű átforgalmazása és magánéleti „botlása” is nyilvánvalóan szerepet játszott a távozás gondolatának megszületésében. A kötetbe emelt *Évadzáró értékelés* négy esztendő számvetésével még csak előrevetíti, a néhány hónappal később, a színháztörténeti jelentőségűvé vált *Bölcs Náthán* premiere után, 1986. október 20.-i keltezéssel Baksa László főhadnagynak küldött levél – melyet megelőzött egy, a politikai elhárítás tisztjeivel való másfél órás „beszélgetés” – azonban már explicit kinyilvánítja a város elhagyásának szándékát. (Az utolsó csepp a pohárban számára a Lessing-darab budapesti vendégszínháza – melynek sikeréről Király István irodalomtörténész lelkesítő levele is tanúskodik – előtt egykori színésze, Farády István megverése és beszerzési kísérlete volt.) Utóda, bár Tömöry Péter neve is felmerült, végül Halasi Imre lett. (A személyi döntésről függelékbeli visszaemlékezéseikben mindkét érintett behatóbban ír.) Ruszt egy évig még tanácsadóként segítette egykori tanítványa munkáját – Halasi első igazgatói évada éppen a Keresztury Dezső fordította és mestere által rendezett *Egmont*-tal indult –, 1987-ben aztán a Nemzeti Színházhoz szerződött.

Ebben az esztendőben egyre súlyosodó rákbetegsége miatt, melynek sikeres veseműtét vetett véget, új munkahelyén nem, mindössze a Víg-színházban (Whiting: *Angyali Johanna*), illetve az Ódry Színhádon (Csehov: *Három nővér*) vitt színre egy-egy darabot. 1988 őszétől pedig az ottani Nemzeti Színház művészeti vezetőjeként már Szegeden látott neki megvalósítani mindazt, amit a zalaegerszegi színházcsinálás előtt szeretett volna. Első évadában megrendezte Hágy Gyula *Mohácsát*, Ribakovtól *Az Arbat gyermekeit* és Kornis Mihály *Büntetések* című drámáját, míg a fővárosi Nemzetiben Galgóczi Erzsébet *Vidrávasát* állította színpadra. Utóbbi intézmény új igazgatója, Csiszár Imre – akit annak idején ő vitt Kecskemétre – nem tartott igényt munkájára és az 1989/90-es szegedi szezon szerződöttesi „botránya” (a prózai tagozatnál történt „rendcsinálás”), illetve a nyitódarab, a címszereplő, Avar István betegsége miatt előző idényről átkerült *Lear király* bemutatója utáni nyilatkozatháború (melyet a Délmagyarország lapban megjelent *Ruszt*

robbant?! interjú váltott ki) is hozzájárult, hogy a változó társadalmi-politikai és művészeti viszonyok közepette az őt támogató színészekkel elhagyták a Tisza-parti város teátrumát. (A korabeli kaotikus helyzetre jellemző, hogy miközben neve felmerült a kecskeméti Katona József Színház lehetséges vezetőjeként, ő Glatz Ferenc minisztertől kérte levélben kordkedvezményes nyugdíjazását.)

Az új, fiatalos csapattal megalakított Független Színpaddal az 1990-es évben, különböző játszóhelyeken, három, főként diákoknak szánt, minimális, jelzesszerű díszletet és jelmez használó, lecsupaszított szövegű, elsősorban a színészek játékára építő produkciót készített, a kritika megítélése szerint változó sikerrel: a *Rómeó és Júliát* januárban a JATE klubban, *Az ember tragédiáját* májusban a budapesti Katona József Színházban, a Katona Imrével közösen összeállított *Passió magyar versekbent* pedig novemberben Nyíregyházán mutatták be. (Pedig tavasztól állandó otthonra találtak a Ganz-Mávag VIII. kerületi, Golgota utcai, Fekete Lyuk néven ismert kultúrházában.) Lelkesedésükről sokat elárul, hogy a Shakespeare-bemutató kapcsán még a Ruszthoz sokszor igazságtalanul szigorú MGP is így írt a Népszabadságban: „Szegények. Nincs pénzük. Nincs díszletük, és nem telik jelmezre. Szorult helyzetükben a tehetséghez folyamodnak. (...) A szegediek a játékot tették ki a pucér térségbe. Önismeretüket. Fiatal kedvüket, kedvességüket, lírájukat, bízó derűjüket.”.

Az esztendő végére azonban napvilágra kerültek a társulaton belüli feszültségek, az egyéni és közösségi egzisztenciális problémák, s a lelki és fizikai kimerültség miatt Ruszt is a társulat elhagyását fontolgatta. „A 'lelkem' megtartom magamnak, a tudásomat felajánlom, ha szükségetek lesz rá” – zárta végül a Színpad tagjainak szánt, a krízist feltáró és a jövő alternatíváit végigvevő helyzetelemzését, emellett ismét elkezdett naplójának bejegyzései is új tervekről, új kihívásokról tanúskodnak. Mindenesetre bizakodó jelek voltak, hogy 1991 februárjában a *Csongor és Tündével* (melyet írásaiban behatóan elemzett) felavatták a Vörösmarty Művelődési Házban kialakított Nádasdy Kálmán Termet, s hogy a távozók helyét átvéve a Gábor Miklós-Vass Éva házaspár is a társulathoz szerződött. Az év végén Ruszt megrendezte a *Dybuk* című zsidó kabbalista

legendát, melyet stílszerűen a MAZSIHISZ Síp utcai székházának dísztermében mutattak be, ám Kalocsai Miklós tragikus halála miatt nemcsak az *Oidipusz király* próbái (Gábor Miklós vitte volna színre), hanem az esztendőben még tervezett előadások is elmaradtak. A Szophoklész-mű bemutatója 1992 elején megtörtént ugyan, de az ezt követően tervezett *Hamlet* próbafolyamata közben meg a rendező és egykori Lucifere közt vált feszültté a viszony. (A darabból, ahogy később az ugyancsak közös munkaként elképzelt Nádas-féle *Temetésből* semmi sem lett.) A társulatra mindez nyilván hatással volt, mint ahogy az egyre súlyosodó pénztelenség és az állandó játszóhely ellenére kvázi vándorló életmód is, mégis profi művészekhez méltón megcsinálták a *Tartuffé*-öt, a Ruszt régi sikereit idéző *Karnyónét*, és a kettő között egy nagy visszhangot keltő, jó sajtójú kárpátaljai turnén is részt vettek. Tovább mélyítette viszont a válságot, hogy az együttes vezetője békéscsabai (*A szűzai menyegző*), illetve kiscelli (*Troilus és Cressida*) vendégrendezéseire csak két színészt, Bagó Bertalant és Kaszás Gézát hívhatta, mint ahogy az általa írt, a három évet összegző, 1992. december 12.-i – később a Színház folyóiratban *Győztünk vagy veszítettünk?* címmel megjelent – beszámoló néhány, nem túl bizakodó megállapítása is.

Végül Ruszt, miután az év elején Kossuth-díjat vehetett át, 1993 nyarán színpadra állította a *Pikkó hertzeg és Jutka Perzsi* című operát, s ezzel végképp elbúcsúzott a Független Színpadtól. (Ahogy a formáció névválasztásával a szintén Szegedről indult Hont Ferenc-féle társulat-előd előtt, e darabbal az azt 1793-ban bemutató Kelemen Lászlóék emléke előtt kívánt tisztelni.) A könyvben érdekességként megtalálható a Nemzeti Színház igazgató-főrendezői posztjára kiírt pályázatra ez év őszén beadott, majd a különböző támadások miatt visszavont anyaga, mint ahogy betekintést nyerhetünk az elhagyott és 1996-ban megszűnt Színpad és társulata további sorsába is. A lényeg azonban, hogy Ruszt – Gábor Miklóssal és Vass Évával együtt – a Budapesti Kamaraszínház tagja lett és ezzel kezdetét vette pályája utolsó szakasza. Mellyel, noha néhány adalékot ez is felvillant belőle, a következő, sorozat-záró kötet foglalkozik majd behatóbban.

A maximális elismeréssel szólva és fejet hajtva Nánay István és elsősorban Tucsni András alapos kutató- és kiváló szerkesztői munkája előtt, mely e könyvet és a korábbiakat eredményezte-meghatározta, bizonyosak vagyunk benne, hogy a jövőbeli éppígy ki fogja elégíteni a szakma és a rendezőt és

művét kedvelők, ismerők érdeklődését, igényeit – olvasói épülésére és a magyar színháztörténet javá-
ra.

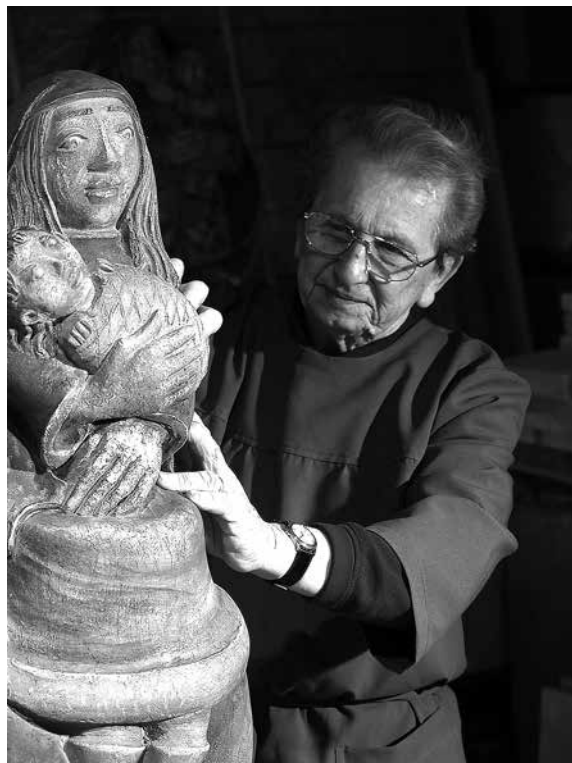
(Zalaegerszegi Hevesi Sándor Színház –Tucsni András, 2013)

Németh János

A gyökerek, A forma

A Kossuth-díjas kerámikusművész az MMA rendes tagjaként tartott székfoglaló előadása a Vigadóban

Amikor gyermekkoromban, a harmincas évek Zalaegerszegén, családi műhelyünkben álltam a korongozó mellett és bámultam a születő edényeket, felmerült bennem a kérdés: milyen föld az, amit így lehet hasítani, nyújtani, és levenni a korongról. Honnan hozzák? Egyszer aztán, mikor kiürült az agyaggödör, kimentünk Lajos bátyámmal – ahogy mondta – Göcsejbe. A csonkahegyháti bánya egy lemetszett domboldal volt, ahol nem a sárga, homokos föld, hanem a kékesszürke agyag csillogott a nyári zivatar utáni napsütésben. Ez a göcseji kincsesbánya – mondta. Attól fogva ez a hely volt számomra a legértékesebb. A legmagasabb tetőről letekintve, az észak-déli irányú, hőmpolygó dombvonulatokat, a mi hegyeinket, ebből az agyagból képzeltem el. De kik azok, akik ebből dolgoztak? Fazekasok vagy szántóvető emberek, akiknek gyümölcsosei és állatai is vannak. Ezek is, azok is. Tavasztól ősziig jobbra a földet művelték vagy a domboldalra telepített szőlőkben dolgoztak. Aztán, ha beállt a késő őszi idő, éjjel-nappal forgott a korong, készültek a népek számára szükséges edények, amelyeket tavasszal kocsira raktak, és hosszú utakat megtéve vásározni jártak. Ezek az utak, vásári forgatagok voltak gyermekkorom legszebb emlékei.

A fazekasok a szó igazi értelmében „földműveseknek” nevezhetők. Csupa lélek és szeretet volt a

munkájukban. Nagyon büszkék voltak szép formájú darabjaikra. Ha visszagondolok, talán ezek voltak az első szoborálmaim, melyek az égetett cserép hangján szólították meg az embert. Göcsej, Hetés, Őrség – közös lélek és gondolkodás. Egyszerűség. Itt nem volt igény a cifra díszítésre. Nagyméretű, szép formájú tárolóedények kerültek ki a mesterek keze alól, méretük akár a nyolcvan centit is elérte. A kertek alján a boglyás kemencék jeleztek a műhelyt. Őrségben oldalkorongot, Göcsejben középkorongot használtak. Az itteni emberek az élet szükségleteinek tárgyait maguk állították elő, munkaeszközeiket elkészítették, a házat megépítették, bútorokkal, szőttesekkel berendezték. Kézművesek voltak, akik nem csak termeltek, de alkottak is. A technikai civilizáció korában máig tanulságul szolgál az így született népművészet, amelyet mindig forrásnak tekintettem. Nem csak a magyar, de Afrika, Óceánia művészete is vonzott, hiszen egymástól távol élő népek alkotásai közös vonásokat mutatnak. Rokon lehet a gondolkodásmód, a látvány kifejezése, a lényeg megragadása, az arányok, a komponálás, a felület ornamentális kitöltése. A természettel szoros kapcsolatban élő ember lelkéből alkotás közben elemi erővel tör ki az érzélem, határozottan alakítja mondanóját. Vagyis nem az utánzás vagy taníttatás által, de lelkéből, ösztönösen, határozottan formálja meg

Németh János:
Ádám és Éva
–1980

azt is, amit anatómiailag nem ismer. Az elkészült mű természetes kapcsolatteremtő ereje nagy. Akár a népdal, tiszta forrás. Számomra ez jelenség meghatározó művészi érték.

Ha egy művészeti ág sokrétű, akkor a kerámia az, magába foglalja ezt az ősi mesterséget, a fazekasságot. Az első „műtermem” Lajos bácsi fazekasműhelyének sarkában volt. Itt a szép formájú

Németh János:
Jézus
Pilátus előtt
–Stáció (részlet)

korsók egymás után készültek unokabátyám, Lali korongján. Ahogy formálódott az agyag, alakok jelentek meg a képzeletemben. Állj meg és add nekem az egyiket – kérleltem. Én pedig kissé megnyomkodva, de az edény nagy formáját mégis érintetlenül hagyva, alakot idéztem belőle. Így született *Svejk*, *a derék katona*, a *Kanonok* és jómagam szórakoztatására a többiek. Lehet, hogy ezek voltak az első szobraim. Hát így kezdődött az én pályám, meghatározva a folytatást is.

„Csinálja az ember, ahogy tudja, a maga gusz-tusa szerint.” Ezt a mondatot mesterember nagypapám, Németh Gábor mondta Malonyai Dezső néprajzkutatónak, amikor azt kérdezte, milyen gondolatok alapján készülnek a csempék, a kályhák műhelyében? Válaszában meghúzódik az ösztönös tehetség öntudata, a tradíció tisztelete, az iparosember büszkesége. Ilyen lehetett már a középkor mesterembere is, akinek a munkáját ma művészetként tiszteljük. Aki a mesterségét jól ismerve, a szakmai tapasztalatokat, fogásokat összegezve dolgozott, a legjobb tudása szerint.

Ha az utak, mezők kőkeresztjeit, vagy a jáki templom apostolszobraikat nézegetjük, ráébredünk arra, hogy bár évszázadok teltek el, mégis milyen sok a lelki rokonság az utódokkal. Divatáramlatok váltották egymást, de vajon hol találjuk a legtisztább formai értékeket? Az ősi kultúrákban és az ún. primitív művészetben. Így mondják, de ezt én a legmagasabb rendűnek tartom, amelyet nem a rafinéria, hanem a belső intuíció, a test és lélek szükséglete hoz létre. Ez a művészet nem világmegváltó akar lenni, hanem igaz. Más. De ne is mondjuk művészetnek, hanem mesterségbeli tevékenységnek, mely az embert szolgálja és környezetét gazdagítja. Ezt láttam a szülői házban, és el kellett telni a gyerekkortól a felnőtté válásig sok-sok évnek, hogy érezzem, ezen az úton kell elindulnom. Ezek a gyökerek, a gyökereim.

Lajos bátyám fazekasműhelyében már gyerekként is csodáltam a korongon készülő, nagy hasú korsó- és fazékformákat. Még nem tudtam igazán mi, de valamit éreztem, valami odavonzott. Talán a gömbformák szépsége, ami a lakodalmas fazékban, a permetvizes korsóban vagy a bográcsban is benne rejtett. Már tudom, hogy ez a formai megjelenés

vonz, ha múzeumokban bolyongva ránézek egy etruszk vagy korai görög edényre. Hiszen olyanok, akár a mi abrincsos, szalagdíszes tárolóedényeink vagy korsóink. A mesterek nem ismerték egymást, de lelküknek üzenete jelen van századunk műhelyeiben is. Veszteség lenne szemet hunyni e felett. Velük kell élnem, és amit sugallnak, tovább éltetni korongom törvénye szerint. Ez hitvallás és elkötelezettség, amelyre a gyökereim és ez a kis ország is kötelez, ahol születtem.

Pannóniában, a Duna-Tisza között, a Tiszántúlon, de akár e széles, régi hazában is annyi érték van, mint bárhol másutt a világban. Az itt élő emberek szépségvágyból született művészet, a népművészet egyetemes érték. Európaiként maradhatunk magyaroknak. A házban, ahol felnőttem, családtagokként éltek egymás mellett Németh Gábor fiai, Gábor, János kályhás és Lajos, a fazekas, a segédek és az inasok. Az agyagszagú műhelyben jókedvű munka folyt. Az égetőkemencében, ha ropogott a tűz, körülötte üldögéltek szomszédok, barátok. Nagy mesélőkédvvel folyt a szó. Tátott szájjal figyeltem. Ez volt a mesekönyvem. Ha visszagondolok, nem véletlen, hogy azt a mesterséget választottam, ahol az agyagot formálni lehet. Biztos vagyok benne, hogy a művészi kifejezés nem lehet őszinte, ha nincs összefüggésben a művész vagy mester lelki alkatával. Én nem tudok szabadulni az öröklött formáktól, ezért megújítva őket, szeretném azokhoz hozzátenni a magam üzenetét.

A mesterséget tanulni lehet, de igazán megtanulni talán soha. Mindig újabb kérdések jelentkeznek. A mesterség gyakorlását a magunk arculatára alakíthatjuk, de az anyag, a matéria tulajdonságait nem hagyhatjuk figyelmen kívül. Ugyanígy a formálás eddigi művészi eredményeit sem. Ez a mi abc-nk, amiből szavakat, mondatokat alakíthatunk, hogy a kor emberéhez szóljunk.

Hogyan? Ez volt a kérdés, amikor agyagszobrokat, domborműveket kezdtem csinálni. A keramikusnál az agyag alapanyag, ami meghatározza a végső formát. A szobrász a szobrot megmintázza, de aztán átteszi gipszbe, kőbe vagy bronzba, tehát ott az agyag segédanyag. Én nem festett agyagszobrokat akartam csinálni, hanem agyagszobrokat, amik magukban hordozzák az égetett agyag, a cserép minden jellemzőjét.

Bármilyen művészi értéket sugároznak pl. a Robbia család agyagból készített szobrai, ahol a mintázás tökéletessége, a virágfüzerek megkapó szépsége lenyűgöző, mégis csak fedőmázakkal festett, színes szobrok, amelyek matériájukat nem érzékeltetik.

A forma

A korai indulás időszakában, bár megkapó szépségű és erejű Mezopotámia és a korai középkor világa, nem annyira a tiszta forma, hanem a dekorativitás, a mesélő játékosság és az arányok változtatása, a színnek, a mázak hatása vonzott. A mázakat, festett kerámiákat régóta ismertem, a gyermekkor emlékeként. Szerettem a habán kerámiát és a fazekas mesterek kis figuráit, amelyek a vidéki, falusi élet jellegzetes alakjait ábrázolták. Amelyeket a szabadtűzű kemencék kissé redukciós égetése tett széppé (pl. Birmayer vagy a szlovák Kostka munkáit).

Érdekelt a bábfigurák játékossága, színessége. A diplomamunkámon érződik ez, amikor egy borpince cégért kaptam feladatul. A Hány Jánost választottam. Ez a vidéki szájhős egy toporzékoló lovon ül. A ló kisebb, mint a főalak, akár a népmesék juhásza a számaron. Egyszerűsítettem, ahogy a tükrösökön vagy a szelencéken lévő alakokat látni, de természetesen az agyag törvényszerűségei szerint. A test, a lábak csőszerűbbek, zömökebbek. Összefogott és egyszerű formailag a szobor, ezért a színes mázak kiemelik a részletformákat. Konzolra került az elkészült mű, amelyet egy francia maszk és szőlőindák díszítenek.

Olyan szobrokat szerettem volna formálni, amelyek csak keramikus keze által szülehetnek. Visszatértem a legegyszerűbb agyagszobrokhoz, az ősi istenekhez, Vénuszokhoz, a cserép hangját, a formák tisztaságát tanulmányozva, és nem utolsó sorban a fazekasság tanulságaihoz. Nem a szobrászatot akartam imitálni, hanem a korong eszközével akartam kifejezni mondanivalómat. A szobrok elemei lehetnek kubusok, vagyis gömbök, csövek, geometrikus formák, amelyeket össze lehet építeni szoborrá. Tehát nem mintázni, hanem egyszerűsíteni kell. Ebben van segítségemre a fazekaskorong. Amikor a szobor formái készülnek, már tudom, hogy melyik hová kerül, a szerint készítem a darabokat. Természetes, a korongozás adta leegyszerűsítés ez, ahol a gömbformák varázslatos szépsége, feszültsége az

uralkodó. Ezekben az elemekben tovább él a faze-kasság megformált tárgyainak a kultúrája. Nem egészen új dolog, de valójában más, ha az ember nem elégszik meg a kubusok, csövek monoton összerakásával, hanem plasztikai igénnyel alakítja azokat. Az ilyen végeredményre mondhatjuk csak azt, hogy agyagszobor. Máskülönben marad a „jópofa figura”.

1959-ben készült az első ilyen szobrom, a *Vörös kakas*. A forma részeiből, az ujjam nyomatát is ben-nük hagyva, alakítottam a darabokat. Ez már újítás volt a korábbiakhoz viszonyítva, bár azok is zárt, egyszerű formákból készültek. A szobor dinamikus, kifejező és erőteljes lett. A hajnalt rikoltó kakasnál fel sem tűnt, hogy a lábak vastag csövek, minden együtt élt és ez már nemcsak figura, hanem agyagszobor. A vörös és fekete lepedékes máz ebben az esetben jól kihangsúlyozta a plasztikát és a mondanivalót.

A hatvanas évek végén megbízást kaptam a harcánnyfürdői domborművekre. Ez legalább harminc négyzetmétert jelentett. A téma egy népmese, a hőforrás keletkezésének története. A fürdő végfalára került, elég nagy távlatból lehetett már látni, ezért magas plasztikát kellett csinálnom. Domborművet, ilyen méretűt még nem készítettem korongozással. Felvetődött a gondolat, ha körplasztikát lehet csinálni agyag kubusokból, miért ne lehetne domborművet is azok félmetszeteiből? Így készült az első ilyen munka, amelyet azután sok más követett. Kialakult egy jellegzetes, korongozott elemekből fel-épített dombormű stílus, amit már teljes egészében a magam újításának tekinthetek. Előnye a magas plasztika. Az alapsíkra épített és a forgáselemek, testek metszeteiből felrakott dombormű erőteljes és improvizatív jellegű. Vagyis a felrakással dől el igazán a formák egymáshoz való viszonya, a kompozíció. Nincs előre pontosan kitervelt felület. A munka,

a végeredmény eleven és friss az első kézjegyekkel, amely úgy készül el, hogy nincs negatív. Igaz, ezért nagy pontosságot és elővigyázatosságot igényel a befejezésig.

Sokat foglalkoztatott, hogy színesek lehetnek-e a szobrok, vajon nem ártanak-e a plasztikának, ha elmondtam már azzal mindent vagy majdnem min-dent. Keramikus vagyok, a tűz és cserép embere. Azt mondom, igen. Színesek lehetnek, de tarkák nem. A színes hatást az agyagmázakkal érem el, bedörzsölve az agyagba, az umbra, az égetett siena, a fekete, a kobalt, a réz oxidjainak vegyületét, amely az égetés során összehangolódik az agyag árnyalataival, érvé-nyesítve az oxidációs vagy redukációs hatásokat. A jó szín olyan, akár egy ezeréves patina, segíti a szobrot.

Megpróbáltam leírni a betűimet. Ha megismerik, azok összeépítve szavakká és mondatokká válnak. Ha csak egy pillanatra is, vagy elgondolkozva megállnak a munkáim előtt, bízom benne, hogy megszólítják a nézőt, én pedig megnyugszom, hogy nem dolgoztam hiába, és dolgozok, amíg az égiek engednek.

Kondor Bélát idézve:

Holott rengeteg hegyekkel
élünk valahányan, s míg
elenyésző dalokat csendít
a húr, és sok a menyegző
észrevétlen porokkal hinti
lábnyomunkat és szavainkat az idő.

(Budapest, 2014. október 10.)

Péntek Imre

Ósiség, modernizmus és szintéziskísérlet Laudáció Németh János keramikusművész székfoglalója alkalmából

Németh János „alakváltásai”

Már-már legendás a művész ragaszkodása a szülőföldjéhez. Önéletrajzi kötetében írja: „Az én fejemben soha nem fordult meg, hogy el kellene menni. Nem is mentem, de még Egerszegről sem. Ez az én hazám.” A főiskola után hazatérve visszatalált nem csak a fazekas dinasztiák örökségéhez, de valami archaikushoz, ősihez, a legelementárisabb kifejezési formákhoz. Szerintem ebben rejlik modernizmusa, amit a szakmai kritika eddig kellően nem értékelt. (Nem tárt fel.) Hisz régi felismerés – az archaikus és a modern nem egymást kizáró fogalmak, hanem szervesen áthatják egymást.

Németh János „modernizmusa” – főként az indulás, a kísérletezés időszakában – más módon is megnyilvánult. A korongolt forgástestekből kivágott kúp- és gömbszeleteket használó, ezekből építkező technikája igenis merített a kubizmusból – csakhogy... Csakhogy ezek formák nem váltak rideg, geometrikus szerkezetekké, hanem a szobrászi gondolkodás, mintázás, a kiegészítő agyag törvényeit követték, és a nagyméretű, murális munkák kifejező eszközeivé váltak. A modernizmus hatása is lehet a lemondás a mázokról, a színről. A mester egy idő után úgy érezte, hogy a szín, a felületre felvitt mázak külsődleges hatása elvonja a figyelmet a mintázás, a térben kibontakozó plasztikai szépség, az agyag természetes, tűzben kiegészítő rusztikus felületéről. Az oly jellegzetes – Németh Jánosra jellemző – agyagmázás samott a maga barnás tónusaival, a mintázás kéznyomait őrző finomságaival, a kevesebbel, az anyag belső puritánságának érvényesítésével többet mond, mint bármilyen színezés...

S még egy régi és modern stílusjegy: az ornamentika érvényesítése. Németh János műveiben nem találunk szögletes, elvágólagos elemeket, szerkezeteket, motívumokat. Hajlékony, ívelt, lekerelkedő formák szinte játékos, bravúros egybefonódása adja az alapmintázatot, ornamentális keretbe foglalva a „történeteket”. Ennek az archaikus, népművészeti eredetű eszköznek a szecesszió adott új értelmet, s „törmelékes” formáival a posztmodern különböző változataiban gyakran találkozunk. Ám a

Németh János:
Halászok
emlékműve
– Vonyarcvashegy
1993

díszítés, a ritmusokat felidéző, keltő stilizálás, amely az e fajta ábrázolásmódnak szerves része, Németh Jánosnál nem öncélú, nem az „irtózás az úrtól” helykitöltése, hanem annak a mitikus szemléletnek a megnyilatkozása, amely egész művészetét áthatja.

S még valami.

Hegyí Lóránd *Élmény és fikció* című művének *Szubjektivizmus, meditáció, pluralizmus* fejezetében – amely a hetvenes-nyolcvanas évek magyar művészeti tendenciáit elemzi, a következőket írja:

„Az individuális mitológiák magyarországi megjelenésével megindul a szubjektívizálódás folyamata. ...Az elvont, személytelen, általános modellek átadják helyüket a konkrét, azaz helyhez, kulturális kontextusokhoz, történelmi tradíciókhoz... kapcsolódó, személyes, azaz egyéni létélményekből fakadó műveknek”. A művészt nem foglalkoztatják

különböző utópiák, ahogy írja: „a fejlődés helyett a hitelesség válik számára elsődlegesen fontossá”.

Hadd ne mondjam, Németh János számtalan vallomásában, művészi hitvallásában kihangsúlyozta: számára éppen ez, a ragaszkodás a tradíciókhoz, a személyes mondanivaló, a hitelesség a döntő, a meghatározó. Ha úgy vesszük, ebben az értelmezésben Németh János magatartása, spontán lázadása a személytelen, kiüresedett formalizmus ellen – abszolút korszerű, időszerű és modern volt. Sajnos, a szakma erre nem figyelt fel, regionalizmusát elszigeteltségnek, ragaszkodását a tradíciókhoz „önismétlésnek” tekintették. A jövő feladata éppen az, hogy a művészetével kapcsolatos korrekciót, pályájának újraértékelését – ebből a szempontból – teljes körűen elvégezzük.

De visszatérve az eredeti felvetéshez: a ragaszkodás

– ugyancsak ő írta a *Gyökerekben*: a *szolgálat* – nem kötötte gúzsba képzeletét, a gyári megrendelések mechanikus teljesítése sem nyomorította meg alkotóerejét, s ez feltétlenül környezete javára is írandó. Mindazokéra, akik kezdettől fogva segítettek, támogatták, elismerték tehetségét, akik számára megteremtették az otthonos alkotói lét feltételeit. (Azt hiszem, sokan irigyelték ezért.) Az a bizonyos 68-as év, amikor műteremlakását megkapta – s hány rangos delegáció járt ott –, minden bizonnyal ennek az egymásra találásnak a helyi közösséggel, pályájának fontos etapja.

Ezt ő maga is így látta: „Otthagytam a Cserépkályahagyártó Vállalatot. Tehettem, mert volt megbízásom, s az 1968-ban épült műteremlakások egyikét a Városi Tanács kiutalta számomra. Ez életem egy következő szakaszának kezdetét jelentette. Visszatérhettem saját világomba. Felfedeztük egymást városommal, kezdtem érezni, hogy most már tán művész lehet belőlem, a gunyoros „művész” név megváltozhat, valódi értelmet kaphat. Ma számomra ismeretlen emberek köszönnek rám, jó napot, művész úr, és érzem, hogy barátaim. Őket szolgálom.”

Azért hozzátehetjük: miközben őket is szolgálta, a magyar kerámiaművészet egy sajátos, csak rá jellemző fejezetét teremtette meg. Tehát megállapítható: nem szükséges, hogy valaki úgy alkosson autentikus, művészi életművet, oeuvre-t, hogy elszakadjon a szülőföldtől, a gyökerektől – mert létezik szerves építkezés is... Ez is egy (lehetséges) példa.

A másik: a szintézis kísérlete, keresése és megvalósítása. Az egyensúly-teremtés igénye. Németh János szereti hangsúlyozni, hogy mennyire kötődik a népművészethez, a fazekas hagyományhoz, pásztorfaragáshoz. A hetvenes évekről írja – szintén a *Gyökerekben* – : „Tovább is a népművészetet tekintetem kiindulópontnak, ebből próbáltam valamit felépíteni. De semmi esetre sem népiest, vagy valami szocreál utánezatot, hanem igazabbat, ami elődeim munkájában gyökerezik.” Szerintem szélesebb a kör – ezt ő sem tagadja –, ami előzménynek tekinthető. S amit a mester folytatni, összegezni kíván, hozzátéve a magáét. Benedek Katalin hívja fel a figyelmet arra, hogy munkáira hatott Luca della Robbia, aki a majolika-technológiát a reneszánsz művészet élvonalába emelte... (De jellemző rá, hogy vele kapcsolatban megjegyzi: nem festett, színezett

szobrokat kíván csinálni, hanem az agyag belső törvényeit kifejezésre juttató műveket.) Említhetnénk az etruszk terrakotta szobrok érzéletes kifejezőmódját, a görög vázák, korszok körbefutó frízeit, a koraközépkori domborművek naiv, leegyszerűsítő kifejezőmódját. Ez mind-mind előzmény, példa, ihlető forrás. A mester mindig elkápráztat a kiégetett agyag formáinak elbűvölő változataival, az érzelmi-gondolati kifejezés érdekében az arányok nagyításával, kicsinyítésével. Egyébként a stilizálás, a redukálás nem csak a népművészetre jellemző, modern módszernek is tekinthető. A stilizálás és redukálás egészen a mitikus jelképteremtésig, a szimbólumokig elmegy. Szerves építkezés, mert mégis megmarad egy sajátos, csak Németh Jánosra jellemző figuratív ábrázolásnál. Ezzel egyszerre zavarba is ejt: hiszen bravúros a mintázás, mégis „el van rontva”, bizonyos testformák túlhangsúlyozottak, az erőteljes,

robustus kifejezés, vagy a már-már szecessziós ízű dekorativitás érdekében.

Vagy másképp (s tán ez a lényegesebb): a plasztikai narrativitás érdekében. Hisz olykor históriákat, meséket vagy mitikus jeleneteket elevenít meg plasztikáinak felületén. Ami még ide tartozik: Németh János újraértelmezi a hagyományt, bármelyik rétegéhez nyúl. A saját egyéniségének megfelelően. Életműve ennek a szintéziskísérletnek állandó küzdelme, következetes végigvitele. A szobrászat, a kerámiaművészet és a fazekasművészet (edényzet) körében végzett állandó kutatás. Talán ezért nincs nyugvópont, nincs megállapodottság. Műveinek feszültsége, drámaisága, vagy groteszk humora is részben ebből eredeztethető. Mert ez is jellemzője művészetének, ez a kettősség: a drámai művekben mindig megjelenik valami groteszk mozzanat, csöppnyi gúny, élcelődés, míg vidámabb műveit olykor melankolikus hangulat lengi be. Erről szól egyik vallomása: „Mit lehet még tenni, alkotni újdonságot? Nem lehet, hisz mindent kitaláltak, érzélgőst, meghökkentőt egyaránt. Nem kell, csak önmagunkat adni, ahogy látjuk a világot. Ettől lesz egy kicsit más, talán új. Ez a legfontosabb.” Szkepticizmusa, az egészséges „Arany János-i” kétely, csak javára válik: munkái messziről felismerhetőek, bármilyen kiállítási kollekciónál a saját hangjukat hallatják.

E változatos témakört felölelő életműben külön érdemes szólni bibliai és szakrális műveiről. Benedek Katalin elemzései az *Első Emberpárról*, a paradicsomi

bűn elkövetése előtt és után, figyelemre méltóak. Ő veszi észre a harmonikus együttlét báját, kecsességét az 1980-as művet elemezve, s és a riadt, rémületet kifejező tartást, arcvonásokat a 2008-as alkotás alakjain. (Még a kígyó is fennakadt szemmel őrzi a kísértés helyét.) Stációi – Alsónemesapátiban, a zalaegerszegi Mária Magdolna templomban, s ami jelenleg el van zárva a nyilvánosság elől: Merics Imre gyűjteményében – valódi remek. Ezeket szemlélve kiderül: nem csak a jóságot és szeretetet képes megjeleníteni, hanem a gonoszságnak is megtalálja karakteres típusait, a szenvedő ember-isten megaláztatásának szituációit. A Piéták változatai, Szent Ferencei – ugyancsak a népi vallásosság idolkái. Kétségtelenül korpuszainak gazdagsága az, ami szinte kivételesnek tekinthető. E gazdagságot Lovag Zsuzsa régész-művészettörténész tárta fel legalaposabban, a *Pannon Tükör* idei 2-es számában közölt tanulmányában. Németh János írta ezzel kapcsolatban: „Én nem festett agyagból készült szobrokról álmodtam, hanem valódi agyagszobrokról, amik magukon hordozzák az égetett agyag, a cserép minden jellemzőjét.”, és valóban e szellemben alkotta meg e szakrális jelképek sokaságát. Bár a művészettörténész elismeri e művek rokonságát a román kori korpuszokkal, rámutat a különbségekre is: „Németh János mában élő és alkotó szuverén művész, aki a középkori, inkább csak típusjegyekre szorítkozó lapidáris formákat élettel tölti fel. Korpuszai szenvedő, hús-vér emberek, nyitott szemei nem csak a Megváltó élő voltát jelzik, hanem mérhetetlen szomorúsággal tekintenek ránk. Azt sugallva, »változtasd meg magad!«” A szerző számos kereszt-formát azonosít, és felteszi a kérdést: „Honnan tudja Németh János, hogy milyenek voltak a középkori áldást osztó keresztetek, a 11. századi mellkeresztetek, vagy az olvasókon és főpapok mellén csüngő feszületek? A hivatásos művészettörténészek közül sem mindenki ismeri ilyen részletekbe menően ezt a témát. Nem is szólva a nagy korpuszok archaikus megformáltságáról, a kísérő személyek ikonográfiájáról, a szakrális szimbólumok jelentőségéről.” Talán a személyes meggyőződés, a belső tartás, hit is segít neki abban, hogy Lovag Zsuzsa szerint valami titokzatos módon ráérezzen a megfelelő formákra, és hitelesen felidézze azokat. Egyébként nem rég „fedeztük fel”, a művész tájékoztatása nyomán, a nagykutasi plébánián elhelyezett, legnagyobb

méretű és talán leghatásosabban, legárnyaltabban kidolgozott, majd két méteres korpuszát. Sajnos, oda van az épület falához erősítve, de bízunk abban, hogy a jövőbeli MMA-s kiállításon ezt is megcsodálhatjuk, talán még Lovag Zsuzsának is meglepetést okozva...

A beskatulyázóknak (vannak ilyenek) érdemes tallózni ebben a tematikailag sokszínű életműben. Hisz emlegethetjük a meséket, mítoszokat, bibliai alakokat, korpuszokat, a népi karakterfigurákat, de említhetnénk a korai *Filozófusokat*, *Don Quijote*-ét, a *Svejk* korszót, a frivol *Műlovarnót*, több változatban, a pihenő, fekvő, meditáló aktok egész sorát, vagy az *Öregapám esküvője* című „kerámiafotográfiát”. Németh János világa így teljes: jelen van benne a szent és profán, a modern és ősi, a népi és az urbánus. A göcseji táj titkai és az univerzum csillagképei. (A Hold és a Nap gyakori szereplője mitikus égboltjának.) Kerámiaszobrai, kompozíciói megragadják a szemlélőt, frissek, élményszerűek, érzelmileg is

megszólítanak, az égetett felületű, barnás agyagmázak hol világosabb, hol sötétebb derengése, érdes tapintású felülete, a kifejező arcvonások, a karakteres mozdulatok, az elfeledett, múltból elővarázsolt figurák mind-mind sugározzák azt a játékos, gyermeki derűt, világba vetett hitet, amivel Németh János meg akar ajándékozni bennünket. Azt hiszem, nincs más teendőnk, mint tiszta szívvel elfogadni és befogadni ezt a mind jelentősebbé érő életművet.

Németh János szintézis-kísérlete – amelyre szerintem egész pályája során törekedett – beért, megvalósult. Az európai hagyomány és a magyar népi formakincs ötvöződése megtalálta a maga egyéni, erőteljes kifejezőmódját. Németh János művei az egyetemes kerámia kultúra megkerülhetetlen értékei. Kontinenseket átívelve megtalálják azt a mélyben indázó, hol elmerülő, hol felszínre kerülő folytonosságot, amely a földet, agyagot használó, a tűz erejével, átváltoztató képességével élő ősi mesteresség művelőit, tárgyaikat és teremtményeiket eltérhetetlen szálakkal összeköti.

Németh János műterme

Péntek Imre

Felfedezhető-e a „múlt”?

Gondolatok a Zalaegerszegi Nemzetközi Művésztelep utóbbi négy évének összegző kiállításáról

A Zalaegerszegi Nemzetközi Művésztelep, a Gébárti-tó partján, a zalai népművészek alkotóházában békés, anyagilag megalapozott működése révén, sokféle tájékozódó, színvonalas és eredményes tevékenységet folytat. A *Symposion* című, 2003-as kiadványban Horváth M. Zoltán művészeti vezető a 2002-es koncepcióról, illetve tematikáról – *Tájkép és szimmetria* – a következőket fogalmazta meg:

„A gébárti környezet sugallta élmény megragadása. Nincs hatástalanított következmény.

A tetten ért emóció látható kivetülése – festett tárgy, adott esetben tájkép.

A szimmetria kompozíciós alapelem.

Ahogy a »nemszimmetria« is az.

Képepítő játék – bizonyos absztrakció, mint az aranymetszés.

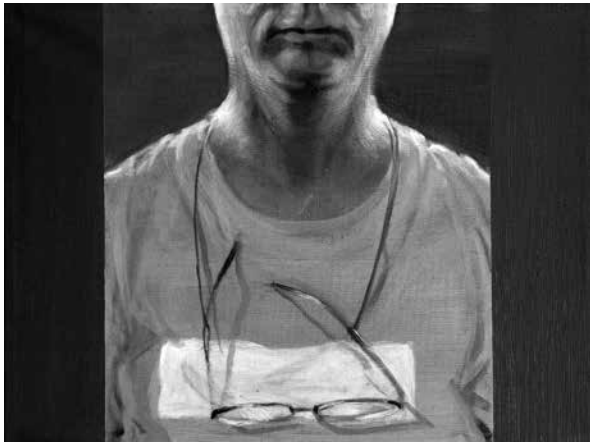
»...egyensúlyarányok, egyensúlytalanságok...«

Ugyancsak e kötetben olvasható Simonffy Szilvia rendkívül színvonalas tanulmánya a művésztelep alkotásairól. Írása végén így összegez: „A meghívott művészek az ajánlott tematikát szem előtt tartva, for-

mai rokonságtól független, önálló szellemi közeget teremtő műveket alkottak, melyek méltán gazdagítják a gébárti gyűjtemény festészeti anyagát.”

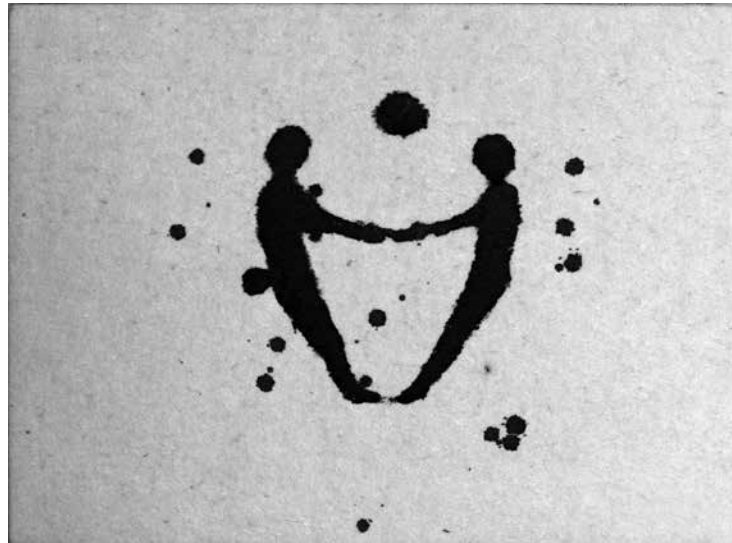
Sajnos, az alkalmi kiadványnak nem lett folytatása, pedig rendkívül gazdag és informatív képet adott az egyes művésztelepekről és a művésztelepi mozgalom (akkori) állásáról. Ám ez a dokumentum is bizonyítja, a gébárti művésztelep szerves része a hazai és nemzetközi művésztelepi mozgalomnak, szervezői és alkotói jelentősen hozzájárulnak a kortárs képzőművészet folytonosságának és megújításának folyamatához. Horváth M. Zoltán és Simonffy Szilvia megállapításai – a művésztelep szellemiségével kapcsolatban – ma is érvényesek. Ez a dunántúli képzőművészeti műhely (és fórum) azért is érdemli meg a kiemelt figyelmet, mert túl van alapításának és töretlen működésnek 20. évfordulóján, amikor is, 2011-ben két kiállításon – a Göcseji Múzeumban és a Keresztury ÁMK Gönczi Galériájában – mutatták be a gyűjtemény színe-javát, és véget ért a 2010-14 közötti periódus, amelynek időszakában Kopasz

Herédi-Szabó
Tibor:
Kopasz Tamás
2013

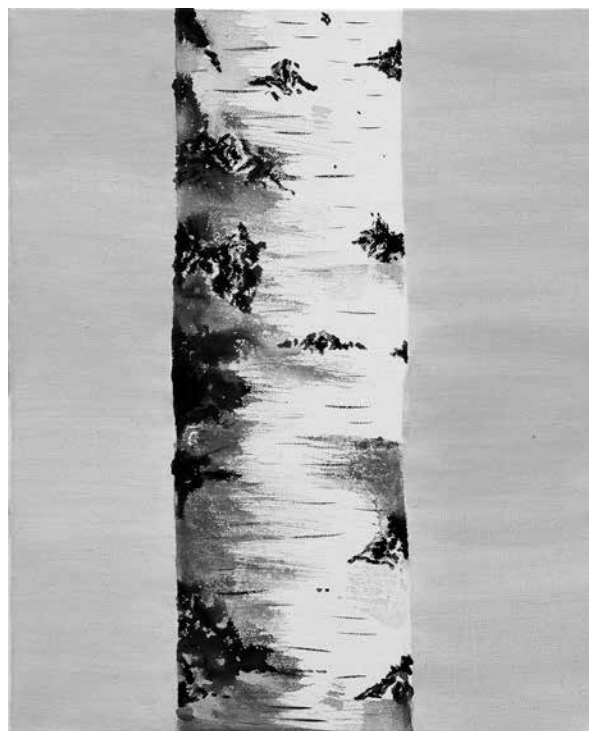
Tamás Munkácsy-díjas festőművész volt a művésztelep szakmai vezetője. Akik a miatt aggódtak, ismerve Kopasz Tamás karakteresen gesztus-elvű festészetét, hogy ez a stílus lesz majd az uralkodó, meghatározó, kellemesen csalódtak. A kellően tájékozott és nyitott festőművész – a gébárti hagyományokat követve – egy sokszínű hazai, távoli, egzotikus, országokra is kitekintő, a figurativitást is befogadó alkotógárda meghívásáról gondoskodott. A helyi, főként fiatal festőkről sem feledkezve meg. Ez év nyarán rendezték meg a négy év (2010-2013) közti időszak terméséből válogatott kiállítást a zalaegerszegi Városi Kiállítóteremben.

A realiztikus, hagyományosabb elvű festészeti felfogást követi Miklós Hajnal (*Ég felé II.*). A Gébárt kínálta élmények közül őt a szeszélyes ritmusú, a fehér felületet fekete foltokkal tarkító nyírfatörzsek látványa ragadta meg, az elszórt, de mégis bizonyos szabályok szerint ismétlődő, elrendeződő mintázat szerves struktúrája. A mozdulatlan „fa-metszet”-nek még így is van bizonyos dinamikája, amit a cím is kifejez, a fölfelé törekvés kis fekete „nyilai” (vagy lepkei) a magasságot célozzák meg. A könnyed ecsetvonásokkal felrakott kép a természet egy apró, de finom (szinte szecessziós) hangulatot sugárzó részletét képes közvetíteni. Egy másik, ugyancsak Erdélyből érkezett alkotó, Ferenc Réka a kis, jelentéktelen köznapi tárgyak titkait kutatja: egy fekete-kávés pohár vagy zöld mázas kancsó válik különös, elbillenő perspektívájú képfelület „főszereplőjévé”. A tárgyak „lelkét” igyekszik megragadni, a fényen átszűrt festék felrakott rétegeivel. A zalaegerszegi Tóth Norbertet szintén a (mesterséges) mikrostruktúrák világa érdekli: *20 ringló* címmel festette meg

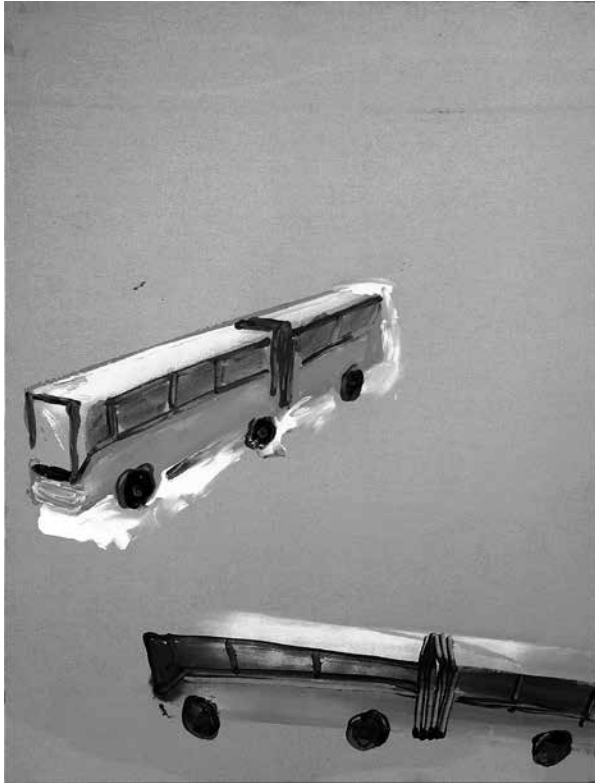

impresszióit, a szétgurult gyümölcsök apró gömbjeinek fény- és szín reflexeit, a rögtönzés, a pillanatnyi rögzítés akvarell technikájával „felleltározva”. Szentgróti Dávid – aki valamikor az Ady iskola növendéke volt – hasonló vázlatossággal, sárga-kék ecsetnyomokkal rögzíti köznapi benyomásait, egy elsuhanó csuklós autóbusról (*Helyijárat*), vagy két portrészertű, esetleges (akár az utazókra is utaló)

Somody
Péter:
Posztókép II.
2010

Miklós
Hajnal:
Ég felé II.

Szentgróti
Dávid:
Helyijárat
2010

figura színes ecsetrajzával. Bárdosi Katinka fotórealizmusának továbbra is a férfi-nő kapcsolat, a női identitás a témája. Test-részletek kínos pontosságú megfestésével tud „beszélni” magányról, vágyakozásról, beteljesülésről. Tömény őszintesége akár bántó is lehetne, ha ez a feltárulkozás nem lenne visszafogott, tárgyias, olykor lírai atmoszférát árasztó. A takaró gyűrődései vagy egy kéz-láb előtűnése (eltakarása), a csonkán maradt pózok (amelyeket a képzelet egészít ki) képeznek sajátos narratívát, „kitépott lapú” erotikus képregényeket. Az *Alone* sorozat darabjai (1.-2.) ennek a felfogásnak a női intimitásba való pillantásnak pompás, megragadó darabjai.

Sajátos jelenség Szurcsik József festészete. Bárdosi József írta róla, éppen a lapunk 2011-es, 4-5. lapszámában: „azon képzőművészek közé tartozik, akik természettudós módjára megragadnak egy problémát, és azt kutatják egész életükben”. A jeles szerző azonban nem igazán bontja ki, mi az a probléma, ami a művészt oly régen foglalkoztatja. Mindig ugyanaz az arcél – fejtegeti, s ahogy írja: „beszűkülött motívumvilágával bármit képes kifejezni”. Nos, talán árnyaltabban ítélnünk róla, ha elmélyedünk újabb munkáiban. Gyorsan leszögezzük: Szurcsik képi

Bárdosi
Katinka:
Alone 02.
2010

világ lenyűgöző, elkápráztató! Zalaegerszegi festményei legismertebb oldaláról mutatják be: arcélek és „építményfejek”, a rajtuk lévő talányos feliratokkal. Szerintem ikonográfiája még feltárássra vár, főként, ha olyan műveit vesszük alaposan szemügyre, mint *Mi a magyar most*, vagy a *Kuruchányás*. Ezekből kiderül: motívumvilága nem is annyira beszűkülött, a kocka fejek megelevenednek, variálódnak (akár hegyes fejűekké válnak), gyakran megjelenik a férfi és nő kettőse, valamilyen monumentális tájban, térben, mint valami Húsvét-szigeti bálvány-szobor. A festészeti narráció nem áll tőle sem távol, olykor a hatvanas évek politikust művészetének közéleti hatni akarása tűnik elő harsány, erőteljes vonásokkal.

A stilizáló, szürrealis irányzat – hiperrealista beütésekkel – egyik konzekvens képviselője Gazdag Ágnes. Szintén régóta elkötelezettje az általa kreált

Mehdi Tavaei
Hamidi
(Irán):
Cím nélkül
2013

Szurcsik
József:
Itt van ott,
ott meg itt
2011

lények – állatember vagy emberállat – világa megidézésének. A macskanyércek, lajhárok, borzok – csillogó bundával, elegánsan szőrmében – patetikus gesztusokkal, egy letűnt világ hőseiként ágálnak, tekintenek ránk. Felfoghatnánk akár gúnynak, persziflázsának is e furcsa állatsereglet bravúros, ironikus megfestését, melynek célpontja a klasszikus spanyol, németalföldi festészet, Tizian, Goya udvari világa, csipkegalléros infánsnői, lovagjai. De van valami viszolyogtató, sőt, félelmetes is e dr. Moreau szigetéről elszabadult lényekben. Egy korcs teremtés konzum figuráiban. A kiállított *Visszanéző lajhár* és a *Spanyol lajhárnő* méltó szereplői a „felszerzetek” Gazdag Ágnes-i fantasy birodalmának.

Csurka Eszter férfi-női táncosai a felbomlás, elmosódás – a realitás és az álomszerű létmód – határán mozognak, mint egy kábítószeres látomás jelenései. A képek kitűnően érzékeltetik a figurák extatikus, deliráló állapotát. A bizonytalan moz-

dulatok, az elmosódó körvonalak, a szellemképes kompozíció mind-mind az extatikus lelkiállapot kifejezését szolgálják.

A stilizáló hevület több ponton is megjelenik, s remek alkotásokkal képviselteti magát. Ilyenek Somody Péter néhány tusfoltból összeálló figurái, posztóképei, vagy a dél-koreai Young Hoc Lee felhő, levél és „hisztéria” hajú nőalakjai. Herédi-Szabó Tibor – miközben bravúros, fotorealista hűségű portrét fest Kopasz Tamásról – egy horrorisztikus rémálom jelenetét idézi fel, melyen a kerti házacs-kát és lakóit sárkányok ostromolják a viharfelhős éjszakában (*Veszélyes odakint*). Stano Cerny már ezen a stilizáló szemléleten is túllép: bizarr és amorf szemképráztató alakzatok, szellemlények kavalkádját festi meg, *Vihar Zalaegerszegen* címmel. A mexikói Daniela Jauregui az azték mítosz manószzerű figuráját lebegteti a „vizek felett”, *A víz sámánja* címmel, Armando Martinez - némileg Chihiro szellemor-

szági szörnyekre emlékeztető – többszemű mitikus öslényével kápráztat el.

Az iráni Mehdi Tavaei Hamidi cím nélküli, szí-norgiában úszó struktúrákat fest, míg társa, Ahmad Vaklili Ardebili Ádám és Éva paradicsomkerti mítoszt idézi fel piros-kék festékfoltokból összeálló látomásával. Kiss Ágnes Katinka szintén tiszta szí-neket variáló fantázia-formáit szervezi diffúz-kom-pozícióvá; ám a széttartó elemekből – hosszabb vizsgálódás után – előtűnik a fő motívum, amire a cím is utal: *Elefántos, Drótos*.

Az absztrakt expresszionizmus – aminek ezen a művésztelepen is voltak követői – az egyik legnehe-zebben megközelíthető (befogadható, elfogadható) irányzat. A művész pszichikai, hangulati állapotá-nak, tudatalatti képzetének közvetlen és drámai kifejezését akarja vászonra kivetíteni, eközben átélve a festői folyamat belső élményeit, s mintegy medi-tációs objektumként tekintve a spontán, öntudat-lanul megszülető műre. Ennek egyik változata az „akció-festészet”, amelyre nagy hatást gyakorolt a kínai-japán kalligráfia. Magyar képviselői, mint

Nádler István vagy Hencze Tamás, már nemzetközi-leg elfogadott és elismert mesterek.

Nos, a Németországban élő Doró Sándor gébárti szériái a helyi hangulatok, élmények visszatük-röződései; engem Kokas Ignác kései korszakának „látványos”, távlatos, hasadt, tépett, barnás tónus-sal festett formációira emlékeztettek. Rendkívül izgalmas művekkel rukkolt elő a két indiai művész (mindketten egyetemi tanárok): Lata Upadhyay és Vidhyasagar Upadhyay. Az első a globális felme-leggedés drámai vízióját érzékelteti a vörös és zöld festékfoltok, áramlások összecsapásával (*Global warming III.*), míg a másik, Vidhyasagar Upadhyay Gébárt-élményét festette meg; finom, selyemszerű, áttetsző zöld tónusokkal csorgatta teli a felületet, melyet fekete körvonalakkal vett körül, jelzesszerű-en, majd a kép alján a feketés-zöldes festékfoltok csorgásából alakult ki egy érzékeny, hálószerű szövédék, mintegy a természet vegetatív hálójának analó-giájára (*Gébárt I.-II.*).

F. Balogh Erzsébet fehérlő, derengő hurok-mo-tívuma uralja a rózsaszín felületet, félelmetes és fenyegető, mely a fekete-rózsaszín horizontot átíveli (*Hurok I.-II.*). Mehdi Tavaei Hamidi intenzív alkotásai a spontán ecsetjárás és a pillanatnyi hangulati elemek festészeti kivetülései.

Kopasz Tamás lendületesen, javítás nélkül felvitt rózsaszín, kék, lila, feketés-barnás ecsetnyomai újabb szériákat eredményeztek (*BWW 167/1-2, Zenit No.5-86.*) Az oldott, egymásra rétegzett kalligrafikus pásmák, széles, indulatos sávok a belső és külső vég-

Csurka
Eszter:
Cím nélkül
2012

telen egymásba játszását, a pillanatnyi hangulatok, lelki rezdülések titkainak felszínre hozását célozzák. A függőlegesen, átlósan vászonra zúduló spontán ecsetnyomok, a fekete alaptónust átható lilás, vörös-eres eretű színkavalkád szinte démonikus erejű, spirituális hatása alól nehéz kivonni magunkat. Az egyetlen festett fa-plasztika a dél-koreai Chong Hoe Lee alkotása, szürreális formációkból összeálló kompozíció – *Moontown travel* címmel –, mely egy titokzatos vándorlás emlékjele, sárga, sajtyszerű hold-dal „megkoronázva”.

Néhány gondolat a Kopasz Tamás fémjelezte időszakról. El kell ismerni, kiegyensúlyozott csapatot sikerült évről-évre összetoboroznia, amelyben a hazai, határon túli és a fiatal generációk képviselői egyaránt helyet kaptak. Talán a „keleti nyitás”, a távol-keleti és dél-amerikai művészek ilyen arányú meghívása az, ami kérdéseket vet fel... Ezek a „találkozások” megmaradnak „zárványnak”, kurió-zumnak. Folytatása (és következménye) aligha lesz. Míg a korábbi vezetés a szomszédos országokra koncentrált, éppen a kapcsolatteremtés érdekében – a szlovén, horvát, osztrák, olasz művészekre –, addig

ez a szempont háttérbe szorult az új elképzelésekben. Egyébként megyénkben ennek az egzotikus tájékozódásnak van előzménye és legalább két évtizedes gyakorlata – tehát nem eredeti elképzelés –, melyet a Ludvig Nemzetközi Művésztelep valósított meg Kendlimajorban. A malajziai művészek – akik több éven át következetesen megjelentek, sőt, Ludvig Zoltánt és fiát, Dánielt meg is hívták Malajziába – szinte otthon vannak Zalában. Egyiptomi, iraki, marokkói, szingapúri, üzbég festők-szobrászok mellett orosz, ukrán, bolgár, spanyol, német alkotók több éve látogatói, lelkes visszajárói a Ludvig Művésztelepnek. (Egyszer szívesen megtekintenénk egy válogatást e gazdag gyűjteményből.)

Az újabb művészeti vezető – újabb elképzelésekkel jelentkezik majd. Bár az sem lenne érdektelen, ha felfedezné a művésztelep sok tanulságot kínáló „múltját”, a régi kapcsolatokat. (A dokumentumok rendelkezésre állnak.) S érdemes lenne elgondolkodni Stendhal azon mondásán: Nem az újdonság, hanem az ismétlődés okozza legnagyobb gyönyöreinket.

Doró
Sándor:
Cím nélkül
2010

Ágoston Zoltán

Jelek a tájban

Kedves Közönség, fekediek, Fekedről elszármazottak és kedves leendő fekediek!

Az első mondat legyen az álmétkodásé. A második, nos legyen a második is, utána némi csönddel. Bár nézni, nézelődni közben nemcsak szabad, hanem ajánlatos, érdemes.

Ez a szobrokból alkotott sétány eszünkbe juttathatja távoli párhuzamként a stációk bejárásának liturgikus gyakorlatát. Ám sajátos kálvária ez, mert nem a szenvedésről szól, sokkal inkább magáról a szemlélődésről, mely túlmutat a keresztény valláson, de nem veszti el kapcsolatát azzal, ami túl van a látható és tapintható valóságon. Nagyon is szól ugyanakkor az örökös (újja)születésről, a keletkezésről. Ha a látogatók, ahogy hallom, azt mondják Kuti László *Elmozdulás* című szobrára, hogy „Sárkánytojás”, valójában lényegi formát látnak meg benne. A repedések mentén elmozduló anyag látványa a szobron méltán kelti a rejtekhelyéről a napvilágra lépő élet asszociációját. Ahogy Nyári Zsolt *Sztélé* című alkotása a finoman megmunkált köldök motívumával megint csak a létrejövésre irányítja a gondolatainkat. Ezek a kőszobrászok – az említettek mellett Lelkes Márk, Székó Gábor és Szilágyi László –, mindannyian emlékeznek és emlékeztetnek ben-

nünket azokra a kezdeti időkre, amikor az emberek ilyen elgondolkodtató monumentumokkal hagytak jelet, üzentek valamit az égi és a földi világ kapcsolatairól. A modern megmunkálási technika és szobrászi szemlélet mellett is benne van ezekben a művekben az időtlenség, az állandóság súlya. De nem az örökkévalóságra törekvés művészi gögje árad belőlük, hanem sokkal inkább a ráhagyatkozás a kőre. Így együtt pedig párját ritkító lehetőséget adnak arra hogy szemlélődés közben magasság és mélység, a bennünk élő szellemi lény, mely Platón szerint isteni részünk, a fizikai valónkkal együtt nyilatkozzék meg, egészen a gyaloglás keltette szuszogásig.

Engedjék meg, hogy egy kis időre a demagógia izgató szelével legyintsem meg a homlokukat. Önkényesen két pontot jelölnék ki az értelmezés mértánában, melyek közül az egyik az, ahol most állunk. Miközben Budapesten a parlament előtt Tisza István 1934-ben felállított emlékművét helyezik el újra, itt, Fekeden, ezek a szobrok kapnak helyet. Nem tudományos tényként állítom, csupán vélelmezem, hogy országunk egészen biztosan az elsők közt lehet az egy négyzetkilométerre eső történelmi emlékművek, szoborcsoportok világversenyében. Mennyi honfíui bú, vérnősző ellenség ércbe öntve, s meny-

Nyári Zsolt:
Sztélé

Nyári Zsolt:
Nagy
napkerék

nyi dagadt kebel, kivont szablya és szűzi honleány. De – noha a harmincas évek eleje nem tartozik a magyar történelem és művészet leghaladóbb korszakai közé – a Tisza-szoborról saját korában sem írták a legjobbakat. Az „álpateikusnak”, „fantáziátlanak”, „sablonosnak” és végső soron „hazugnak” tartott szoborcsoport kapcsán, melyen a merényletben meggyilkolt miniszterelnököt egy sebzett oroszlán is allegorizálta, egyik kritikusa így írt: *„Afrika őserdeiben nem sebeztek annyi oroszlánt halálra a vadászok, mint amennyit a magyar szobrászok »képzetele« kitermelt.”* Mindezeket felidézve mondom azt, milyen megnyugtató és biztató, hogy ebben a faluban nem ez a köztéri szobrászat! És ez nem politikai kérdés, hanem ízlésbeli. Kérem, egy pillanatra mindannyian játsszunk el a gondolattal, hogy ez Magyarország. Hogy ez (!) Magyarország.

De térjünk vissza a járáshoz, a meditációhoz. Az úton levéshez, a megismeréshez. Amikor ennek kapcsán felidézem az antik „ismerd meg önmagad” felszólítását, rögtön hozzáteszem, hogy nem a modern személy, az individuum megismeréséről vagy különösen nem a konkrét esetlegességekkel rendelkező

Székó
Gábor:
Cím nélkül

Kuti László:
Elmozdulás

életrajzi önmagunkról van szó. Ez itt, az író Mészöly Miklós szavával élve „a tágasság iskolája”. A külső tér tágassága a belső, lelki tájak kitágítására tanít. Arra, hogy tekintetünket körülhordozva elemelkedjünk mindattól, ami unalmas, kisszerű. A mindennapi robottól, ami az egyik kötelező feladattól a másikig tart, és néha úgy tűnik, soha nincs vége. Az előbb azt mondtam, „köztéri szobrászat”, de akkor már inkább „köztáji”. Azért mondom ki, hogy lássuk, nincs ilyen szó. Nemcsak azért, mert marhaság, hanem mert bizonyos értelemben *contradictio in adiecto*. Kivé lehetne másé, mint a közvé? A parcellákat igen, de a tájat nem lehet kisajátítani, mindenkié és senkié. Nézzünk körül ismét, és lássuk magunkat ebben a tájban, az Isten szabad ege alatt. Az ilyen terek segítenek megérteni, mekkorák vagyunk, hol a helyünk a létezésben. Ebben a tájban jó szobornak lenni, és ezek a szobrok azzal hálálják meg azt, hogy itt kaptak helyet, hogy nem uralják a tájat, de többet adnak neki.

Lelkes Márk:
Meditáció

Az emelkedettségéből visszaereszkedve a földre, gyakorlati kötelességeimnek tesznek eleget a következő bekezdésben. Nyári Zsoltnak nem az „én hipertrófiája” miatt áll itt ennyi szobra. (Az „én hipertrófiája” a két háború közti kiváló esszéista, Halász Gábor szép szava, például Adyval kapcsolatban használta, aki nem állt rosszul önbizalom dolgában, lásd *A muszáj Herkules* című versét: „dőltemre tökmag Jankók lesnek...” stb.). Tehát nem Nyári Zsolt aránytalanul felnövesztett egója miatt áll a sétányon három szobra (a harmadik kint a bekötő útnál, egy tölgyfából faragott lányka tenyér mintegy kétméteres nagytámasban). Hanem mert az alkotók közül ő a fekedő lakos. Rajta kívül e ponton meg kell említeni mindazokat az embereket és intézményeket, akik/amelyek segítettek a szoborprogram megvalósítását. Az azóta felszámolt Baranya megyei Alkotótelepeket és vezetőjét, Váczy Rékát. Az alkotótelepeken készült 2009-ben Lelkes Márk *Meditáció*, Nyári Zsolt *Napkerék*, Székó Gábor cím nélküli és Szilágyi László *Holdcsónak* című munká-

ja. Ahogy szóba kell hoznom a Nemzeti Kulturális Alap, a Földművelésügyi Minisztérium támogatását, és nyilván a falu közösségét, élén annak vezetőjével Tillmann Péterrel.

Talán annyit még a művek sorsáról érdemes lenne elmondani, el is mondom, hogy a 2009-ben készült szobrok Pécssett láthatóak voltak, de valamiért, valahogyan nem maradtak ott. Nem marasztalták őket. Bár az Európa Kulturális Fővárosa program kapcsán létesültek, végül itt találták meg a helyüket, mert a kulturális értékeire büszke város nem kapkodott értük. A fekediek ezzel mindenképpen nyertek. És akkor még nem beszéltünk arról, milyen szerencse, hogy ezen a dombtetőn nem egy soha nem létezett, műanyagból öntött, Leonardónak tulajdonított lószobor áll, mint a pécsi főtéren. Nem mondom, hogy akkor nem lenne álmétkodás, csak másképp, mint most.

Kedves Közönség, képzeletben emelkedjünk ismét magasra, és nézzünk le onnan. Aztán képzeljük el, hogy nem mi tekintünk le felülről, hanem egy idegen civilizáció tagjai. Nem értenék elsőre, talán másodjára sem. Aztán valahogy földet érne a repülő csészéaljuk nagyjából itt, és körülnéznének, mert, mondjuk, lenne szemük vagy valami ahhoz hasonló. És látnák a környező dombok íveit, a lankákat és hajlatokat. A megmunkált földeket. És bár nem tudnák, hogy a búzát magyarul „élet”-nek is mondták régen – egyébként sem tudnának magyarul –, de érzékelnék a táblák rendjét, a szimmetriát és az azt megbontó erdősávokat, a zöldek változatosságát. És látnák e tájban álló jeleket.

Én azt hiszem, a legjobb arcunkat mutatnánk.

Köszönöm a figyelmet.

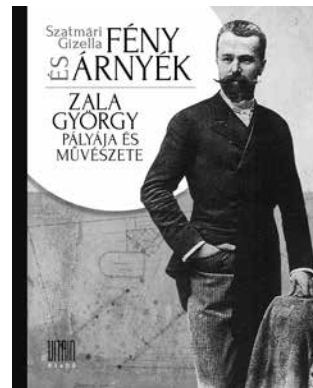

Kuti László,
Székó Gábor,
Lelkes Márk,
Nyári Zsolt
a megnyitón

Monográfia Zala Györgyről

Október 1-jén a Göcseji Múzeumban került sor Szatmári Gizella Fény és árnyék – Zala György pályája és művészete című könyvének bemutatójára. A Vitrin Művészeti Kiadó gondozásában napvilágot látott, hiánypótló monográfiát Kostyál László művészettörténész, a szerző és Péntek Imre szerkesztő ajánlották az érdeklődők figyelmébe.

A Hősök terén álló Millenniumi emlékmű, az aradi Szabadság-szobor és számos más kiváló köztéri alkotás megálmodójáról készült kötetet november 6-án a budapesti Litea Könyvesboltban, november 7-én pedig a Győri Könyvszalomon is megismerhette a nagyközönség. A fővárosi rendezvényen köszöntőt mondott L. Simon László államtitkár, Bence Lajos Óda a *hazatérőhöz* című versét pedig a lendvai Pál Péter szavalta el.

„Rendületlenül”

Október 8-án a Deák Ferenc Megyei és Városi Könyvtár József Attila Tagkönyvtárában mutatták be Szemes Péter új, „Rendületlenül” – *Írások a zalai-muravidéki irodalomról* című kötetét. A tíz esszét és tíz kritikát magában foglaló könyvről Gyutai Csaba polgármester, Péntek Imre kiadó és a szerző beszélgetett. A rendezvény házigazdája Kiss Gábor igazgató volt.

Csokonai Tanulmányi Napok Hévízen

A Csokonai Vitéz Mihály Irodalmi és Művészeti Társaság idén október 10-12-ig rendezte meg évente szokásos hévízi tanácskozását, találkozóját. A Tanulmányi Napok keretében szervezett konferencián – melynek fő témája ebben az évben a család volt – lapunk több munkatársa és szerzője is előadást tartott, így Szemes Péter *A család Utassy József költészetében*, Kardos Ferenc *Cigány család, cigány irodalom*, Cséby Géza *Cséby Lajos, az első hévízi patikus*, Tar Ferenc pedig a *Festetics család* címmel.

Péntek Imre nyitotta meg Szabolcs Péter Munkácsy-díjas szobrászművész tematikus kiállítását és szerkesztőként ő mutatta be a negyed évszázados fennállását ünneplő szervezet tagjainak korábbi előadásából válogató Tóparti tanulmányok című kötetet is.

A Társaság közgyűlése az elnökség tagjává választotta Szemes Pétert.

Emlékező koszorúzás és lapbemutató

Október 17-én Lentiben került sor a Pannon Tükör 2014/3. számának bemutatójára. A Városi Könyvtárban rendezett, jó hangulatú és számos érdeklődőt vonzó estet megelőzően Szemes Péter főszerkesztő-helyettes, Soós József, a Pannon Írók Társasága Lenti Csoportja – Csordás János Kör vezetője és Utassyné Horváth Erzsébet, a költő özvegye koszorút helyezett el a rédicsei temetőben Utassy József sírján és a lenti temetőben is hasonlóképpen emlékeztek meg a 30 esztendeje eltávozott Csordás Jánosról.

A lapbemutatót köszöntött mondott Horváth László polgármester, míg Szemes Péter az aktuális számban megjelent írásokról szólt. Ezt követően Soós József, Molnár Gábor, Geresits Gizella, Bence Lajos, Kondákor

Gyöngyi, Molnár Gábor, Lukács Izabella, Dezső Katalin és Berkes József olvasták fel verseiket, mellettük pedig az Utassy József Versmondó Kör tagjai, Szekeres Frigyesné és Magyar Lajos tolmácsolták a Pannon Tükörben szereplő alkotásokat. A rendezvényt Dányi József citerajátéka és a lenti Nefelejcs Dalkör népdalcsokra színesítette. A házigazda Német Józsefné igazgató asszony volt.

Könyv- és lapbemutató Lendván

Október 30-án a lendvai Városi Könyvtár adott otthont a Pannon Tükör 2014/4. száma és Szemes Péter „Rendületlenül” című kötete bemutatójának. Halász Albert igazgató meghívására az esten a szerzők és szerkesztők, Péntek Imre, Szemes Péter és Bence Lajos beszélgettek a két, közelmúltban megjelent kiadványról. A baráti hangulatú rendezvény moderátora Császár Szabaszián volt.

Megemlékezések

Az elmúlt időszakban sajnálatosan újabb veszteségek érték az egyetemes magyar irodalmat, ami lapunk szerzői körét is érintette. Az alábbiakban két emlékező jellegű szöveget közlünk.

A „Csillagok árvája” emléktáblájának avatóján Zalaegerszeg - Pózva, Külső-kórház

2010. aug. 27. Jól emlékszem erre a napra. A délelőtti órákban bejött a szerkesztőségbe Zsóka, Utassy József felesége – és felzaklatottan közölte a hírt, a pózvai kórházból jövet: a sokat szenvedett költő elhagyta földi pályáját, hogy elfoglalja helyét a magyar irodalom panteonjában. S a gyász hír megfogalmazása közben romlott el a számítógépünk, alig tudtuk értesíteni a sajtót erről a szomorú eseményről, irodalmunk veszteségéről. A Kossuth-díjas költő haláláról. Mintha a gép is érezte volna az esemény súlyát...

Négy éve történt, és próbáljuk leróni adósságunkat, tartózasunkat az ember, a költő, az életmű előtt. Mi, zalaiaiak, akik az utolsó, rédicsi éveknél köszönhetően kissé közelebb kerültünk hozzá, másoknál. Baráti beszélgetéseink, látogatásaink során láthattuk a *Farkasordító* és az *Ezüstrablánc* születésének munkálatait, önálló műsoraira való gondos készülését, íróasztalán a fehér papírt, ahova a versek röppenését várta... Találkozhattunk vele 2009-ben, szépen berendezett rédicsi otthonában, a Kossuth-díj átvétele után, s láthattuk életkedvének felragyogását a kései elégtételtől. S láthattuk összetört kedéllyel, a betegségekkel elgyötörtten. S meg kell, hogy mondjam: sohasem panaszkodott. Maradék humorérzékelével próbálta elviselhetővé tenni szinte reménytelen helyzetét.

A sors úgy látszik megtréfálta: ezer szállal kötődött családjához, gyerekkora idilli helyszíneire, Bükkszenterzsébethez, amelyről annyi szép verse született, s amelynek díszpolgárává választották, a könyvekben mégis az áll: született Ózdon. S most a végső dátum helyszíne – nem Rédics, ahol zalai orvosainak köszönhetően, még öt évet kapott az élettől –, hanem Zalaegerszeg, Pózva, Külső-Kórház. De ha már így van, így alakult, illendő, hogy ezt a gyász helyszínt az intézmény bejáratánál egy, a költő portréját idéző emléktáblával, Farkas Ferenc szobrászművész ihletett alkotásával, jelöljük meg. Rajta a felirat: „Innen lépett fel a Parnasszusra Utassy József (1941. március 23.–2010. augusztus 27.) Kossuth-díjas költő, a „Csillagok árvája.”

S tiszteletbeli zalaiként főt hajtunk előtte ebből az alkalomból is. Kultuszának ápolásában mindig számíthattunk Horváth Erzsébetre, a költő feleségére, így jelent meg, összefogásunkkal, a fotók és versek könyve, amely a költő életéről ad színes és érzékletes képet, majd az *Utassy emlékkönyv*, melyben a pályatársak megrendítő versei, visszaemlékezései olvasható, halálhíre alkalmából.

S végül mit is mondhatunk? A zalai irodalmi panteon, topográfia újabb jeles ponttal gazdagodott, aminek csak örülhetünk. S ahogy e kis megemlékezésre készültem, fellapoztam gyűjteményes kötetét, a *Tűzek tüzét*. S szemem megakadt az *Augusztusi ének* című versén.

Bizony, amikor korábban olvastuk, aligha gondoltuk, hogy ez nem csak egy évszaktűcsúztató, hanem egy belülről fakadó jóslat, végső üzenet...

Húzzák,
húzzák a tücskök,
húzzák a tücskök a telihold alatt,
mintha nyikorognának a Göncöl kerekei,
ősz lesz lassan a mindenségben is,
kék, piros, sárga ősz,
és hullnak a túlérétt csillagok,
potyognak almák, körték,
esedezik a hamvas szilva is,
zuhan,
minden zuhan,
zuhan a drága kozmosz a semmiben,
és zúg,
zúgdos a jégeső,
vad indulót dobol a földre,
üzen vele a tél:
hó jön hamar,
vakító csönd,
fehér –
fűrész jajgattat íme, büszke fenyvest,
és omlik,
dől,
recsegve-ropogva döndül a fenyő,
amiből nekem készül,
nekem készül majd
fekete koporsó.

A megjósolt, végzetes augusztus – ahogy tudjuk – bekövetkezett. De az elmúlásból kimentett szavai, kivételes, sugárzó költészete velünk van, velünk marad; soraiból, hiszem, minden időben, erőt, elszántságot meríthetünk. Az élethez. A költő emléktáblája erre is figyelmeztet. (Az augusztus 27-i avatón elhangzott szöveg írott változata.)

P.I.

Gülch Csaba

Emlékek és egy vers az átható csendben

(In memoriam Saáry Éva)

Mióta megtudtam a hírt, csodát váró, gyerekes kísérletként azért alkalmanként többször próbálok hívni Éva telefonszámát. Kicseng, majd a diszkrét kattanás után az ő hangján - olaszul és magyarul - a rögzítő szól hozzám: „Kérem hagyjon üzenetet!” Hagynék én drága Éva, de nincs kinek! Mert ahogy sokan nevezték, a „nyugati magyar irodalom nagyszónya” - ehhez hozzáteszem, hogy a legsokoldalúbb egyénisége - szeptember végén átsóhajtotta magát az isteni kegyelem egy másik oldalára, a biztonságos örökkévalóságba, az angyalok közé. Bele kell törődnöm abba, hogy nem érkeznek már tőle a múltját számbavevő, másnak is tanulságul szolgáló bölcs írások, versek, fotók róla, tőle a hatalmas archívumából, köztük egy-egy megörökített emlék enesei találkozásainkról. Mert bizony jósorsom ajándékként párszor megadatott, hogy Lugano és Budapest között, néhány napra betért hozzánk. Ilyenkor mindig előállt egy újabb ötlettel, névvel-címmel, hogy kívül lenne még jó interjút készítenem, kit kellene még megszólítanom, hogy minél színesebb, teljesebb, árnyaltabb legyen az paletta, amit a Lajtán és a tengeren túli irodalomból bemutatok.

Igen, mert kilencventől, megismerkedésünktől segítő figyelemmel kísérte kutató munkámat. Évának köszönhetem azt az iránytűt, amivel bizottsággal eligazodtam a különféle nemzedékek, irányzatok között, neki köszönhetem azokat a kapcsolatokat, amelyek egy részéből máig tartó barátság nőtt, ahogy vele is. De évek óta azzal kell szembesülnöm, hogy egyre több halottam van, egyre nagyobb a veszteség. Ahogy most ő, évekkal ezelőtt elment másik baráti mentorom, Szépfalusi István, majd előtte és utána a sorban olyan nyugati jórészeim, mint Határ Győző, Tűz Tamás, Major-Zala Lajos, Máté Imre, Czigány Lóránt, Fejtő Ferenc, Tardos Tibor, Domahidy Miklós, Csiky Ágnes Mária, Vándor Györgyi, Tollas Tibor, Kocsis Gábor, Csepelyi Rudolf.

Szomorú, de még hosszan sorolhatnám a neveket! Ehelyett inkább Évát idézem, aki egy alkalommal ezt mondta nekem: „Ha minden bajom ellenére is szerencsének tartom magam, az főleg az alaptermészetemre vonatkozik. Mindenütt otthon érzem magam, nagyon könnyen beilleszkedem az emberek közé, függetlenül fajtától, vallástól, műveltségtől.” Pár magyarázó mondat után így folytatta: „Az, hogy magyarnak születtem, nem okvetlenül főnyeremény, bár közép-európainak lenni – ha az ember körülnéz úgy a keleti, mint a nyugati világban – szellemi-érzelmi rangot jelent, ha nem is mindenki ismeri el és veszi tudomásul. Ebből a születési hendikepből nagy tökélet lehet kovácsolni, látókörben és szenzibilitásban egyaránt.” S hogy a Saáry Éva portrét még tovább árnyaljam, a számomra talán legmegrendítőbb mondatait idézem: „Ha halálom után valamilyen égi fórumon megkérdeznék tőlem, mi volt életemben az, amiért érdemes volt megszületnem és végigjárnom a nem mindig kellemes és könnyű életutat, habozás nélkül válaszolnám: 1956. október 23-a. Ennek a napnak a csodálatos emberi egymásra találása megértette velem, hogy nem vagyunk végzetesen földhöz ragadt lények, hanem ki tudunk emelkedni az anyagból, s egy-egy pillanatra felül tudjuk múlni önmagunkat. Hogy áldozatokat tudunk vállalni eszmékért, eszményekért, s ha kell, meg is tudunk halni egyetlen szó büveletében, s ez a szó: SZABADSÁG.” Még egy utolsó árnyalat az elem képzelt arcképen:

„Nyugati tartózkodásomat sohasem éreztem igazán száműzetésnek, mint ahogyan honvágy sem gyötört soha. Jó magyarnak tartom magam, de Szabó Zoltánnal vallom: »a nemzeti érzést nem lehet államosítani«; vagyis akárhol megteremtheti az ember a maga Magyarországot, mint ahogyan mindenütt szolgálhatja azt, csak meg kell keresni a helynek és az időpontnak megfelelő munkát, kötelességet. Nyugati tartózkodásomat én mikéskelemini értelemben fogom föl: »Az Isten rakás kenyereket hintett el imitt-amott az ember számára, és oda kinek-kinek el kell menni, és ott kell maradni, valamég a kenyérben tart.«»

Éva egyik versében ezt kérdezte: „nincs más út / CSAK / EZ / ez az egyenes / mely / a szögeshídon vezet át?” S erre a kérdésre a válasz az élete volt. Az az élet, amellyel vallotta, hogy a szögeshidat nem lehet, de nem is érdemes megkerülni. Ennek belátása a bölcsesség kezdete, ahogy vallotta, talán a fatalizmusa is. Szavai szerint mindig a végzet irányította az útját s csak azok a törekvései voltak sikeresek, amelyek ennek a végzetnek az irányába estek, másutt mindenütt falakba ütközött. Miközben ezt írom, újraolvastam januárban küldött egyik versét, ami talán nem is az, valami sokkal több annál. Drága Éva! Bocsássa meg nekem, így utoljára, hogy ebből a testamentumból, a Boldogságokból, részekre törve nem tudok idézni, hanem a maga tiszta, őszinte, gyönyörű egészében, Évára emlékezve végül idemácsolom:

Nézni a tavaszi égen úszó báránfelhőket
Inni, mikor szomjas vagy, egy nagy pohár hideg vizet
Vakargatni a hátadat
Megszámolni a csillagokat
Beszélgetni a kutyáddal
Sárkányt eregetni
Szorongatni a barátod kezét
Csókot lehelni első szerelmed ajkára
Kandalló mellett verseket olvasni
Fáról enni a cseresznyét
Chopin zongoraműveit hallgatni
Elmenni egy falusi lakodalomba
Unatkozni nyári vasárnap délután
Ráöltetni mindenkire a nyelvedet
Meztelenül napozni egy csónak fenekén
Úszni a vörös fényeket ringató esti Balatonban
Az Apok havas csúcsai közt köszönteni a felkelő napot
Friss ananászt enni egy thaiföldi farmon
Kinyitni a napernyőt, amikor erősen tűz a nap
Simogatni a cicádat
Születésnap rózsákat rendezgetni a vázában
Eloltani a villanyt
Gulyáslevest enni bográcsból a pásztorokkal
Mosolyogni
Mesélni a kislányodnak
Káposztáslángost enni
Először írni egy új füzetbe
Langyos tavaszi esőben sétálgatni
Venni egy új báli ruhát
Dicsekedni az iskolai bizonyítványoddal
Délibábot látni

Ismerkedni a jégvirágokkal
Diót törni
Pincészerre menni Révfülöpön

Nyújtózkodni
Feljegyezni az álmaidat
Friss salátát enni
Színes ceruzákat hegyezni
Kipróbálni az új autódát
Ólmot önteni
Versenyt futni a széllel
Tojást festeni
Karonfogva sétálni a barátnóddal
Szerelmes levelet kapni
Négylevelű lóherét találni
Rezgős csárdást járni
Reménykedni a lottónyereményben
Ledobni a szűk cipődet
Télen meleg cserépkályhának támasztani a hátadat
Gyertyát gyújtani a templomban
Hagyni hosszan csöngeni a telefont
A boldogság perceiben megállítani az időt
Fűben heverve elmélkedni
Esti kertben pillangót kergetni
Utazási prospektusokat nézegetni
Operába menni
Hóembert építeni
Gyöngyöt fűzni
Kinyalni a tejfölös kannát
Kártyát vetni
Fejest ugrani a mély vízbe
Nem törődni az idő múlásával
Madártejet enni
Értelmetlen dolgokkal foglalkozni
Repülni az afrikai dzsungel felett
Imádkozni
Virágot szedni

Szerzőinkről

Adonisz (Ali Ahmad Szaid Eszber) (1930; Párizs) Szír származású, arabul és franciául író költő, kritikus, esszéista, műfordító, a kortárs irodalom egyik legjelentősebb alakja.

Ágoston Zoltán (1966; Pécs) Kritikus, szerkesztő.

Báthori Csaba (1956; Budapest)

Költő, műfordító, irodalomtörténész.

Legutóbbi kötete: *Elemi szonettek*. Napkút, 2013.

Debreczeny György (1958; Budapest)

Költő, legutóbbi kötete: *Sőt mi több*. Syllabux, 2011.

Fülöp Zsuzsanna (1949; Budapest) Újságíró, szerkesztő.

Gál Soma (1993; Sármellék-Budapest) Prózaíró, egyetemi hallgató.

Novellái különböző folyóiratokban jelennek meg.

Geresits Gizella (1942; Lenti) Költő, tanár. Legutóbbi kötete:

Fénytörésben. Pannon Tükör Könyvek-MNMI, 2013.

Gülch Csaba (1959; Győr) Költő, esszéista, újságíró.

Legutóbbi kötete: *Túl a nosztalgián*. Hazánk, 2006.

Győri László (1942; Budapest) Költő, prózaíró.

Legutóbbi kötete: *A tisztaság akarása*. Napkút, 2012.

Halász Albert (1969; Lendva) Költő, néprajzkutató.

Legutóbbi kötete: *Könnyű versek*. MNMI, 2012.

Illés Péter (1977; Szombathely) Etnográfus, muzeológus.

Madarász Imre (1962; Debrecen) Irodalomtörténész, italianista, író.

Legutóbbi kötete: *Két máglya – Savonarola és Giordano Bruno*.

Hungarovox, 2014.

Molnár Gábor (1978; Lenti) Költő, kötete: *az emberi szívnek*

oltalmától távolan. Szerzői kiadás, 2008.

Molnár Miklós (1946; Szombathely) Költő, író, műfordító.

Legutóbbi kötete: *Ha velem jössz, veled megyek*. Kairos, 2009.

Németh János (1934; Zalaegerszeg)

Kossuth-díjas keramikumművész, a Nemzet Művésze.

Megjelent kötete: *Gyökerek – Gondolatok családról, mesterségről, művészetről*. Göcseji Múzeum, 2002.

Papp-Für János (1976; Hajdúböszörmény) Költő, szerkesztő.

Legutóbbi kötete: *Nehogy egyedül*. Magyar Napló Kiadó, 2013.

Péntek Imre (1942; Zalaegerszeg) Költő, kritikus, művészeti író.

Legutóbbi kötete: *Hajtűkanyar*. Magyar Napló Kiadó, 2013.

Sebők Melinda (1979; Székesfehérvár) Irodalomtörténész, kritikus.

Kötete: *A Nyugat árnyékában – György Oszkár pályája*.

Argumentum, 2011.

Simek Valéria (1953; Bakonycsernye) Költő, legutóbbi kötete:

Csillagporos utakon. Kráter Műhely Egyesület, 2013.

Szemes Péter (1979; Zalaegerszeg) Kritikus, esztéta.

Legutóbbi kötete: *„Rendületlenül”*

– *Írások a zalai-muravidéki irodalomról*.

Pannon Tükör Könyvek-Göcseji Múzeum, 2014.

Vasy Géza (1942; Budapest) Irodalomtörténész, kritikus.

Legutóbbi kötete: *Bajza utca*. Orpheusz, 2013.

Zsávolya Zoltán (1968; Budapest) Költő, kritikus, esztéta.

Legutóbbi kötete: *Fagyosztás*. Tipp Kult, 2013.

Chong Hoe Lee (Dél-korea):
Moontown travel

Következő számaink tartalmából:

Markó Béla, Báger Gusztáv, Madár János, Tömöröy Péter, Lángi Péter, Pál Péter versei; Göncz László, Gángoly Attila, Szigethy István, Vörös Éva prózája; Fekete György, Legéndy Péter, Szemes Péter, Pótó János, Káli Csaba, Büky László, Prokné Tirner Gyöngyi, Kardos József tanulmánya, kritikája; Benedek Katalin, Wehner Tibor, Kostyál László, Péntek Imre képzőművészeti írásai